

OPETUS KESKITTYY KOULULLE

Kuusenmäen ”ylhäisemmän” kansakoulun muotoutuminen uuden oppivelvollisuuslain 1921 mukaiseksi kansakouluksi 1921 - 1939

Mika Tapio Mannonen

Pro gradu-tutkielma

Suomen historia

Historian ja Etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Syksy 2013

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Mika Tapio Mannonen	
Työn nimi – Title Opetus keskittyy koululle. Kuusenmäen ”ylhäisemmän” kansakoulun muotoutuminen uuden oppivelvollisuuslain 1921 mukaiseksi kansakouluksi 1921 - 1939	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu-tutkielma
Aika – Month and year Joulukuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 138
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa selvitetään, miten Pyhäjärven kunnassa sijainneesta Kuusenmäen ”ylhäisemmästä” kansakoulusta muotoutui uuden oppivelvollisuuslain 1921 mukainen kansakoulu. Tutkimusajanjakso käsittää vuosien 1921 – 1939 välisen ajan, koska tänä aikana tarvittavat sopeuttamistoimenpiteet tehtiin koulun toiminnassa. Tutkielmassa käytetään mikrohistoriallista tarkastelutapaa. Tutkimusaineiston intensiivisellä ja tarkalla analysoinnilla saadaan informaatiota ilmiöstä, jota tarkastellaan. Tilastotietoja analysoitaessa käytetään kvantitatiivista menetelmää. Kolmantena menetelmänä tutkimuksessa käytetään vertailua. Keskeisin tutkimusmateriaali koostuu Kuusenmäen kansakoulua koskevista arkistolähteistä, joita ovat Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset tilastoliitteinen lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940 sekä Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1921 - 1939. Lisäksi tutkielmassa käytetään muistitietoaineistoa tuomaan esille esimerkinomaisesti aikaisten koulukokemuksia. Tutkielmassa käsitellään niitä sopeuttamistoimenpiteitä, joita oppivelvollisuuslain velvoittamina jouduttiin Kuusenmäen koulupiirissä tekemään. Ne toimenpiteet, joihin koulun johtokunta tärkeimpänä toimijana valtion ja kunnan toimiessa taustavaikuttajina joutui paneutumaan, olivat alakansakoulun perustaminen, alakansakoulunopettajan valinta, jatko-opetuksen järjestäminen, koulurakennuksen laajentaminen ja oppilashuollon järjestäminen. Tutkimusajanjakson lopussa Kuusenmäen koulupiirin lapsille opetusta annettiin keskitetysti koulurakennuksen laajentamisen myötä asianmukaisissa tiloissa koululla, jossa toimi sekä alakansakoulu että yläkansakoulu. Koululla annettiin myös jatko-opetusta. Koulukeittolatoiminnan vakiintuminen, vaateavustukset ja tarvittavan majoituksen järjestäminen auttoivat lasten koulunkäyntiä niin, että varsinaisen kansakoulun osalta oppipakko toteutui Kuusenmäen koulupiirissä. Jatko-opetuksen osalta oppipakon toteutuminen jäi saavuttamatta.</p>	
Asiasanat – Keywords kansakoulu, oppivelvollisuus, maatalousyhteiskunta, historia, 1920-luku, 1930-luku	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja – Additional information	

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	5
1.1 Itsenäistyneen Suomen kansansivistystarve	5
1.2 Tutkimuskohde	6
1.3 Tutkimustavoite.....	8
1.4 Tutkimusaineiston analysointiin vaikuttavia tekijöitä ja tutkimusnäkökulma	10
1.5 Tutkimusmenetelmät	12
1.6 Alkuperäislähteistä ja keskeisimmästä tutkimuskirjallisuudesta.....	13
2. LAIN YLEISESTÄ OPPIVELVOLLISUUDESTA 1921 TUOMISTA MUUTOKSISTA KOULUOPETUKSEN JÄRJESTELYIHIN	16
2.1 Lain valmisteluvaihe.....	16
2.2 Uuden oppivelvollisuuslain maalaiskansakouluihin kohdistuvia velvoitteita.....	19
3. KANSAKOULUTOIMINNAN UUDELLEEN ORGANISOINTI KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ	22
3.1 Yläkansakoulu perustana kouluopetuksen uusille järjestelyille	22
3.2 Ongelmana alkuopetuksen hajanaisuus	26
3.3 Kansakoulun johtokunta merkittävänä toimijana koulujärjestelyjen organisoinnissa	31
3.4 Alakansakoulun perustaminen.....	33
3.5 Jatko-opetuksen aloittaminen	37
4. KUUSENMÄEN KANSAKOULUN OPPILASMÄÄRÄN KASVU.....	40
4.1 Oppilasmäärän kehitys	40
4.2 Ikä- ja sukupuoli-jakauma.....	52
4.3 Oppipakon toteutuminen Kuusenmäen koulupiirissä.....	57
5. KOULUN LISÄTILAN TARPEESTA, KALUSTEISTA JA TARVIKKEISTA	61
5.1 Koulurakennuksen laajentaminen	61
5.2 Päätöksiä kalusteiden, poikien käsityökaluston ja radion hankkimisesta	66
6. MUUTOKSIA KOULUN HENKILÖKUNNASSA.....	69
6.1 Naisopettajan asemasta.....	69
6.2 Opettajavalintoja.....	71
6.3 Vahtimestarin moninaiset työtehtävät	74
7. LASTEN KOULUNKÄYNNIN VAIKUTUS LASTEN JA AIKUISTEN ARKEEN KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ	76
7.1 Lapset koululaisina	76
7.2 Lapset työntekijöinä	81

8. KUUSENMÄEN KANSAKOULUA KÄYVIEN LASTEN KOULUNKÄYNTIIN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ	86
8.1 Oppilaiden ruoka- ja vaateavustukset.....	86
8.2 Pitkät koulumatkat ja teiden huono kunto	96
9. KOULUN JA KOTIEN VÄLINEN KANSSAKÄYMINEN KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ	104
9.1 Opettajien ja oppilaiden vanhempien kohtaaminen.....	104
9.2 Kansalaissodan jälkimaininkeja koulussa	107
9.3 Koulun johtokunta välittäjän asemassa	109
9.4 Evakkojen majoitusta yhteistyönä	111
10. PÄÄTÄNTÖ.....	113
LÄHTEET	123
LIITTEET	131

1. JOHDANTO

1.1 Itsenäistyneen Suomen kansansivistystarve

Kansanopetuksen kehittäminen oli juuri sopiva sosiaalinen uudistus, jota Suomen nuori tasavalta tarvitsi vuoden 1918 kansaa hajottavien tapahtumien jälkeen¹. Itsenäistymisen jälkeinen aika alkoi kireässä ilmapiirissä, vaikka oli uskottu vapaan kansansivistystyön aikakauden alkamiseen. Sivistyneistö ja kansakouluväki pettyivät, sillä kansa ei vastoin odotuksia ollutkaan osoittautunut kypsäksi kansanvaltaisiin uudistuksiin. Kansan todettiin jakautuneen kahtia, sivistyksen kannattajiin ja sen vastustajiin.² Kaikkien valtakuntaa rakentavien kansalaisten yhteisenä vakaumuksena oli, että menestyäkseen maamme tarvitsi suuria, yhteisiä kehityskohteita, jotka lujittaisivat yhteiskuntaa ja auttaisivat kansaa selviytymään kansalaissodan vaurioista. Niin eduskunta kuin hallituskin myönsivät auliisti kansanopetusmäärärahoja niitä hakeville tahoille. Kansakoulunopettajisto oli tilanteeseen tyytyväinen ja katsoi jo toiveikkaasti tulevaisuuteen. Kaikesta päätellen kansanopetuksessa kehitys näytti kulkevan kohti yleistä oppivelvollisuutta.³

Uutta oppivelvollisuuskoulua suunniteltaessa jouduttiin ottamaan huomioon maamme sisäisen sosiaalisen rakenteen kokemat muutokset. Yhtenä sellaisena oli agraarinen maaseutureformi, jossa lähes 100 000 torppaa ja mäkitupaa vapautettiin itsenäisiksi tiloiksi. Pienviljelijät muodostivat nyt maaseudulle oman sosiaalisen luokkansa.⁴ Huomattava on myös toinen muutos. Maatalousväen lukumäärä oli kasvanut jatkuvasti ja saavutti huippunsa 1920-luvun alussa. Toisaalta teollisuusväestökin oli kasvanut ja jatkoi edelleen kasvuaan. Suomen itsenäistyessä voitiin todeta väestön kahden pääaineksen vaihtaneen paikkojaan. Maatalousväen määrän kasvu oli pysähtynyt ja teollisuusväen määrä jatkoi kasvuaan. Kahden sukupolven kuluessa kansan syvistä riveistä oli nousut kokonaan uusi suomenkielinen sivistyneistö, jonka edustajia, talonpoikia ja työmiehiä, oli eduskunta jo nostanut johtavaan asemaan.⁵

¹ Halila IV 1950, 11.

² Tuomaala 2004, 70.

³ Halila IV 1950, 11.

⁴ Halila IV 1950, 12.

⁵ Halila IV 1950, 12 - 13.

Ennen uutta vuoden 1921 oppivelvollisuuslakia kansansivistyksen tasoa Suomessa arviotaessa on todettu, että puolet kouluikäisistä jäi vaille kansakouluopetusta ja lisäksi monet keskeyttivät koulunkäyntinsä. Lähes kolmannes kansasta oli edelleen kirjoitustaidottomia.⁶ Lukutaidon suhteen tilanne oli hieman parempi, sillä voidaan sanoa, että ainakin jollain tavalla kansa osasi lukea⁷. Oppivelvollisuuden tarpeellisuus tunnustettiin myös eri puolueiden keskuudessa. Yhtä mieltä oltiin siitä, että yleinen ja yhtäläinen kansanopetus oli saatava koskemaan kaikkia.⁸ Tämä takaisi sen, että lapsista ja nuorista kehittyisi moraalisia ja demokraattiseen päätöksentekoon kykeneviä kansalaisia ja samalla oppivelvollisuuskoulun toteuttamisen toivottiin vakauttavan yhteiskunnan kehitystä⁹. Kansanopetusta uudistettaessa keskeisimmiksi ja tärkeimmiksi kysymyksiksi nousivat yleisen oppivelvollisuuden lisäksi pakollisen alakansakoulun liittäminen yläkansakouluun ja pakollisen jatko-opetuksen aikaansaaminen sekä kansakoululaisten huollon järjestäminen¹⁰. Monia kysymyksiä oli vielä ratkaistavana, ennen kuin lakiesitys voitiin jättää eduskunnan käsiteltäväksi. Ajatus kansakunnan rakentamisesta kansanopetuksen avulla¹¹ kannusti työskentelemään uuden oppivelvollisuuslain puolesta.

1.2 Tutkimuskohde

Tutkimukseni kohdistuu Pohjois-Pohjanmaan Pyhäjärvellä sijainneen Kuusenmäen kyläkansakoulun toimintaan aikana, jolloin oli sopeuduttava vuoden 1921 oppivelvollisuuslain mukaisiin uudistuksiin. Tutkimukseni alkaa vuodesta 1921 uuden oppivelvollisuuslain astuessa voimaan ja päättyy vuoden 1939 loppuun talvisodan puhkeamisen aiheuttamiin poikkeusoloihin. Isoäitini Olga Kaurasen koulukokemuskertomukset saivat minut kiinnostumaan Kuusenmäen kansakoulusta, jonka toiminnasta ei ole vielä varsinaista tutkimusta tehty. Tutkimusajankohdaksi valikoitui mielenkiintoinen murrosvaihe Kuusenmäen kansakoulun toiminnassa. Seuraan lähes kahden vuosikymmenen ajan paikallistasolla sitä murrosta, mikä tapahtui yleisesti kansakoulujen toiminnassa Suomen maaseudulla.

⁶ Halila IV 1950, 13.

⁷ Syväoja 2004, 55.

⁸ Syväoja 2004, 55.

⁹ Tuomaala 2004, 71.

¹⁰ Halila IV 1950, 13.

¹¹ Tuomaala 2004, 70.

Kuusenmäen yläkansakoulu toimi Pyhäjärven kunnan Mäkikylän Kuusenmäen kylänosassa. Vaikka Kuusenmäki on Mäkikylän kylänosa, käytän tutkimuksessani paikallisesti vakiintunutta nimitystä Kuusenmäen kylä. Kuusenmäen ”ylhäisemmän” kansakoulun¹² perustamisesta oli Pyhäjärven kuntakokous tehnyt päätöksen vuonna 1897¹³, ja toimintansa koulu oli aloittanut vuonna 1898¹⁴. Perustamisvaiheessa Kuusenmäen kansakoulu oli Pyhäjärven kunnan kuudes kansakoulu. Samoihin aikoihin vuoden 1898 piirijakoasetuksen velvoittamana Pyhäjärvellä laadittiin suunnitelma kansakoulupiirijaoista ja kuntakokous hyväksyi sen vuonna 1899. Tämän mukaan kunta jaettiin kuuteen koulupiiriin, jotka näin muodostettuina olivat alueiltaan varsin laaja-alaisia. Yksi näistä oli juuri Kuusenmäen koulupiiri.¹⁵ Vuoden 1899 piirijako säilyikin Pyhäjärvellä lähes kaksikymmentä vuotta. Vuonna 1916 Kirkonkylän koulupiiri jaettiin kahtia, minkä jälkeen koulupiirijaon uudistaminen tuli uudelleen ajankohtaiseksi, kun uusi oppivelvollisuuslaki hyväksyttiin vuonna 1921.¹⁶

Kansakoulun perustaminen Kuusenmäelle vilkastutti kylän toimintaa ja siinä samalla asukkaat oppivat tekemään yhteisiä päätöksiä. Yhtenä innoittajana oli myös osuustoiminta-aate, joka levisi 1900-luvun alussa kulovalkean tavoin Suomessa. Maanviljelyksellä ja karjanhoidolla elantonsa hankkivat kuusenmäkiset seurasivat tiiviisti ajan virtauksia ja nopeaan tahtiin perustivat osuusmeijerin, osuuskassan ja koneosuuskunnan, jonka omistukseen hankittiin koneita ja laitteita. Osuusmeijeri oli yksi niistä kolmesta ensimmäisestä osuusmeijeristä, jotka silloiseen Oulun lääniin perustettiin. Kuusenmäen osuusmeijeri oli mukana myös vuonna 1905 perustamassa Valiota, jonka nimeksi tuolloin perustamiskokouksessa tuli Voinvienti-osuusliike Valio r. l. Ainoastaan 17 osuusmeijerin edustajat olivat perustamiskokouksessa Helsingissä allekirjoittamassa sopimusasiakirjaa. Kuusenmäen osuuskassa puolestaan oli ensimmäinen Pyhäjärvellä ja toimi samalla tiennäyttäjänä muillekin kylille. Vielä perustettiin osuustoiminta-aatteen innoittamina Pyhäjärven keskustassa toimineen osuuskaupan sivuliike, joka sai tarkoitukseensa sopivat kauppatilat Kuusenmäellä kauppatoimintaa harjoittaneen kyläkaupan

¹² ”Ylhäisempi” kansakoulu on yläkansakoulua tarkoittava vanha nimitys.

¹³ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 11.12.1897.

¹⁴ Lintunen 1981, 18.

¹⁵ Lintunen 1981, 16 - 19.

¹⁶ Lintunen 1981, 19 - 20.

lopettaessa.¹⁷ Voidaan todeta, että 1900-luvun alkupuolella Kuusenmäellä toimittiin aktiivisesti usealla taholla aivan kehityksen kärjessä. Muutenkin Kuusenmäellä elettiin 1900-luvun alkuvuosikymmeninä toimeliasta aikaa. Kylällä toimivat maamiesseura ja sen naisosasto sekä nuorisoseura, joissa toiminta oli vilkasta¹⁸. Kuusenmäen kansakoulu ehti olla toiminnassa tasan 70 vuotta, kunnes vuonna 1968 Kuusenmäen koulupiiri lakkautettiin ja oppilaat hajasijoitettiin kolmeen koulupiiriin¹⁹.

1.3 Tutkimustavoite

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, miten Kuusenmäen ”ylhäisemmästä” kansakoulusta muotoutui uuden oppivelvollisuuslain 1921 mukainen kansakoulu. Tutkimusajanjaksoksi olen valinnut vuosien 1921 - 1939 välisen ajan, koska tänä aikana tarvittavat sopeuttamistoimenpiteet tehtiin koulun toiminnassa. Siihen, että Kuusenmäen koulupiirissä aloitettiin koulutoiminnan uudelleenjärjestelyt, alkusysäyksen antoi oppivelvollisuuslaki, mutta itse toimijat olivat riippuvaisia monesta muustakin tekijästä kuin pelkästään eduskunnan säätämästä laista. Tärkein rooli järjestelyjen suunnittelussa ja toteutamisessa oli Kuusenmäen kansakoulun johtokunnalla. Huomioitava on myös se, mikä oli Pyhäjärven kunnan osuus johtokunnan päätösten taustalla. Tutkimusajanjaksolle osuu 1920-luvun loppupuolella ja 1930-luvun alkupuolella vaikeita taloudellisia vuosia, jotka vaikuttivat niin kuntien toimintaan kuin yksityisten ihmisten toimeentuloonkin. On aiheellista pohtia sitäkin, miten paljon juuri pula-aika vaikutti Kuusenmäen kansakoulun opetustoiminnan kehittämiseen.

Oppivelvollisuuslaki asetti maaseutukunnat suurien haasteiden eteen. Ennen yleistä oppivelvollisuuslakia 1921 ongelmana oli ollut alkuopetuksen hajanaisuus. Oppivelvollisuuslain voimaantulon jälkeen myös alkuopetuksen piiriin kuuluville lapsille oli järjestettävä mahdollisuus saada kansakouluopetusta. Samoin laki velvoitti järjestämään jatko-opetusta varsinaisen kansakoulunsa päättäneille. Jotta lain vaatima erillinen alakan- sakouluopetus sekä jatko-opetus voitiin järjestää, oli maaseutukunnissa ryhdyttävä miettimään opetuksen uudelleen järjestämistä. Kuusenmäellä lapsilla oli oppivelvollisuus-

¹⁷ Pyhäjärven Kauraset –sukuseuran sukuviesti, kesäkuu 2004, Marja-Liisa Mannonen ”Seppälän isäntä Hiski (Hiskias) Kauranen (1872 – 1938), ’ymmärtävin mies piirissään’ ”, 2 - 8.

¹⁸ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 9.10.2005.

¹⁹ Lintunen 1981, 36.

lain voimaantumisen aikaan mahdollisuus käydä yläkansakoulua, mutta alakansakoulua ja jatko-opetusta ei vielä ollut. Tähän asti alkuopetusta olivat antaneet pääasiallisesti kirkon ylläpitämä kiertokoulu ja koululla järjestettävä pientenlastenkoulu. Tutkimukseni kannalta on tärkeää selvittää, minkälaisin järjestelyin nyt tälle entistä suuremmalle joukolla lapsia Kuusenmäen kansakoulussa annettavaa opetusta ryhdyttiin organisoimaan ja minkälaisiin ratkaisuihin lopulta päädyttiin.

Kouluikäisille lapsille oppivelvollisuuslaki toi tullessaan oppipakon. Lapset velvoitettiin hankkimaan vaadittava tietomäärä joko käymällä koulua tai muulla tavoin, esimerkiksi kotiopetuksen kautta. Sitä, miten oppipakko toteutui koulussa, voidaan arvioida tarkastelemalla oppilasmäärien kehittymistä. Kunnan ja valtion tasolla oppilasmäärien kehittyminen määritteli, millä tavoin näiden oli toimittava kansakouluopetusta järjestettäessä ja miten lain ja asetusten keinoin pystyttiin kehittämään perustettavaa tai jo olemassa olevaa kansakoulua. Oppipakon toteutumista Kuusenmäen koulupiirissä tutkittaessa on selvitettävä koulua käyvien oppilaiden oppilasmäärien kehittyminen ja se, jäikö mahdollisesti oppivelvollisista lapsista osa kouluopetuksen ulkopuolelle. Edelleen on tutkittava, miten vielä ulkopuolella olevia kouluikäisiä lapsia pyrittiin saamaan kouluopetuksen piiriin. Jotta yleiskuva oppipakon toteutumisesta Kuusenmäen koulupiirissä selkiintyisi, on tutkittava myös, oliko määrällisiä eroja tyttöjen ja poikien välillä, samoin kuin tehtävä havainnot eri koululuokkien ikäjakauman vakiintumisesta.

Opetustilojen riittävyys sekä henkilökuntaresurssit nousivat monissa maaseutukunnissa keskeisiksi kysymyksiksi opetusta uudelleen järjestettäessä. Jotta kaikilla oppivelvollisilla lapsilla oli mahdollisuus käydä kansakoulua, joutuivat kunnat jokainen omasta lähtökohdastaan etsimään myös näihin kysymyksiin ratkaisunsa. Kuusenmäen kansakoululla oli opetustilat mitoitettu yläkansakoulua varten. Rakennus oli alun perin maalaistalo, joka oli kunnostettu kouluopetukseen sopivaksi. Samoin opettajaresurssit oli mitoitettu yläkansakouluopetusta ajatellen. Varsinaisia opettajia oli vain yksi sekä lisäksi erikseen poikien käsitöitä varten oma opettajansa. Kuusenmäen koulun johtokunnan oli löydettävä kustannukset huomioiden ratkaisut myös niin tilaongelmiin kuin myös opettajajeeseen. Tässä yhteydessä on etsittävä vastaukset kysymyksiin, miten tilaongelma saatiin ratkaistua, kuinka opettajien valinnoissa onnistuttiin ja mikä tilanne puolestaan

oli muun henkilökunnan suhteen. Onnistuttiinko valinnoissa heti vai jouduttiinko tekemään tilapäisratkaisuja?

Oppivelvollisuuslaki toi Suomessa suuren muutoksen niin lasten kuin kotienkin elämään. Kuusenmäen yläkansakoulu oli ollut toiminnassa jo vuosikymmeniä, joten lasten koulunkäynti ei ollut kylällä enää aivan vieras ilmiö. Uutta oli se, että koulutiellä kulki entistä suurempi joukko lapsia. Erittäin kiinnostavaa on tietää, minkälaisissa olosuhteissa ja minkälaisessa ilmapiirissä lapset Kuusenmäellä koulua kävivät. Miten lasten kodeissa suhtauduttiin lasten koulunkäyntiin entä mitä ajateltiin lasten työnteosta? Myös yhä useammat kodit tulivat entistä tietoisemmiksi koulun toiminnasta. Minkälaista yhteydenpitoa koulun ja kotien välillä oli ja kuinka vilkasta kanssakäyminen oli? Näihin ja kaikkiin edellä eri kohdissa esiin tulleisiin kysymyksiin toivon löytäväni tutkimustavoi-
tetta käsitellessäni vastaukset.

1.4 Tutkimusaineiston analysointiin vaikuttavia tekijöitä ja tutkimusnäkökulma

Tehtäessä uutta tutkimusta tulee aina muistaa, että tutkimus käynnistyy tutkijan omasta ajasta. Näin ollen kaikki löydökset, poikkeukset ja havainnot heijastuvat aineiston käsitelijän läsnä olevan kulttuurin, ajan ja ajattelun kautta, sillä yksikään meistä niin nykyisyyden kuin menneisyydenkään ihmisistä ei ole elänyt täydellisessä tyhjiössä ilman ympäristön vaikutteita.²⁰ Tutkimuksen tarkoituksena ei ole valita mitään yksittäistä puolta asioista eikä myöskään loukata ketään.

Historiantutkijan on pohdittava käsittelemiään lähteitä myös eettiseltä kannalta, miten niitä voidaan käyttää ja mitä niiden sisällöstä ei suoraan paljasteta²¹. Juuri käytön pohdinta mahdollistaa lähteiden kunnioittamisen, sillä lähteet vastaavat ainoastaan vapaaehtoisesti tutkijan esittämiin kysymyksiin tutkimusdialogin aikana.²² Historiantutkimuksen pohjana on siis aina henkilö²³, josta lähde paljastaa henkilökohtaisia ja yksityisiä asioita.

²⁰ Kaartinen 1993, 51.

²¹ Heikkinen 1996, 137.

²² Elomaa 2002, 61 - 62.

²³ Heikkinen 1996, 90.

Näiden tietojen paljastaminen pohjautuu tutkijan eettiseen harkintaan. Lähteissä näkyvät myös tutkittavan kohteen aikaiset tavat niiden asioiden suhteen, joista vaietaan ja jotka voidaan sanoa ääneen.²⁴ Kuitenkaan kaikista seikoista ei ole mahdollista saada kirjallisia tai edes suullisia tietoja tutkimuksen käytettäväksi, joten tällaisissa tapauksissa joudun tutkimuksessani turvautumaan olettamuksiin käsitellessäni tutkimustuloksia.

Tutkimukseni on mikrohistoriallinen tarkastelu yhden kansakoulun vaiheista rajatun aikalinjan sisällä. Jorma Kalela luokittelee teoksessaan *Historiantutkimus ja historia* mikrohistorian kuuluvaksi ”uusiin teorioihin”, joita aikaisemmin pidettiin ”kerettiläisinä” tutkimusvirtauksina, mutta jotka ovat myöhemmin saavuttaneet tunnustetun aseman tutkimuskentässä.²⁵ Tarkemmin mikrohistoriaa analysoi Matti Peltonen teoksessaan *Mikrohistoriasta*. Peltonen toteaa tutkimuksessaan, ettei mikrohistoria ole hänen mielestään tutkimusmetodi, vaan se tarkoittaa jotain tutkimukseen liittyvää laajempaa käsitettä, mikä vaikuttaa tutkimuksessa käytettäviin valintoihin ja tutkijan omiin toimintatapoihin²⁶. Hän ottaa esille Carlo Ginzburgin uuden mikrohistorian piiriin luettavien tutkimusten ryhmittelyn, jonka mukaan tällaiset tutkimukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään niiden lähestymistavan perusteella. Ensimmäisenä lähestymistapana on ”ajatus johtolangasta”. Johtolanka, esimerkiksi vihje, merkitsee osaa kokonaisuudesta ja johonkin suurempaan viittaavaa ilmiötä. Toisena lähestymistapana mainitaan miniatyyri- eli pienoismallityypin. Tässä tutkittava ilmiö tulkitaan jonkin laajemman maailman pienoismallina. Kolmatta lähestymistapaa kutsutaan ”marginaaliajatuksiksi”. Siinä marginaalinen ilmiö, rajatila, edustaa äärimmilleen vietyä jotain laajempaa kenttää.²⁷ Jako on hyvin mielenkiintoinen. Katson, että tutkimukseni kuuluu lähestymistavaltaan lähinnä miniatyyri- eli pienoismallityyppisiin mikrohistoriallisiin tutkimuksiin. Tutkimukseni Kuusenmäen kansakoulun toiminnassa tapahtuneista muutoksista koulun mukautuessa vuoden 1921 oppivelvollisuuslain vaatimuksiin kuvaa ilmiötä, joka on karkea pienoismalli laajemmasta Suomen maaseudulla käydystä murrosvaiheesta. Tämä on nähtävissä, kun kokonaisuutta tarkastellaan sekä mikro- että makrotason näkökulmasta.

²⁴ Heikkinen 1996, 91 - 92.

²⁵ Kalela 2000, 20, 240.

²⁶ Peltonen 1999, 21.

²⁷ Peltonen 1999, 131 - 132.

1.5 Tutkimusmenetelmät

Mikrohistorialla tarkoitetaan yleensä tutkimuksissa pienten kohteiden historiaa. Tutkimuskohteen koko ei kuitenkaan ole olennaista, sillä mikrohistoriallisella mikroskoopilla näkee erikokoisia kohteita. Mikrohistorialle on luonteenomaista suppea lähdeaineisto ja sen intensiivinen analysointi²⁸. En tässä tutkimuksessani edes yritä selvittää aivan absoluuttisesti kaikkea, vaan keskityn siihen, mitä alkuperäislähteet kertovat meille. Menneisyyden jälkiä voidaan seurata myös ilman teoriaakin, jolloin epätavalliset lähteet ovat suotuisia. Mikrohistoriallisessa katsomistavassa arvostetaan varsin paljon myös omituisia lähteitä, mikä on vain eduksi, sillä menneestä on harvoin säilynyt juuri sitä, mitä etsimme. Ennen pitkää tutkimuksen edetessä lähteissä piilevät vihjeet luovat hypoteesin.²⁹ Carlo Ginzburgin mukaan johtolankoja voi olla missä vain³⁰. Mikrohistoriallisten tutkimusten tuloksissa poikkeuksellisen ja tyypillisen raja on hyvin liukuva. Siksi mikrohistoriassa puhutaan yleensä tyypillisestä poikkeuksesta. Tarkoituksena ei ole tuottaa liian mekaanisia tyypillisyyksiä eli makrohistorian palasia.³¹

Mikroskooppinen lähestymistapa syntyi 1950- ja 1960-lukujen aikana vastauksena yhteiskunnan makrososiaaliseen tarkasteluun³². Mikrohistoria huomioi ”historialliset roskat” eli asiat, joita ei ole mainittu lähteissä tarkoituksella³³. Carlo Ginzburg mainitsee mikrohistorian arvostelijoina John H. Eliotin, jonka mukaan mikrohistoria vaarantaa historian kokonaiskuvan, sen eheyden. Siten Eliotin mukaan mikrohistoria pirstoo kokonaisuuksia. Ginzburg puolestaan tähdentää, että mikrohistoriallisten havaintojen kohdalla on hyvä pohtia, miten pieni poikkeus, epätyypillisuus, voi kuvata koko yhteiskuntaa.³⁴ Historian kätketyt asiat tulevat esille poikkeustapahtumien kautta³⁵. Usein juuri yhteisön normaalista arjesta poikkeavat tapahtumat ovat säilyneet lähteissä, sillä niihin yhteisön jäsenet ovat keskittäneet huomiotaan. Historian metodioppaat kehottavat usein kuorimaan lähteet ja paljastamaan siten niin kutsutun puhtaan totuuden.³⁶ Tässä tutki-

²⁸ Elomaa 2002, 61.

²⁹ Elomaa 2002, 61 - 63.

³⁰ Ginzburg 1996, 11.

³¹ Elomaa 2002, 71 - 72.

³² Ginzburg 1996, 11.

³³ Ginzburg 1996, 23.

³⁴ Ginzburg 1996, 8.

³⁵ Ginzburg 1996, 15.

³⁶ Heikkinen 1996, 77.

muksessani tutkimusaineiston intensiivisellä ja tarkalla analysoinnilla saan informaatiota ilmiöstä, jota tarkastelen.

Monipuolisempaa tietoa saadakseni tarkastelua varten käytän tilastotietojen kohdalla kvantitatiivista menetelmää. Lisäksi käytän tutkimuksessani vertailua selventämään, missä määrin Kuusenmäellä toimittiin kouluasioissa samoin ja missä määrin toisin kuin muualla maaseudulla. Vertailuaineistona käytän tutkimuskirjallisuudesta saatavia tietoja. Varsinaista haastatteluaineistoa käytän hyvin harkiten lähinnä tuomaan esiin koulukokemuksia, joita ei muuten ole saatavilla, enkä niinkään historiakirjoituksen esille nostamia faktoja. Elävän tutkimuskontekstin luominen on haasteellinen prosessi ennen kaikkea siinä, että haastateltava usein vaikenee epämiellyttävistä asioista. Haastattelut eivät ole tätä tutkimusta varten tehtyjä, joten voin niitä hyödyntää vain osittain. Ääninauhoilla haastattelija johdattelee haastattelua hyvin niukoin kysymyksin. Haastateltava ja haastattelija ovat tuttuja keskenään, joten arviot haastateltavan muistin tasosta ja haastatteluaineiston luotettavuudesta on pystytty hyvin arvioimaan. Aikaisemmin historian tutkimuksessa ei ole paljoakaan käytetty haastatteluaineistoa, mutta nyt tämä suunta on muuttumassa.

1.6 Alkuperäislähteistä ja keskeisimmästä tutkimuskirjallisuudesta

Kuusenmäen kansakoulusta ei ole tehty aikaisemmin varsinaista tutkimusta. Arkistoaineiston joukosta löytyy ainoastaan käsinkirjoitettu lyhyt historiikki koulun toiminnasta 50 vuoden ajalta. Historiikki on esitetty koulun 50-vuotisjuhlassa. Keskeisimmät alkuperäislähteet etsiessäni vastauksia tutkimuskysymyksiini ovat Kuusenmäen kansakoulua koskevat arkistolähteet, erikoisesti vuosikertomukset tilastoliitteineen lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940 sekä koulun johtokunnan pöytäkirjat vuosilta 1921 - 1939. Tutkimusjaksoni ajalta löytyvät kaikki johtokunnan pöytäkirjat, mutta vuosikertomuksien liitteinä olevien tilastojen osalta on puutteita. Tilastot puuttuvat kolmelta lukuvuodelta: 1926 - 1927, 1930 - 1931 sekä 1935 - 1936. Siitä ei ole tietoa, miksi näiltä lukuvuosilta tilastot puuttuvat. Kuusenmäen kansakoulua koskevien arkistoaineistojen lisäksi tukeudun Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjoihin vuosilta 1921 - 1935 selvitellessäni kunnan toimia oppivelvollisuuslain velvoitteiden toteut-

tamisessa. Kerätessäni taustatietoja Kuusenmäen kansakoulusta olen tutkinut myös kansakoulun aikaisempaa historiaa käyttäen apuna koulun perustamisesta 1898 lähtien vuosikertomuksia tilastoineen sekä johtokunnan pöytäkirjoja.

Haastatteluaineistoa ja Pyhäjärvellä julkaistuihin kyläkirjoihin sekä Väinö Komun omaelämäkerrallisiin teoksiin tallennettua muistitietoaineistoa käytän tuodakseni esille esimerkinomaisesti aikalaisten koulukokemuksia. Tämä koulukokemusaineisto sisältää useiden henkilöiden muisteluksia, joten näillä on suuntaa antava merkityksensä. Haastatteluista minulla on ollut käytettävissä nauhat, joilla on kolmen henkilön haastattelut. Haastateltava Helmi Herranen (s.1908, k.2001) kävi Kuusenmäen yläkansakoulua 1918 ja 1922 välisenä aikana. Hyvämuistisena hän on pystynyt kertomaan kouluajoistaan hyvin selkeästi. Haastattelu on tehty vuonna 1998. Toinen haastateltava Aatu Kauranen (s.1910, k.2007) oli tunnettu hyvämuistisuudestaan paikkakunnan ulkopuolellakin voittaessaan kaksi kertaa aikoinaan televisiossa olleen kilpailun ”Tupla tai kuitti”. Hän luki paljon erilaista kirjallisuutta ja oli hyvin kiinnostunut erikoisesti historiasta. Hän toimi myös Pyhäjärven Kuusenmäen piirikirjaston hoitajana vuosina 1937 – 1942. Aatu Kauranen kävi Kuusenmäen yläkansakoulua 1920-luvulla. Häntä on haastateltu kaksi eri kertaa vuonna 2005. Kolmantena haastateltavana on Olga Kauranen (s.1918), joka on isoäitini. Hän on edelleen hyvämuistinen korkeasta iästään huolimatta. Olga Kauranen kävi Kuusenmäen yläkansakoulua 1920-luvun loppupuolella ja 1930-luvun alussa. Isoäitini haastattelut on tehty vuosina 2007 ja 2009. Haastatteluista saatua koulukokemusaineistoa täydentävät erikoisesti äidinkielen lehtori Väinö Komun kirjoittamat kirjat, joista työni kannalta antoisimmaksi nousee *Maalaispoikana 1930-luvulla*. Väinö Komu meni Kuusenmäen alakansakoulun ensimmäiselle luokalle juuri vuonna 1935, jolloin alakansakoulu aloitti toimintansa Kuusenmäen kansakoulussa.

Saadakseni tarvittavan yleiskuvan Pyhäjärven kunnan kansakoulujen toiminnasta käytän Vilho Lintusen kirjoittamaa historiikkia *Pyhäjärven kunnan koululaitos 1881 - 1981*, joka on vuodelta 1981. Historiikki on saatavissa vain monisteena. Tässä historiikissa selvitellään tarkemmin ainoastaan Kirkonkylälle perustettua kansakoulua, joka aloitti toimintansa Pyhäjärven kansakouluista ensimmäisenä. Muiden kansakoulujen osalta historiikissa on pääasiassa vain lyhyet maininnat. Pyhäjärveen kohdistuvasta tutkimus-

kirjallisuudesta nostan esille Jorma Tulkun kirjoittaman teoksen vuodelta 2008 *Pyhäkkäät. Kuninkaitten ja keisareiden aikana. Pyhäjärven seurakunnan historia 1552 - 1917*, josta olen etsinyt taustatietoja Pyhäjärven seurakunnan harjoittamasta opetustyöstä. Varsinaista Pyhäjärven historiaa ei vielä ole kirjoitettu.

Aiheeseeni liittyvän yleisen tutkimuskirjallisuuden avulla monipuolistan tutkimustani, sillä yksi lähde ei koskaan riitä asian laajempaan yleistykseen tai todistukseksi³⁷, ja samalla saan perspektiiviä tutkimukseeni. Tutkimuskirjallisuuden osalta keskeisimmäksi ja tärkeimmäksi valikoituu Aimo Halilan kirjoittama teossarja *Suomen kansakoululaitoksen historia I-IV*. Varsinkin tämän teossarjan IV osasta löytyvät tutkimuksessani työni kannalta koulutoimintaa koskevat tarvittavat vertailutiedot koko Suomen osalta uuden oppivelvollisuuslain voimaan tulon aikoihin ja sen jälkeen. Näitä tietoja täydentääkseni olen tutustunut Saara Tuomaalan väitöskirjaan *Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaiskoulun kohtaaminen 1921 – 1939* vuodelta 2004. Teos on mielenkiintoinen monessa suhteessa. Tutkiessani Kuusenmäen kansakoulussa tapahtuneita muutoksia tutkimusajanjakson aikana olen voinut vertailla niitä Tuomaalan väitöskirjassa esiintyvien maalaiskansakoulujen tilanteisiin, jotka ajoittuvat oman tutkimukseni kanssa samaan aikakauteen. Lisäksi Tuomaalan väitöskirja on siinäkin mielessä mielenkiintoinen, että tutkimuskohteina olevat pitäjät Kivijärvi ja Paavola sijaitsevat maantieteellisesti jokseenkin lähellä Pyhäjärveä, joten oma tutkimukseni alueellisesti katsottuna liittyy Tuomaalan tutkimuksessa käytettyjen tutkimuskohteiden lähipiiriin. Tärkeää ajankuvaa antava ja näköalaa avartava teos on ollut työssäni myös Sinikka Aapolan ja Mervi Kaarnisen toimittama teos *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Tässä teoksessa artikkelien tutkimuskohteina ovat nuoret, joihin kansakoulun jatko-opetusta nauttivat oppilaatkin voidaan jo laskea kuuluviksi, jos rajaa lapsuuden ja nuoruuden välillä ei kovin jyrkästi määritellä. Tutkimukseni kannalta antoisimmat artikkelit ovat Pirjo Markkolan ”Muinainen maalaisnuoriso”, Juha Niemisen ”Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitaviksi” ja Marjatta Rahikaisen ”Nuorena työhän. Lasten ja nuorten työnteko 1900 – 1970”.

³⁷ Heikkinen 1996, 76.

Tutkiessani työni kannalta erikoisesti tutkimusnäkökulmaa ja tutkimusmenetelmiä olen perehtynyt Jorma Kalelan teokseen *Historiantutkimus ja historia*, josta olen hakenut yleistä perustietoa historiantutkimuksesta. Samaa perustietoa olen hakenut Antero Heikkisen teoksesta *Menneisyyttä rakentamassa*, joka on ollut minulla tärkeänä apuna pohtiessani lähteiden käyttöä tutkimuksessa. Erityisellä mielenkiinnolla olen perehtynyt Peltosen ajatuksiin muistitiedon käyttämisestä tutkimuksessa. Erikoisesti suurena kiinnostuksen kohteena on ollut kulttuurihistoria, mistä syystä olen etsinyt uuden ajan kulttuurihistoriasta taustatietoa Egon Friedellin teossarjasta *Uuden ajan kulttuurihistoria. Eurooppalaisen sielun kriisi mustasta surmasta maailmansotaan asti*. Kulttuurihistorian osalta tärkeä lähteeni on ollut myös Marjo Kaartisen kirjoittama teos *Metodikirja. Näkökulmia kulttuurihistoriaan*. Perusteellisemmin oman työni tutkimusnäkökulmaa ja tutkimustapaa pohtiessani olen tutustunut moniin mikrohistoriaa käsitteleviin teoksiin ja kirjoituksiin. Tutustuminen Carlo Ginzburgin kirjoittamaan teokseen *Johtolankoja* on ollut työni kannalta erittäin antoisaa. Lisätietoja mikrohistoriasta olen saanut Hanna Elomaan artikkelista ”Mikrohistoria johtolankojen jäljillä”, Antero Heikkisen teoksesta *Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneeseen* sekä Matti Peltosen teoksesta *Mikrohistoriasta*. Edellä mainittuihin teoksiin tutustuminen on myötävaikuttanut ratkaisevasti siihen, että jo hyvin varhaisessa vaiheessa tuntui oikealta käyttää tutkimuksessani mikrohistoriallista tarkastelutapaa.

2. LAIN YLEISESTÄ OPPIVELVOLLISUUDESTA 1921 TUOMISTA MUUTOKSISTA KOULUOPETUKSEN JÄRJESTELYIHIN

2.1 Lain valmisteluvaihe

Suomen itsenäistyessä maassamme oltiin yleisen oppivelvollisuuden toteuttamisessa jäljessä lähes koko muuta Eurooppaa, sillä vain muutama Euroopan maa oli enää vailla yleistä oppivelvollisuuslakia.³⁸ Syksyllä 1918 hallitus antoi yleistä oppivelvollisuutta koskevan lakiesityksen, joka noudatteli vuonna 1910 valtiopäivien hyväksymän esityksen suuntaviivoja.

³⁸ Halila IV 1950, 14 - 15.

Vuonna 1910 annetun lakiesityksen mukaan eduskunnan säädettäväksi tuli koululaitoksen talous, opetuskieli, piirijako ja koulujen hallinto. Koulumuodoiksi päätettiin 4-luokkainen ylempi ja 2-luokkainen alempi sekä ns. laajennettu alempi kansakoulu. Ylempi kansakoulu piti perustaa, jos koulupiirissä oli 30 kouluikäistä lasta. Koulun tuli toimia kiinteänä ja 36 viikkoa lukuvuodessa. Alempi kansakoulu oli ehdotuksen mukaan joko kiinteä tai kiertävä, jolloin se toimi 18 viikkoa kahdessa paikassa. Laajennettu alempi kansakoulu oli perustettava, jos kouluikäisiä lapsia oli piirissä 10 - 30. Mikäli lapsia oli vähemmän, oli heidät sijoitettava muualle. Laajennettu alempi kansakoulu oli aina kiinteä ja toimi vähintään 18 viikkoa. Kaupunkeihin tuli perustaa pakollinen 1-vuotinen jatkoluokka. Oppivelvollisia olivat kaikki muut lapset paitsi ne, joiden koulumatka oli yli viisi kilometriä ja kunnan asukastiheys oli alle kolme henkeä neliökilometrillä. Tällöin koulun perustaminen jäi kunnan harkittavaksi. Vuonna 1910 annetussa lakiesityksessä tarkasteltiin myös oppivelvollisuuden aiheuttamia kustannuksia ja säädettiin oppiaineet ja johtokunnan tehtävät. Paljon pohjatyötä vaatinutta lakiesitystä kohdasi kuitenkin vastoinkäyminen, kun senaatti esitti lain hylkäämistä. Syynä oli se, että laki rasitti liiaksi valtion varoja ja että valtion kansansivistys oli jo riittävän korkea. Keisarisuuriruhtinaan hylkäämispäätöksessä todettiin lisäksi, että oppivelvollisuuslain säätäminen siirrettäisiin tuonnemmaksi.³⁹

Syksyllä 1918 annetun lakiesityksen yhteydessä korostettiin mm. sitä, että kohoava kansansivistys vahvistaisi ja vakauttaisi yhteiskuntaa. Eduskunta ei ehtinyt kuitenkaan tällöin käsitellä lakiesitystä, mutta kansakouluväki pohti asiaa sitäkin vilkkaammin. Kansakoulunopettajien kokouksessa syksyllä 1918 katsottiin, että yleinen oppivelvollisuus oli välttämättä toteutettava. Se pitäisi sisällään 6-vuotisen kansakoulun ja 3-vuotisen jatkokoulun. Oppivelvollisia olisivat 7 - 16-vuotiaat. Monia muitakin parannusehdotuksia tehtiin, sillä kokouksessa todettiin vuonna 1910 hyväksytyn lakiehdotuksen olevan jo melkoisesti vanhentunut. Lisäksi kokouksessa vaadittiin että, kansakoulunopettajille lopultakin oli varattava tilaisuus esittää mielipiteensä lain valmistelussa.⁴⁰ Hallitus saiikin valmiiksi uuden esityksen jo vuonna 1919. Esitykseen jouduttiin kuitenkin tekemään joukko muutosehdotuksia, sillä sosiaalidemokraatit ja toisaalta myös maalaisliitto

³⁹ Halila III 1949, 55 - 57.

⁴⁰ Halila IV 1950, 15 - 16.

eivät olleet täysin tyytyväisiä. Sosiaalidemokraatit pitivät esitystä vanhoillisena ja maalaisliitto liian ”opillisena” ja kalliina. Niinpä lakiesitys lykkääntyi seuraavaan vuoteen.⁴¹

Viimein vuonna 1920 oppivelvollisuuslaki saatiin eduskunnan käsiteltäväksi⁴². Suurempaa vastustusta se ei enää kohdannut, mutta kuten arvata saattaa, aivan yksimielisikään ei oltu. Oppivelvollisuuslain käsittely eduskunnassa oli vilkasta. Keskusteluissa tuli esiin kolme pääsuuntaa: hallituksen esitys, sosiaalidemokraattien kanta ja ns. ”Sippolan linja”, joka oli saanut nimensä pääsuunnittelijansa, propagandisteihin kuuluvan opettaja Sippolan mukaan. ”Sippolan linjan” kannattajat tähtäsivät supistettuun kansakouluun. Maaseudun ylä- ja alakansakoulut sekä jatko-opetus annettaisiin yhden opettajan hoitoon. Työskentely koulussa toteutettaisiin niin, että yläkansakoulu työskentelisi lokakuusta joulukuuhun ja tammikuusta huhtikuuhun, alakansakoulu puolestaan touko-kesäkuun ja elo-syyskuun sekä jatkokoulu työskentelisi maanantaisin. Tätä käytäntöä puolustettiin sillä, että se helpottaisi maaseudun työvoimapulaa ja alakansakoululaisten ei tarvitsisi käydä koulua kylmimpään vuodenaikaan. Ehdotus saikin kannatusta maaseudun edustajien keskuudessa. Sosiaalidemokraatit puolestaan johtajanaan huomattava kulttuuripoliitikko tohtori J. Ailio vastustivat omissa kannanotoissaan pakollista uskonnon opetusta. Heidän mielestään koululaitoksen tuli kehittyä työkouluksi ja lastentarhasta korkeakouluihin oli muodostettava yhtenäinen järjestelmä. Hallituksen esityksen kannalla olleet opetusministeri Mikael Soininen ja ylijohtaja Oskari Mantere totesivat, että pohjakoulukysymystä eli kysymystä siitä, miten saavutetaan riittävä opillinen pohja jatko-opintoja varten, oli mahdotonta ratkaista ”Sippolan linjaa” noudattaen. Suuren valiokunnan toimesta jätettiin lakiehdotuksesta pois oppiaineiden luettelo, jotta se ei aiheuttaisi jatkuvia ristiriitoja. Ennen oppivelvollisuuslain hyväksymistä tehtiin vielä suuria kustannuksia peläten tarkennuksia.⁴³

⁴¹ Halila IV 1950, 16.

⁴² Halila IV 1950, 16.

⁴³ Halila IV 1950, 17 - 18.

2.2 Uuden oppivelvollisuuslain maalaiskansakouluihin kohdistuvia velvoitteita

Monivaiheisten valmistelujen jälkeen syksyllä 1920 eduskunta hyväksyi uuden oppivelvollisuuslain ja seuraavan vuoden huhtikuun 15. päivänä presidentti Ståhlberg vahvisti sen⁴⁴. Vuoden 1910 valtiopäivien hyväksymä esitys oli hioutunut monien tarkennusten ja lisäysten kautta uudeksi oppivelvollisuuslaiksi. Tutkimukseni kohdistuu maalaiskansakoulun toimintaan, joten tarkastelen seuraavassa vain työni kannalta keskeisimpiä lainkohtia.

Lain mukaan jokaiseen koulupiiriin oli perustettava kansakoulu, joka toimi joko täydellisenä kansakouluna jakautuen ala- ja yläkansakouluun tai supistettuna kouluna. Mikäli yläkansakouluikäisten lasten lukumäärä nousi vähintään kolmeenkymmeneen, oli perustettava yläkansakoulu, joka oli aina kiinteä. Edelleen, jos alakansakouluikäisiä oli vähintään viisitoista, tuli perustaa alakansakoulu. Alakansakoulu puolestaan oli joko kiinteä, jolloin opettaja toimi yhdessä tai vuoroin kahdessa piirissä, tai se voi olla myös kiertävä, jolloin opettaja toimi piirin sisällä kahdessa paikassa. Näiden lisäksi oli perustettava jatkokoulu.⁴⁵

Myös oppilaiden enimmäismääristä yläkansakoulussa ja alakansakoulussa annettiin laissa määräykset. Yläkansakoulun oppilasmäärä ei saanut ylittää viittäkymmentä eikä alakansakoulun neljääkymmentä. Jos oppilasmäärä ylitti säädetyn rajan, oli kunnan harkintansa mukaan joko jaettava koulupiiri tai palkattava lisää opettajavoimia. Opetusaika oli 36 viikkoa, jos opettaja toimi yhdessä paikassa, ja 18 viikkoa, jos opettaja toimi kahdessa paikassa. Ns. supistettu koulu oli perustettava silloin, jos piirissä kouluikäisten lasten lukumäärä jäi alle 30 eikä toiminnassa ollut vielä täydellistä kiinteää kansakoulua tai kiinteää yläkansakoulua ja kiertävää alakansakoulua. Supistetussa kansakoulussa oli myös kuusi luokkaa, mutta koulu toimi yhden yläkansakoulunopettajan pätevyyden omaavan opettajan hoitamana niin, että osa ajasta käytettiin kahden alemman luokan ja osa neljän ylemmän vuosiluokan opettamiseen. Supistettu kansakoulu oli aina kiinteä ja

⁴⁴ Syväoja 2004, 55.

⁴⁵ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

sen opetusaika oli 40 viikkoa. Jos taas kouluikäisiä lapsia oli alle 20, koulua ei tarvinnut perustaa lainkaan.⁴⁶

Lain mukaan maalaiskunnat joutuivat tarkistamaan myös koulupiirijakojaan. Koulupiirialue määriteltiin sellaiseksi, että lapsen koulumatka ei saanut olla pitempi kuin viisi kilometriä. Ongelmia saattoi syntyä esimerkiksi silloin, kun keskimääräinen asukasluku kunnassa neliökilometriä kohti jäi alle kolmen ja jos valtioneuvosto katsoi maantieteellisistä syistä syntyvän suuria vaikeuksia säädetyn velvollisuuden toteuttamisessa. Tällöin oli kansakoulujen perustaminen kunnan harkittavissa.⁴⁷ Tässä tapauksessa oli mahdollista, että lapsi jäi vaille kouluopetusta eli laki vapautti oppivelvollisuudesta⁴⁸. Maalaiskunnat veloitettiin lähettämään kouluhallitukselle tarkistettavaksi piirijakoehdotuksensa⁴⁹.

Lapsen oppivelvollisuus määriteltiin laissa myös tarkoin. Lain mukaan oppivelvollisuus tarkoitti sen tieto- ja taitomäärän saavuttamista, joka kansakoulussa annettiin. Laki määritteli oppivelvollisen iäksi 7 – 13 vuotta. Mikäli tieto- ja taitomäärien suoritukset olivat kesken, oppivelvollisen iän takarajaksi tuli 14 vuotta. Näiden määritteiden lisäksi, jos oppivelvollinen ei muulla tavoin jatkanut opintojaan, hänen oli kahden seuraavan vuoden ajan otettava osaa jatko-opetukseen. Oppivelvollisuutensa täyttämiseksi lapsen oli käytävä kansakoulua, ellei hän saanut muuten vastaavaa opetusta.⁵⁰ Tuomaala toteaaakin, että oppivelvollisuuden suorittamista ei sidottu Suomessa koulunkäyntipakkoon⁵¹. Jos lapsi sai opetusta muulla tavoin, oli lakiin kirjattu tarkat ohjeet näitäkin tapauksia varten. Tällöin oli huoltajan kunkin lukuvuoden alussa tehtävä menettelystä ilmoitus koulun johtokunnalle, ja mikäli lapsen saama opetus ei ollut kouluhallituksen valvonnan alaista, oli johtokunnalle toimitettava pätevän henkilön antama todistus opetuksen laadusta.⁵²

⁴⁶ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁴⁷ Lakimuutos koskien oppivelvollisuuslain 6 §:n muuttamista 1923.

⁴⁸ Halila IV 1950, 23.

⁴⁹ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁵⁰ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁵¹ Tuomaala 2004, 72.

⁵² Laki oppivelvollisuudesta 1921.

Oppivelvollisuuden toteutumisen valvonnan oppivelvollisuuslaki määritteli kansakoulun johtokunnan tehtäväksi. Johtokunnan tuli asianomaisen piiritarkastajan ja kouluhallituksen valvonnassa pitää huolta, että piirissä lain mukainen oppivelvollisuus toteutui. Mikäli laiminlyöntejä tapahtui, oli johtokunnan huomautettava tästä lapsen huoltajaa. Ellei huoltaja täyttänyt velvollisuuttaan, oli asia vietävä eteenpäin tuomioistuimen ratkaistavaksi.⁵³

Oppivelvollisuuslain velvoitteiden täyttämistä aiheutuvista kustannuksista säädettiin erikseen kustannuslaissa, jonka mukaan kokonaisvastuu kustannuksista kuului kunnalle. Kunta velvoitettiin laatimaan ohjesääntö koululaitoksensa hallintotavasta, talouden järjestämisestä, oppilaiden koulunkäynnin avustamisesta sekä opettajien palkkauksesta. Kunnan oli mahdollista tehtävänsä hoitamiseen saada avustusta valtiolta. Omien kouluhuoneistojen hankkimiseen oli maalaiskunta oikeutettu saamaan rakennuskustannuksista valtiolta 20 - 30 % avustusta ja 40 - 50 % kuoletuslainaa. Valtio maksoi myös opettajien rahapalkan. Koulutoiminnan ylläpitämiseksi maalaiskunta sai valtiolta kaksikolmasosaa kansakoululaitoksensa todellisista vuosimenoista, jotka aiheutuivat koulurakennusten kunnossapidosta, koulukalustosta, opetusvälineistä, oppikirjoista sekä muista koulutarvikkeista ja oppilaiden terveydenhoidosta.⁵⁴

Siirtyminen yleiseen oppivelvollisuuteen merkitsi toteutuessaan kansakouluopetuksen uudelleen organisointia. Luonnollisesti sitä ei pystytty toteuttamaan heti lain voimaantulon jälkeen, vaan se vaati pitkän siirtymäajan. Maalaiskuntien oli järjestettävä kansakouluopetus lain vaatimalla tavalla 16 vuoden kuluessa. Kaupungeissa puolestaan aikaa toteuttamiseen oli viisi vuotta. Helpotusta luvattiin vielä lisää harvaan asutuille ja maantieteellisesti epäedullisessa asemassa oleville kunnille, joille valtioneuvosto myönsi erityisestä hakemuksesta lisääaikaa.⁵⁵ Maalaiskunnissa kouluopetuksen järjestelyjä auttoi osaltaan se, että aluksi oppivelvollisia olivat vain lapset, jotka asuivat koulusta alle kolmen kilometrin päässä. Samoin tarvittavien uusien koulujen perustaminen oli porrastettu.⁵⁶ Niinpä kunnat suhtautuivatkin yleensä hyvin myötämielisesti lakiin ja ryhtyivät

⁵³ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁵⁴ Laki kansakoululaitoksen kustannuksista 1921.

⁵⁵ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁵⁶ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

rauhallisesti tekemään päätöksiä lain velvoitteiden toteuttamiseksi⁵⁷. Kuntien tuli myös lähettää kouluhallitukselle oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelma hyväksyttäväksi⁵⁸.

Laki antoi tarkat puitteet, joiden mukaan kansakouluopetus tuli järjestää. Kokonaisuudessaan tämä oli suuri muutos aikaisempaan tilanteeseen. Nyt myös alkuopetuksen järjestämisvastuu siirtyi kokonaan kunnalle, ja tällä menettelyllä hajanainen alkuopetustarjonta oli mahdollista yhtenäistää. Saara Tuomaala käyttää väitöskirjassaan lain määrittelemästä koulusta nimitystä ”valtiojohtoinen oppivelvollisuuskoulu⁵⁹”

3. KANSAKOULUTOIMINNAN UUDELLEEN ORGANOINTI KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ

3.1 Yläkansakoulu perustana kouluopetuksen uusille järjestelyille

Kansakoulutoiminnan alku Pyhäjärvellä oli vaikeaa, sillä monella taholla vastustettiin voimakkaasti kouluhanketta. Ensimmäinen aloite silloisen Pyhäjärven keskustan Kirkonkylän kansakoulun perustamisesta tehtiin vuonna 1875, mutta aloite ei tuottanut tuloksia. Muutamaa vuotta myöhemmin vuonna 1878 aloite uusittiin. Ajatus kansakoulun perustamisesta kohtasi jälleen ankaraa vastarintaa pyhäjärvisen keskuudessa ja asia lykkääntyi edelleen. Erikoisesti vanhoilliset ja herännäisyyden kannattajat olivat vastustavalla kannalla. Vastustajien joukossa oli säätyläisiä, pappeja ja kuuluipa joukkoon myös mm. Kuusenmäellä sijaitsevan Heittolan suurtalon isäntäkin. Sen sijaa pitäjän kirkkoherra puolusti kouluhanketta.⁶⁰ Viimein Kirkonkylälle päätettiin perustaa ”yhteinen, ylhäisempi kansakoulu mies- ja naisosastolla” varsinaisessa kuntakokouksessa 13.3.1880. Samalla toteutui edellisessä kuntakokouksessa esiin noussut ajatus juhlistaa tällä tavoin keisarin 25-vuotista hallituskautta.⁶¹ Kaiku-lehdessä 3.4.1880 kirjoitti eräs kokoukseen osallistujista Pyhäjärven ensimmäisen kansakoulun perustamiskokouksen kulusta seuraavasti:

⁵⁷ Halila IV 1950, 20.

⁵⁸ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

⁵⁹ Tuomaala 2004, 72.

⁶⁰ Tulkku 2008, 344.

⁶¹ Lintunen 1981, 7.

”-- Samoin nyt kun ennenkin oli mainittuun kokoukseen saapunut kansaa oikein kosolta. Olihan tärkeä asia päätettävänä, pitihän kokoukseen rientää vastaan panemaan! Vastustajat huusivat ja pauhasivat koht'kurkkuaan. Ei auttanut ne puheet mitään, joita koulun suosijat esiintoivat. Kirkkoheramme koetti selittää koulun tarkoitusta, sen suurta hyötyä ja niitä pelätyitä kustannuksia vähäisiksi, vaan räyhäävä joukko keskeytti hänen puheensa rähinällään. Viimein alettiin äänestys ja kuinka kävi? Lähes 10 äänellä tahtojain puoli tuli voitolle, sillä tahtojain äänet teki 139 ja vastustajain 129. Niin siis vihdoinkin Pyhäjärvenkin kuntaankin saatu ylhäinen kansakoulu molemmille sukupuolille, joka tietysti varmaankin tulee ensi syksynä alkamaan vaikutuksensa. Onnea vaan sillekin sivistyksen pisaralle.

Ei todellakaan voisi kukaan järkevä ihminen luulla että kristityissä ihmisissä niin perin surkea ymmärrys kansakoulusta, kuin meidänkin kunnan vastustajilla on. Niinpä niissäkin, joita muka pidetään kunnan varakkaimpina ja etevimpinä talollisina, on henkinen köyhyys niinkin suuri että voidaan käyttää sellaista, joka menee yli rajain. Kun kokouksessa kysyttiin syytä miksi eivät tahtoisi kansakoulua, toi esiin mikä mitäkin törkyä, joita yleisölle olisi ehkä ikävä mainitakaan. Etevin syy lienee ollut se, jonka eräs entinen kunnallislautakunnan esimies esiin toi, että 'ne kampa tukansa korkealle astuvat kynnykselle!' Sepä kelpo syy vastukselle. Tässä lukia huomaat että se on pahe kammata päänsä! Samoin kuin me Pyhäjärveläiset pidämme senkin suurena vikana kun joku asuinhuoneessa on avopäin (ilman lakitta); sehän on herruutta se. Parhaat papat, eräs itsellinen etunenässä, ovat tuumanneet kunnan päätöksen yli valittaa kuvernööriin, tyhmyytensä oikein näyttääkseen kokonaisuudessaan.”⁶²

⁶² Huttunen 2008, 345.

Tunteet eivät heti laantuneet eikä oppilaidenkaan kanssa selvitty ongelmitta. Kirkonkylälle perustetun yläkansakoulun ensimmäisen lukuvuoden 1881 - 1882 vuosikertomukseen on kuvattu koulun ja kansan suhdetta seuraavasti:

”Kansakoulu paikkakunnallamme on vielä outo laitos eikä siis ole saavuttanut yleisön suosiota. Monelle on se vielä loukkauskivi ja pahennuksen kallio, joka perustuksineen olisi murrettava ja maahan hajotettava. Syynä tämmöiseen nurjamielisyyteen koulua kohtaan on kansan yksinkertainen isiltä peritty käsityskanta: `Ihminen elää ainoastaan leivästä. Koulussa poikamme oppivat työttömyyteen, kuka sitten perkaa salomme ja korpemme.` Tämmöisiä luuloja itsestään ei koulu vielä ole ennättänyt torjua lyhyellä vaikutusajallaan, sillä koulusta ei ole vielä lähtenyt ulos oppilaita, joista kansa selvemmin voisi nähdä koulun vaikutuksen ja ansion.”⁶³

Vähitellen lasten koulunkäyntiin alettiin sopeutua Pyhäjärvelläkin. Kun Kuusenmäen kansakoulun perustaminen tuli ajankohtaiseksi, Pyhäjärvelle oli perustettu Kirkonkylän kansakoulun lisäksi neljä muuta koulua. Elokuussa 1893 oli perustettu kuntakokouksen päätöksellä koulut Mäkikylään, Hiidenkylään ja Jokikylään. Vielä vuonna 1896 Parkiman koulun perustamisesta kuntakokous teki päätöksen ennen Kuusenmäen koulun perustamista.⁶⁴ Sysäyksen Kuusenmäen kansakoulun perustamiselle antoi Kirkonkylän kansakoulunopettaja Benjam Huttunen, joka totesi: ”Mitä te kuusenmäkiset tungetta penskojanne tänne, hankkikaa oma koulunne, koska siellä kerran näyttää olevan kouluharrastusta ja lapsia...” Kirkonkylän kansakoulun tilat olivat käyneet ahtaiksi eikä muilta kyliltä haluttu enää ottaa oppilaita. Kun Kuusenmäellä todettiin, että kylällä oli edellytykset saada oma koulu, lasten vanhemmat ryhtyivät innokkaasti viemään asiaa eteenpäin. Edelleenkin ”kunnan ukkoilla” oli ennakkoluuloja koko kansakoululaitosta kohtaan. Monien mielestä kansakoulu kasvatti lapsista laiskoja ja ”tyhjäntoimittajia”, joista oli vain ”mielen harmia kodeille ja koko yhteiskunnalle”. Lopulta päädyttiin kuitenkin esittämään kansakoulun perustamista Kuusenmäelle.⁶⁵ Kuusenmäen ”ylhäisemmän”

⁶³ Huttunen 2008, 349.

⁶⁴ Lintunen 1981, 16 - 18.

⁶⁵ PyKa, historiikki ”Kuusenmäen kansakoulun 50-vuotistaipaleelta” 1948.

kansakoulun perustaminen otettiin esille kuntakokouksessa Pyhäjärven kunnantuvassa 11. joulukuuta 1897⁶⁶

”Maanviljelijä Paavo Komun esityksestä otettiin keskusteltavaksi uuden ylhäisemmän kansakoulun perustaminen Kuusenmäen kylään, jonka tulisi alkaa toimintansa tulevana syksynä naisopettajan johdolla ja päätettiin valita kaksi valtuusmiestä kunnan puolesta kuulustelemaan soveliaita huoneita mainitulla kylällä ja jos sovelias rakennus tavataan hyyrätään⁶⁷ se koulua varten lämpimän kanssa kymmeneksi vuodeksi. Valtuusmiehiksi valittiin Maanvilj Paavo Komu ja Kustaa Erikson. Hyirykontrahdin⁶⁸ hyväksyy kuntakokous, jossa samalla määrätään tulevan naisopettajan palkka.”⁶⁹

Koulurakennukseksi löytyi kylän keskustasta Alatalon maatilan kahdesta päärakennuksesta toinen, jossa oli luokkahuoneeksi ja opettajan asuinhuoneiksi sopivat tilat. Myöhemmän joulukuussa 1898 kuntakokouksessa päätettiin ostaa koko tila, mikäli omistaja myisi sen 12 000 markalla. Kaupantekoon valittiin Paavo Komu ja Kustaa Erikson, jotka olivat olleet asialla jo koulurakennusta vuokratessa.⁷⁰ Tilan omistaja Tuomas Alatalo suostui myymään koko tilan, johon kuului myös metsää⁷¹. Myöhemmin kunta kuitenkin myi maatilan pidättäen siitä koulurakennustontin ja huomattavan metsäpalstan⁷².

Koulun toiminnan kannalta kuntakokous teki nopeaan tahtiin päätöksiä. ”Opettajattaren” palkkauksesta sovittiin ja kaluston valmistaminen päätettiin kilpailuttaa. Kuntakokous valitsi myös koulun johtokunnan, johon tulivat Paavo Komu, Hiski Mustaparta, Hiski Rauha, Hiski Kauranen ja Herman Lapinkoski.⁷³ Johtokunta valitsi keskuudestaan

⁶⁶ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 11.12.1897.

⁶⁷ Hyyrätä tarkoittaa vuokraamista.

⁶⁸ Hyirykontrahti tarkoittaa vuokrasopimusta.

⁶⁹ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 11.12.1897.

⁷⁰ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 19.12.1898.

⁷¹ PyKa, historiikki ”Kuusenmäen kansakoulun 50-vuotistaipaleelta” 1948.

⁷² PyKa, historiikki ”Kuusenmäen kansakoulun 50-vuotistaipaleelta” 1948.

⁷³ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 18.4.1898.

puheenjohtajaksi Hiski Kaurasen.⁷⁴ Kuusenmäen yläkansakoulu toimi epäpätevien opettajien voimin vuoteen 1904, jolloin valittiin opettajaksi seminaarin käynyt Bertta Lehtonen. Poikien käsitöitä opetti erikseen miesopettaja.⁷⁵ Koulutyö tasaantui ja jatkui ilman suurempia muutoksia kohti 1920-lukua ja uuden oppivelvollisuuslainsäädännön vaatimuksia.

3.2 Ongelmana alkuopetuksen hajanaisuus

Yläkansakouluun pääsy edellytti auttavaa lukutaitoa ja jonkinlaista kristinopin osaamista. Alkuopetuskenttä oli ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslain voimaantuloa hyvin sirpaleinen. Opetusta antoivat niin koti, kirkko kuin koulukin. Oppivelvollisuuslain tarkoituksena oli selkeyttää lasten alkuopetusta ja keskittää siten kokonaisuudessaan opetus kouluihin kaikkien lasten saataville. Pyhäjärvellä toimivat tutkimusjakson alussa vielä pyhäkoulut, kiertokoulut ja kouluissa pientenlastenkoulut. Kotiopetus oli jo vähäisempää, mutta aikaisemmin myös sillä oli merkitystä. Sitä, miten paljon kotona pystyttiin opettamaan lapsia, on vaikea määritellä. Se oli kiinni niin paljon vanhempien lukutaidosta sekä saatavilla olevista kirjoista. Esimerkiksi Kuusenmäellä Seppälän talossa lapsia opetettiin myös kotona. Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pitkäaikainen puheenjohtaja Hiski Kauranen on muistellut aikaa 1800-luvun loppupuolella.

”Talvisin pitkinä iltapuhteina, kun isä ja työmiehet tekivät käsitöitä, silloin oli lasten mentävä isän luo lukemaan oppikirjoja kappale kerrallaan, Niissä selityksissä sai oppia historiaa, maantietoa, luonnontietoa ja ennen kaikkea, mitä Jumala tahtoo sanassaan meille ilmoittaa ja opettaa eli tuntemaan Jeesusta Kristusta. Ne olivat perheen juhlahetkiä.”⁷⁶

Myöhemmin 1910-luvulla Seppälän talossa pidettiin lapsille ”kamarikoulua”. Tähän oli hyvä tilaisuus, sillä talossa oleskeli tuohon aikaan eläkkeellä oleva kansakoulunopettaja Elias Kauranen. Hän opetti lapsille raamatunhistoriaa ja metsänhoitoa. Opetustapa oli hyvin käytännönläheistä ja havainnollista. Metsänhoitoon perehdyttiin paikan päällä metsässä, jossa lasten oli koottava kaikki risut, oksat ja kävyt yhteen kasaan. Lopuksi

⁷⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 3.12.1898.

⁷⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1939.

⁷⁶ KoA, puhe, Hiski Kauranen (vuotta ei tiedetä).

kasa poltettiin.⁷⁷ Elias Kauranen 1800-luvun puolella seminaarin käyneenä opettajana toteutti Uno Cygnaeuksen laatimia ohjeita opetuksen havainnollistamisesta⁷⁸.

Yksi erittäin tärkeä opetusmuoto, jota Kuusenmäellä kodeissa käytettiin, oli pyhäkoulujen pito. Kuusenmäen pyhäkoulutoiminnalla oli pitkät perinteet, sillä tänne pyhäkoulutoiminta oli vakiintunut 1800-luvun loppupuolella. Nimenä oli tuolloin sunnuntaikoulu. Tuolta ajalta säilyneessä Kuusenmäellä sunnuntaikoulua käyneiden luettelossa opettajina mainitaan Seppälän talon isäntäväki Adam ja Liisa Kauranen. Kävijöitä luettelo on merkitty 47 osallistujaa.⁷⁹ Suomessa pyhäkoulutyö oli saanut varsinaisen sysäyksensä herännäisyyden piiristä⁸⁰. Pyhäkouluhetkistä muodostui opetustilaisuuksia, joissa kinke-reitä ja rippikoulua varten harjoiteltiin sisä- ja ulkolukutaitoa⁸¹. Papit toimivat pyhäkoulutoiminnan alkuunpanijoina. Opettajina pappien ohella toimivat hyvin usein kylien heränneet ja lukutaitoiset kansanmiehet ja -naiset⁸².

Kuusenmäki kuului 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vahaan herännäisyyden alueeseen. Olihan Pyhäjärven naapuripitäjä Kiuruvesi Savossa herännäisyyden keskuspaikkoja. Edellä mainitun Seppälän talon lisäksi pitopaikkana mainitaan Heittolan talo. Pääopettajana 1900-luvun alkuvuosikymmeninä toimi Seppälän isäntä Hiski Kauranen ja toisena opettajana Heittolan isäntä Paavo Komu. Pyhäkoulua pidettiin joka toinen viikko jommankumman pyhäkoulunopettajan kotona. Myöhemmin Hiski Kaurasen apuna lapsia luettamassa oli Pekka Komu.⁸³ Pyhäkoulunpitoa myös kontrolloitiin kirkon taholta, jolloin tilaisuus pidettiin Kuusenmäen kansakoululla. Vielä 1920-luvun alussa pyhäkoulun keskeisenä tehtävänä oli opettaa lapsia lukemaan. Tuolloin lukutaitoinen lapsi saattoi toimia myös luettajana, kuten kuusenmäkinen Aatu Kauranen muistelee itse olleensa.⁸⁴ Kuusenmäellä pyhäkoulunpitoa jatkettiin 1900-

⁷⁷ Pyhäjärven Kauraset -sukuseuran sukuviesti no 6 1993, Marja-Liisa Mannonen ”Muistikuvia kansakoulunopettaja Elias Kaurasesta”, 6 - 7.

⁷⁸ Halila I 1949, 253.

⁷⁹ KoA, luettelo Kuusenmäellä sunnuntaikoulua käyneistä oppilaista.

⁸⁰ Halila I 1949, 169.

⁸¹ Tulkku 2008, 328.

⁸² Halila I 1949, 170 - 171.

⁸³ Komu 1995, 188.

⁸⁴ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 9.10.2005.

luvulla kymmeniä vuosia. Pyhäkoulutoiminta muutti sittemmin vähitellen muotoaan niin, että lukemaan opettelusta siirryttiin pieniin lasten hartaustilaisuuksiin.⁸⁵

Kirkollisen kiertokouluopetuksen tavoitteena oli lähinnä valmistaa oppilaita rippikouluun, mikä oli muun muassa kaikille pakollinen avioliiton solmimisen edellytys⁸⁶. Virallista koulupakkoa ei ollut, mutta kiertokoulun ohjesääntö edellytti kuitenkin, että kaksi vuotta ennen rippikouluun menoa oli osallistuttava säännöllisesti kiertokouluun.⁸⁷ Pyhjärven pitäjä oli jaettu vuonna 1892 kahteen kiertokoulupiiriin, jotka jakaantuivat kumpikin kuuteen kinkeripiiriin. Kuusenmäki kuului ensimmäiseen eli Pyhjärven itäpuoliseen kiertokoulupiiriin. Alkuaikojen jälkeen oppilasmäärä Pyhjärven kiertokouluissa laski 1900-luvulle tultaessa. Papiston keskuudessa ajateltiin, että monet vanhemmat eivät enää pitäneet tärkeänä lähettää lapsiaan kiertokouluun, koska uskottiin kansakoulujen huolehtivat lasten opetuksesta. Papisto piti kuitenkin edelleen kiertokoulua tarpeellisena ja niin kiertokoulu jatkoi toimintaansa.

Kaksiosastaisen kiertokoulun oppiaineita olivat raamatunhistoria, katekismus, sisäluku, kirjoitus, laskento, laulu ja tekstin selitys. Osastot vuorottelivat opiskelussa niin, että kun toinen osasto luki, niin toinen kirjoitti. Koulua pidettiin kussakin kinkeripiirissä kuusi viikkoa ja tuntimäärä oli 30 viikkotuntia. Koulunpitopaikkaa vaihdettiin kahden viikon välein. Papisto kävi tarkastamassa kiertokouluja kahdesta kolmeen kertaan vuodessa. Vuonna 1916 Pyhjärvellä kahdessa kiertokoulussa oli oppilaita yhteensä 1400. Tarkastuksen yhteydessä tuolloin todettiin, että sisälukutaito, katekismus, ja raamatunhistoria opittiin yleensä kotona. Edelleen varsinainen luettaminen jäi liikaa koulun varaan eikä luetun ymmärtämiseen kiinnitetty huomiota. Kaikesta huolimatta kiertokoulu oli kuitenkin monelle ainoa mahdollisuus oppia kirjoittamaan ja laskemaan, vaikka kansakouluja olikin jo useita.⁸⁸ Lapsen kannalta katsottuna kiertokoulusta saadusta opista oli hyötyä kahdella taholla sekä rippikouluun pyrittäessä että kansakouluun mentäessä.

⁸⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁸⁶ Melin 1980, 284.

⁸⁷ Tulkku 2008, 342.

⁸⁸ Tulkku 2008, 340 - 343.

Kuusenmäellä kiertokoulua oli pidetty ensimmäisen kerran Heittopellon⁸⁹ talossa jo vuonna 1849⁹⁰. Muina kiertokoulupaikkoina 1900-luvulla olivat Pekkalan⁹¹ ja Heino-
lan⁹² talot. Kiertokouluopetusta annettiin myös Komujärven rannalla sijaitsevassa Risu-
lan talossa, joka kuului samoin Kuusenmäen koulupiiriin⁹³. Kiertokoulun pitopaikka
Pekkalan talo sijaitsi lähellä koulua, joten lasten välille saattoi helposti tulla erimieli-
syyttäkin. Kiertokoulussa oli hyvin eri-ikäisiä lapsia. Niinpä kiertokoulua käyvät van-
himmat ja isokokoisimmat pojat esimerkiksi talviaikaan helposti intoutuivat heittele-
mään liian kovilla lumipalloilla. Kansakoulunopettaja Bertta Tuoriniemi⁹⁴ puuttui aina
tapahtumaan ja kävi kiertokoulunopettajalle valittamassa asiasta. Seurauksena pojat
yleensä joutuivat rangaistukseksi seisomaan nurkassa.⁹⁵ Ankara ja vaativa opettaja Bert-
ta Tuoriniemi piti yllä kuria ja järjestystä.⁹⁶ Mukana tämänlaisissa tapahtumissa lienee
ollut jonkinlaista kateuttakin kiertokoulun oppilaitten puolelta koulun oppilaita kohtaan.
Saattoihan kiertokoululaisissa mukana olla vanhempia lapsia kuin koulua käyvien jou-
kossa. Koulutarvikkeita kiertokoulussa ei paljoakaan ollut käytössä. Oppimisvälineinä
olivat ”musta rihvelitaulu⁹⁷ ja liitukynä”, joilla lapset piirtelivät kirjaimia ja numeroita.
Koulun loputtua lapset saivat myös todistuksen.⁹⁸

Kirkon ylläpitämällä kiertokoululla oli Kuusenmäellä 1920-luvulla ja 1930-luvun alku-
puolella erittäin suuri merkitys lasten kouluun pääsyn kannalta. Tarve oli suuri, koska
Kuusenmäen kansakoulun yhteydessä toiminut pientenlastenkoulu lopetettiin 1920-
luvun alussa⁹⁹. Muuallakin Pyhäjärvellä kiertokoulu toimi pitkään senkin jälkeen, kun
uusi oppivelvollisuuslaki oli tullut voimaan. Alakansakoulujen perustaminen oli vielä
kesken, joten tarvetta kiertokouluille vielä oli. Kiertokoulun pito päättyi Pyhäjärvellä
lopullisesti vuonna 1938, jolloin kirkkovaltuusto teki päätöksen kiertokoulun lopettami-
sista.¹⁰⁰ Pyhäjärvellä tunnetuin kiertokoulunopettaja oli Matti Uljua, joka opetti alkua-

⁸⁹ Myöhemmin talon nimi on Heittola.

⁹⁰ Komu 1995, 189.

⁹¹ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 16.10.2005.

⁹² KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

⁹³ Komu 1995, 189.

⁹⁴ Opettaja Bertta Lehtonen solmi avioliiton Samuli Tuoriniemen kanssa.

⁹⁵ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 16.10.2005.

⁹⁶ Komu 2008, 92.

⁹⁷ Rihvelitaululla tarkoitetaan saviliuskeesta tehtyä kivitaulua.

⁹⁸ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

⁹⁹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1921 - 1922 ja 1922 - 1923.

¹⁰⁰ Tulkku 2008, 343.

koina myös kuusenmäkisille lapsille¹⁰¹. Pitkäaikaisin Kuusenmäellä kiertokoulua pitäneistä opettajista oli Selma Palsa, joka opetti aina vuoteen 1925 kaikkiaan 33 vuotta¹⁰². Selma Palsan ohella Kuusenmäellä kiertokoulun opettajana toimi myös Liisa Kämäräinen¹⁰³. Halila mainitsee kiertokoulun jatkaneen toimintaansa Itä- ja Pohjois-Suomessa 1920-luvulla¹⁰⁴, mutta hän ei enää puhu mitään siitä, että opetus olisi jatkunut vielä 1930-luvulle. Sen sijaan Saara Tuomaala mainitsee, että hänen tutkimuskohteissaan Paavolassa ja Kivijärvellä kiertokoulut lopettivat pientenlastenkoulujen tavoin toimintansa 1920- ja 1930-luvuilla sitä mukaa, kun alakansakouluja perustettiin.¹⁰⁵ Näyttää siltä, että maaseudulla ainakin paikoin kiertokouluopetusta annettiin vielä 1930-luvulla.

Kouluun valmistavaa opetusta annettiin myös yläkansakoulujen yhteydessä kouluilla. Kuusenmäen yläkansakoulun yhteydessä aloitettiin opettajan ohjaamana alkuopetusta antava pientenlastenkoulu vuonna 1901¹⁰⁶. Pientenlastenkoulua Kuusenmäellä pidettiin keväällä kaksi viikkoa ja syksyllä kaksi viikkoa ennen varsinaisen koulun alkamista. Toisinaan pientenlastenkoulua pidettiin syksyllä neljä viikkoa ennen koulun alkua.¹⁰⁷ Pientenlastenkoulun pitämisen ajankohdissa saattoi eri paikkakunnilla olla eroja, samoin kuin opetuksen pituudessaakin. Useimmiten pientenlastenkouluissa keskityttiin uskonnon, lukemisen, laskennon ja kirjoituksen alkeiden opettamiseen kouluun pyrkiville lapsille. Piiritarkastajien taholta valiteltiin 1800-luvun lopussa, että pientenlastenkouluissa tehtävä työ oli käytännössä 6 - 8-vuotiaiden lasten lukemaan opettamista.¹⁰⁸ Myöhemmin 1900-luvun alkupuolella tähänkin asiaan yritettiin löytää parannuksia. Pientenlastenkoulua käyvien lasten ryhmä ehdotettiin jaettavaksi niin, että vasta lukemaan opettelevat lapset erotettaisiin omaksi ryhmäksi, koska nämä lapset eivät olleet vielä tulossa kouluun.¹⁰⁹ Kuusenmäellä lapset kävivät pääsääntöisesti ensin kiertokoulua ja sitten pientenlastenkoulua¹¹⁰, joten tämä ongelma ei ehkä niin suuri ollut täällä. Vuositi-

¹⁰¹ Komu 1995, 189.

¹⁰² Tulkku 2008, 343.

¹⁰³ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

¹⁰⁴ Halila IV 1950, 88.

¹⁰⁵ Tuomaala 2004, 101.

¹⁰⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1900 - 1901.

¹⁰⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1898 - 1921.

¹⁰⁸ Halila II 1949, 144 - 146.

¹⁰⁹ Halila III 1949, 96.

¹¹⁰ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

lastojen mukaan pientenlastenkoulun alkuvaiheessa kaikki oppilaat eivät jatkaneet Kuusenmäelläkään heti koulunkäyntiä.¹¹¹

Pientenlastenkoulua käyvien lukumäärä kasvoi koko Suomessa lukuvuodesta 1900 - 1901, jolloin heitä oli 36.990, lukuvuoteen 1915 - 1916 mennessä noin kaksinkertaiseksi ollen tuolloin 73.318¹¹². Tämä johtui ilmeisesti siitä, että kouluylivaltio vuosina 1900 ja 1912 antamallaan määräyksillä koetti vakiinnuttaa ja kehittää pientenlastenkoulua¹¹³. Kuusenmäellä pientenlastenkoulua pidettiin viimeisen kerran syksyllä 1921. Johtokunnan pöytäkirjoissa ei pientenlastenkoulun lopettamis päätöstä ole, mutta tämän jälkeen ei vuosikertomuksissa ole mainintaa pientenlastenkoulun toiminnasta. Koulun lopettaminen kytkeytyi oletettavasti siihen, että Kuusenmäen kansakoulun johtokunta teki keväällä 1922 päätöksen alakansakoulun aloittamisesta elokuussa 1922¹¹⁴. Päätöstä ei kuitenkaan pystytty toteuttamaan, koska Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuusto ei antanut siihen lupaa¹¹⁵. Luonnollisesti pientenlastenkoulun tarve olisi lakannut siinä vaiheessa, kun alakansakoulu olisi aloittanut toimintansa. Koska Kuusenmäellä nyt koulutoiminnan organisointi jäi tavallaan vielä puolitiehen, oli alkuopetuksessa jälleen turvaututtava pääasiassa kiertokoulujen antamaan opetukseen.

3.3 Kansakoulun johtokunta merkittävänä toimijana koulujärjestelyjen organisoinnissa

Kuusenmäen kansakoulun johtokunta koostui tutkimusajanjakson aikana pääosin kylän keskeisten talojen isännistä. Johtokuntaan kuului ainoana naispuolisena jäsenenä opettaja Bertta Tuoriniemi, joka oli johtokunnassa opettajien edustajana. Vasta syksyllä 1931 saatiin toinen naisjäsen, kun emäntä Anni Kauranen valittiin johtokuntaan. Hän osallistui johtokunnan työskentelyyn vuodesta 1931 vuoteen 1934. Anni Kaurasen jälkeen koko tutkimusajanjakson loppuajan johtokunnassa säilyi kahden naisen naisedustus. Emäntä Ida Rauha valittiin johtokuntaan syksyllä 1934 ja hän toimi vuoteen 1937. Hänen jälkeensä valittiin Kerttu Tikanmäki, joka kuului johtokuntaan tutkimusajanjakson

¹¹¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1898 - 1921.

¹¹² Halila III 1949, 97.

¹¹³ Halila III 1949, 95 - 96.

¹¹⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 21.2.1922.

¹¹⁵ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 22.5.1922.

lopussa vuosina 1938 ja 1939. Johtokunnan uusien jäsenten valinnasta päätti kunnanvaltuusto. Yleisesti katsottaessa johtokunnan jäsenten vaihtuvuus oli hyvin vähäistä tutkimusajanjakson aikana. Samoin johtokunnan virkailijatehtävät pysyivät paljolti samojen henkilöiden hallussa. Virkailijat johtokunta valitsi keskuudestaan. Johtokunnan puheenjohtajana toimi Hiski Kauranen, joka oli toiminut samassa tehtävässä aina koulun perustamisesta vuodesta 1898 lähtien. Vuoden 1938 kesällä puheenjohtajaksi vaihtui Pekka Komu. Opettaja Bertta Tuoriniemi oli opettajien edustaja, mutta kirjoitti samalla myös kokousten pöytäkirjat. Näissä tehtävissä hän oli toiminut jo Kuusenmäelle tulosta lähtien ja toimi aina eläkkeelle jäämiseensä asti vuoteen 1943. Taloudenhoitajana toimi 1920-luvun alkupuolella Hiski Pekkala ja 1920-luvun loppupuolella sekä 1930-luvulla Emil Rauha. Kassanhoitajan tehtäviä hoiti 1920-luvun alussa vuoteen 1924 asti Samuli Tuoriniemi. Tämän jälkeen käytetään tehtävänimikettä rahastonhoitaja. Tätä tehtävää hoitivat S. Tikanmäki vuodesta 1925 ja hänen jälkeensä Pekka Komu vuodesta 1935 lähtien. Koulukeittiön kassanhoitaja valittiin erikseen koulukeittiön perustamisesta 1913 lähtien vuoteen 1929. Kassanhoitajana 1920-luvulla toimi Hiski Komu.¹¹⁶ Tutulla koonpanolla oli helppo hoitaa asioita.

Kuusenmäen kansakoulun johtokunta tunsu oman kylänsä ja sen asukkaat hyvin. Asioiden tuntemusta johtokunnan jäsenillä näyttää myös olleen. Pitkäaikainen puheenjohtaja Hiski Kauranen oli käynyt Orisbergin maamieskoulun ja toimi monissa kunnan luottamustehtävissä. Hänet valittiin muun muassa Pyhäjärven kunnan ensimmäiseen kunnanvaltuustoon 1918 samoin kuin 1920-luvun alkupuolella taloudenhoitajana toiminut Hiski Pekkala¹¹⁷. Hiski Kaurasen jälkeen puheenjohtajaksi tullut Pekka Komu toimi myös monissa kunnan luottamustehtävissä mm. kansanhuollon johtajana¹¹⁸. Talousasiantuntemusta johtokuntaan toi Heittolan suurtalon ja Komujen suunnalta myös Hiski Komu. Rakennuspuolen tietämystä ja taitoa oli johtokunnan jäsenillä talojen isäntinä, mutta sitä oli saatavissa myös kylällä tuohon aikaan muutenkin riittävästi. Aina löytyi joku taitavaksi tunnettu nikkari tekemään tarvittavat työt. Tekijöitä todella tarvittiin koko ajan koulutilojen saattamisessa siihen kuntoon, että alakansakoulun toiminta voitiin aloittaa.

¹¹⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1943.

¹¹⁷ Pyhäjärven Kauraset –sukuseuran sukuviesti, kesäkuu 2004, Marja-Liisa Mannonen ”Seppälän isäntä Hiski (Hiskias) Kauranen (1872 - 1938), ’ymmärtävin mies piirissään’ ”, 2 - 8.

¹¹⁸ Komu 1995, 209.

Jo koulun perustamisen aikaan koulurakennusta kunnostettaessa voitiin käyttää Pyhäjärvellä ja muuallakin maassamme kirkkojen rakentajana tunnetun Samuli Tuoriniemen tietotaitoa hyväksi¹¹⁹. Myöhemmin hänen poikansa Samuli Tuoriniemi nuorempi kuului kansakoulun johtokuntaan. Taitavista nikkareista mainittakoon Saku Heinonen, joka toimi myös poikien käsityöopettajana muutamia vuosia.

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan tehtävät näyttävät olleen pöytäkirjojen mukaan samat kuten muuallakin Suomessa. Koulun taloutta oli hoidettava kunnanvaltuuston ja kunnallislautakunnan antamien ohjeiden mukaan. Johtokunta laati vuosittain talousarvion. Suuret hankkeet ja koulun toimintaa koskevat muutosehdotukset oli alistettava valtuuston päätettäväksi. Tutkimuksessani Pyhäjärven kunnan rooli tulee esiin Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan päätösten taustalla silloin, kun päätökset vaativat kunnanvaltuuston hyväksymisen tai kun kunnanvaltuusto ja kunnallislautakunta ohjeistivat kouluja. Varsinaisesti opetukseen liittyvät asiat oli pääasiassa hoidettava kouluhallituksen valvonnan alaisena.¹²⁰ Koulun johtokunnan tehtävistä keskeisimpiä olivat tutkimusajan jakson aikana rakentamiseen liittyvät hankkeet sekä henkilökuntaa koskevat valinnat.

3.4 Alakansakoulun perustaminen

Oppivelvollisuuslain 1921 voimaantulon jälkeen useat luulivat kaiken olevan heti valmista, kun laki kerran saatiin aikaiseksi. Samalla kuitenkin edistyksellisissä piireissä todettiin, että nyt oli saatu vasta pääasiallinen perusorganisaatio ja monet asiat odottivat vielä muokkausta ja täydennystä.¹²¹ Yksi suurista keskusteluaiheista oli alakansakoulu. Yleisesti havaittiin, ettei alakansakoulukysymystä oltu pystytty ratkaisemaan kaikkia miellyttävällä tavalla. Monet pitivät alakansakoulua jopa välttämättömänä pahana. Kirkollisilla piireillä oli omat syynsä. Sieltä tukea ei löytynyt, koska alakansakoulun pelättiin vievän pohjan kirkolliselta alkuopetukselta. Alakansakouluasiasta käytiin vilkasta keskustelua ja mm. eduskunnassa tehtiin aloitteita alakansakoulun työn keskeyttämiseksi.

¹¹⁹ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 9.10.2005.

¹²⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1939; Halila IV 1950, 332 - 333.

¹²¹ Halila IV 1950, 24.

si sydäntalven aikana. Samoin aloitteita tehtiin alakansakoulun supistamiseksi 1-vuotiseksi. Vasemmisto oli yksimielinen ja kannatti modernia alakansakoulua.¹²²

Alakansakoulua koskevaa vilkasta keskustelua käytiin myös koulujen oman väen kesken. ”Vanhan kansan koulumiehet” katsoivat, että alakansakoulu oli outo tulokas, koska sen menetelmät poikkesivat koulun omista ja perinteisistä menetelmistä. Yläkansakoulun piirissä väheksyttiin alakansakoulun opetustapoja, jotka vaikuttivat liian helpoilta ja tarpeettoman havainnollisilta. Pohdittaessa alakansakoulukysymyksiä käytiin samalla keskustelua uuden koulun suuntaviivoista. Ristiriitaisesta tilanteesta Halila toteaaakin, että ”vanhoillisemman” yläkansakoulun ja ”pirteän, aikaansa seuraavan ja suhteellisen nopeasti kehittyvän” alakansakoulun välinen erilaisuus vaikutti osittain haitallisesti koulujen kokonaiskehitykseen.¹²³ Joka tapauksessa monilla seuduilla väestö kuitenkin hyväksyi verrattain nopeasti alakansakoulun, vaikka se olikin usein etäämpänä kodista, mitä aikaisemmin alkuopetusta hoitanut kirkollinen kiertokoulu oli. Lapset tulivat mielellään kouluun ja viihtyivät siellä. Siten alakansakoulu myös lähensi kotia ja koulua merkittävästi toisiinsa.¹²⁴

Kun oppivelvollisuuslaki vuonna 1921 tuli voimaan, Kuusenmäen kansakoulun johtokunta ryhtyi ripeään tahtiin tekemään päätöksiä. Kokouksessaan 21.2.1922 se päätti perustaa alakansakoulun. Samassa kokouksessa myös alakansakoulunopettajan virka päätettiin panna avoimeksi.¹²⁵ Alakansakoulua ei kuitenkaan ollut mahdollista perustaa niin nopeasti, koska lain mukaan kunnissa oli tarkistettava kansakoulujen piirijako, tehtävä oppivelvollisuuslain täytäntöönpanosuunnitelma sekä kustannuslaissa määrätty ohjesääntö, jotka oli lähetettävä kouluhallitukselle hyväksyttäväksi.¹²⁶ Kansakoulujen perustaminen oli ollut Pyhäjärvellä lähes täysin pysähdyksissä 1800-luvun lopun koulujen perustamisen jälkeen. Piirijakosuunnitelma oli hyväksytty vuonna 1899, ja sen mukaan Pyhäjärvellä oli kuusi koulupiiriä: Kirkonkylän, Mäkikylän, Jokikylän, Hiidenkylän, Parkkiman ja Kuusenmäen piirit. Jokaisessa piirissä toimi tuolloin jo kansakoulu. Vuonna 1910-luvulla koulupiirejä tuli yksi lisää, kun Kirkonkylän koulupiirin jaettiin

¹²² Halila IV 1950, 48 - 49.

¹²³ Halila IV 1950, 50.

¹²⁴ Halila IV 1950, 51.

¹²⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 21.2.1922.

¹²⁶ Laki oppivelvollisuudesta 1921; laki kansakoululaitoksen kustannuksista 1921.

kahtia. Uutena kouluna aloitti vuonna 1916 Salmenkylän kansakoulu, jonka nimi muutettiin vuonna 1925 Pyhäsalmen kansakouluksi.

Pyhäjärven kunnanvaltuusto oli kyllä asettanut jo komitean laatimaan uutta piirijakoehdotusta kokouksessaan 22.8.1921. Valitulle komitealle oli annettu myös tehtäväksi laatia ohjesääntöehdotus kouluja varten. Sekä piirijakoehdotusta että ohjesääntöä jouduttiin kuitenkin muokkaamaan useampaan kertaan ennen lopullisia päätöksiä. Vuonna 1923 huhtikuussa Pyhäjärven kunnanvaltuusto hyväksyi piirijakoehdotuksen sekä oppivelvollisuuslain täytäntöönpanosuunnitelman ja ohjesääntösuunnitelman ja lähetti ne kouluhallituksen vahvistettaviksi. Seuraavana vuonna helmikuussa 1924 kouluhallitus lähetti hyväksymispäätöksensä. Täytäntöönpanosuunnitelmaan jouduttiin tekemään vielä muutos ja lopullisen hyväksyntänsä suunnitelma sai vuonna 1926.¹²⁷ Alakansakoulujen perustamista hidasti Pyhäjärvellä myös kunnan heikko taloudellinen tila. Oppivelvollisuuslaki määritteli maaseudulla oppivelvollisuuden toimeenpanemisen takarajaksi vuoden 1937¹²⁸. Tähän harvaan asuttujen ja maantieteellisesti epäedullisessa asemassa olevien kuntien oli mahdollista anoa lykkäystä. Myös Pyhäjärvellä jouduttiin turvautumaan siihen. Valtioneuvosto suhtautui myönteisesti 20.5.1926 tehtyyn lykkäysanomukseen ja myönsi 10 vuoden lisäajan eli vuoteen 1947 saakka.¹²⁹

Pyhäjärven kunnanvaltuusto käsitteli Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan tekemiä päätöksiä kokouksessaan 22.5.1922. Kunnanvaltuusto joutui tuolloin epäämään johtokunnan päätökset, mutta korvaukseksi Kuusenmäelle voitiin valita väliaikainen apuopettaja. Opetus tapahtuisi käsityöluokassa.¹³⁰ Niinpä Kuusenmäellä päästiin kuitenkin hiukan etenemään valmisteluissa. Väliaikaisen apuopettajan koulun johtokunta valitsi elokuussa 1922¹³¹, ja luokat jaettiin kahteen ryhmään. Luokkia 1 ja 2 ryhtyi opettamaan apuopettaja ja luokkia 3 ja 4 opetti puolestaan vakinainen opettaja. Haave alakansakoulusta ilmeisesti kyti koko ajan, koska vuosikertomuksessa 1922 - 1923 käytetään jo nimitystä ”alakoulu”.¹³² Koulutyöskentely helpottui ratkaisevasti, kun vuonna 1924¹³³

¹²⁷ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1921 - 1928.

¹²⁸ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

¹²⁹ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1926 - 1928.

¹³⁰ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 22.5.1922.

¹³¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 4.8.1922.

¹³² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1922 - 1923.

saatiin koulun laajennuksen myötä käyttöön lisätiloiksi toinen luokkahuone sekä käsityöluokka. Tämän jälkeen opetus tapahtui varsinaisissa luokkahuoneissa ja käsityöluokka toimi monessa eri käytössä. Käsityöluokkaa käytettiin käsityöopetuksen lisäksi urheilutunneilla, jos oli sateinen päivä. Samoin se toimi ruokailutilana. Sermin taakse käsityöluokassa oli sijoitettu koulun keittiö, jossa keitettiin oppilaille ruoka.¹³⁴

Vuoteen 1927 kaikki Pyhäjärven kansakoulut olivat ”ylhäisempiä kansakouluja”. Ensimmäisenä perustettiin Kirkonkylän ja Pyhäsalmen koulupiirien yhteinen alakoulu. Seuraavina perustettiin alakoulut Vuohomäen, Oravan, Lamminahon, Jokikylän ja Parkkiman koulupiireihin.¹³⁵ Tieto oppivelvollisuuden astumisesta ”täyteen voimaansa” Kuusenmäen koulupiirissä on ilmoitettu etukäteen vuosikertomuksessa 1931 - 1932, jossa vuodeksi ilmoitetaan 1935¹³⁶. Valmistellakseen alakansakoulun aloittamista koulun johtokunta julisti kesäkuussa 1935 alakansakoulunopettajan viran avoimeksi. Samassa kokouksessa päätettiin tilata lisää pulpetteja ja maalauttaa kaikki huonossa maalissa olevat pinnat. Samoin muuraukset oli määrä korjauttaa, jos ”vähänkin huomataan se tarpeelliseksi”. Kuusenmäellä alakansakoulu aloitti toimintansa elokuun 20. päivä 1935. Siten 14 vuotta oppivelvollisuuslain voimaantulon jälkeen eli siirtymäkauden puitteissa saatiin Kuusenmäellä laki tältä osin toteutettua.¹³⁷ Muutos oli varmasti suuri edellisvuosiin verrattuna. Nyt oli mahdollista kaikkien kouluikäisten lasten saada opetusta koululla. Kuusenmäen alakansakoulun toiminta kytkettiin Niinimäen alakansakouluun siten, että kouluille valittiin yhteinen opettaja¹³⁸. Alakansakoulu toimi kummassakin paikassa sekä Kuusenmäellä että Niinimäellä 18 viikon ajan vuodessa¹³⁹. Kaksi-luokkaisen alakansakoulun opetusluokkana toimi Kuusenmäellä käsityöluokka¹⁴⁰, joka jouduttiin nyt ottamaan varsinaiseksi opetustilaksi.

Pyhäjärvellä jatkettiin oppivelvollisuuslain täytäntöönpanoa perustamalla useita uusia kansakouluja. Voidaan todeta, että Pyhäjärvellä on kansakouluja perustettu sysäyksit-

¹³³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1931 - 1932. Vuosiluku on kirjattu ensimmäisen kerran tähän vuosikertomukseen.

¹³⁴ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

¹³⁵ Lintunen 1981, 27.

¹³⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1931 - 1932.

¹³⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1935.

¹³⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 12.7.1935.

¹³⁹ Lintunen 1981, 27.

¹⁴⁰ Komu 2008, 88.

täin, mihin syinä ovat olleet piirijakoasetus 1898 ja oppivelvollisuuslaki 1921. Vanhimmat kansakoulut perustettiin 1800-luvun loppupuolella ja seuraava koulujen perustamisaalto alkoi oppivelvollisuuslain voimaantulon jälkeen vähitellen 1920-luvulla kiihtyen 1930-luvun loppua kohti. Kaiken kaikkiaan 1930-luvun loppuun mennessä kansakouluja oli Pyhäjärvellä 21 kappaletta.¹⁴¹

3.5 Jatko-opetuksen aloittaminen

Vaikeimmin toteutettavaksi osaksi kansakoulusta Suomessa on sekä ennen oppivelvollisuuden säätämistä että sen jälkeen osoittautunut jatko-opetus. Kysymys jatko-opetuksesta ei tullut uutena asiana oppivelvollisuuslain mukana. Asiaan oli paneuduttu jo vuoden 1866 kansakouluasetuksessa, johon sisältyi määräys, että kansakoulunopettajan tuli ainakin yhtenä tai mieluummin kahtena iltapäivänä viikossa ohjata koulun läpi käyneitä tai muuten tietoja ja sivistystä harrastavia henkilöitä hyödylliseen lukemiseen, kirjoitusharjoitusten suorittamiseen ja muuhun sellaiseen, mikä ”totisen taidon ja sivistyksen kartuttamiseksi voi olla”. Tämä määräys jäi vuosikymmeniksi pelkästään hurskaaksi toiveeksi, ellei oteta huomioon sitä varsinkin 1880-luvun lopulla yleiseksi virinnyttä toimintaa valistustyötä harjoittavissa piireissä, joissa kansakoulunopettajat miltei poikkeuksetta olivat johtavassa asemassa. Voimakkaan kansanvalistusharrastuksen leviyttyä 1890-luvulla entistä laajempiin piireihin jatko-opetuskysymyksen joutui varsinaisesti päiväjärjestykseen. Kun vuoden 1891 valtiopäivien anomus varojen myöntämisestä tähän tarkoitukseen johti myönteiseen tulokseen, pantiin joitakin jatkokursseja toimeen, joskin vähänlaisesti, koska ne täytyi järjestää senaatin antamien yksityiskohtaisten ohjeiden mukaan. Vuosisadan vaihteessa tämä opintomuoto osoitti elpymisen oireita samalla, kun syntyi sitä läheisesti muistuttava Kotikoululiike, jossa kansakoulunopettajilla oli jälleen keskeinen asema opettajina.¹⁴²

Suomessa vuosina 1900 - 1906 toimeenpantujen jatkokurssien lukumäärä vaihteli 166 - 187 välillä¹⁴³. Sen jälkeen, kun jatko-opetus muun kansakoulutoimen tapaan 1906 järjestettiin kouluylivaltuutuksen valvonnassa, sitä pyrittiin kehittämään luonteeltaan käy-

¹⁴¹ Lintunen 1981, 19 - 23.

¹⁴² Huuhka 1955, 41 - 42.

¹⁴³ Halila III 1949, 253.

tännöllisemmäksi ja läheisesti elämään liittyväksi. Erityisesti maatalousväestön taholla ilmeni toiveita jatkokoulun kehittämistä maaseudulla niin, että maatalouden opetus muodostuisi siinä keskeiseksi¹⁴⁴.

Maaseudulla jatko-opetus tapahtui erityisten jatkokurssien muodossa, joille alkuvaiheessa osallistuivat pääasiassa tytöt¹⁴⁵. Helmi Herranen mainitsee haastattelussaan, että Kuusenmäen kansakoulussa järjestettiin koulunsa päättäneille keittokursseja¹⁴⁶, mutta näistä kursseista ei kuitenkaan ole varmuutta, minkä tahon järjestämiä kurssit olivat. Keittokurssit luonnollisesti kiinnostivat enemmän tyttöjä. Oppivelvollisuuslain tullessa voimaan jatko-opetuksen järjestämiselle oli olemassa peruste, sillä oppivelvollisuuslaki edellytti kansakoulun oppimäärän suorittanutta nuorta osallistumaan jatko-opetukseen, ellei nuori jatkanut jossain muussa oppilaitoksessa¹⁴⁷.

Kansakoulun perusopetus oli kohdistunut aluksi ainoastaan lapsiin, mutta nyt perusopetuksen pidentyessä ja koululaitoksen laajentuessa yhä vanhemmat ikäluokat joutuivat opetuksen ja koulutuksen piiriin. Kansakouluun oli kytketty alusta lukien jatko-opetuksen mahdollisuus, sillä koulunsa päättäneiden katsottiin olevan vielä liian nuoria ja kypsymättömiä aikuis- ja työelämään¹⁴⁸. Jatko-opetuksesta keskusteltaessa oltiin erityisen murheellisia poikien joutilaasta ajanvietosta kaduilla. Samalla jouduttiin toteamaan jatkokoulujen olevan huolestuttavasti tyttövaltaisia. Myös opettajat olivat huolissaan kansakoulun päättäneistä nuorista. Jatko-opetuksen liittäminen oppivelvollisuuteen tarkoitti sitä, että koulutusjärjestelmän kasvatusvastuu ulottui nyt 13 - 14-vuotiaisiin saakka.¹⁴⁹ Oppivelvollisuuslain 1921 mukaan kansakoulun jatkeeksi oli maaseudulla järjestettävä 100 - 150 tuntia kestävä ja kahden lukuvuoden ajalle sijoittuva jatko-opetus.¹⁵⁰

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoissa ensimmäinen merkintä jatkokurssien toteuttamisesta on vuodelta 1917, jolloin johtokunta päätti jatkokurssien toimeen-

¹⁴⁴ Huuhka 1955, 42.

¹⁴⁵ Nieminen 2003, 263.

¹⁴⁶ KoA, nauha, Helmi Herrasen haastattelu 17.10.1998.

¹⁴⁷ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

¹⁴⁸ Nieminen 2003, 263.

¹⁴⁹ Nieminen 2003, 263 - 264.

¹⁵⁰ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

panemisesta lukuvuonna 1917 - 1918¹⁵¹. Aikaisemmilta vuosilta johtokunnan pöytäkirjoissa erillisistä jatko-opetuskursseista ei ole mainintoja. Samoin ei myöskään ole mainintoja vuosikertomuksissa eikä johtokunnan pöytäkirjoissa siitä, että kurssuja olisi pidetty 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa. Jatko-opetusta koskeva maininta löytyy kyllä syksyltä 1922, mutta tällöin johtokunta totesi vain, ettei sinä lukuvuonna pidetä jatko-opetusta¹⁵². Tämän jälkeen ei vuosikertomuksissa ole mainintaa jatko-opetuksesta, ennen kuin vuonna 1935. Ilmeisesti jatko-opetusta ei pystytty järjestämään Kuusenmäellä, koska pula-aikana 1920-luvun loppupuolella ja 1930-luvun alkupuolella valtio joutui supistamaan avustuksiaan. Esimerkiksi juuri jatko-opetuksen osalta valtionapu lakkasi vuosien 1932 - 1934 ajaksi kokonaan.¹⁵³

Kuusenmäen kansakoulussa säännöllinen jatko-opetus alkoi samana vuonna, kun alakansakoulukin aloitti. Elokuun 19. päivänä 1935 johtokunnan kokouspöytäkirjaan on kirjattu päätös jatkokoulun aloittamisesta heti, kun saadaan kirjat ja muut koulutarvikkeet, jotka päätettiin tilata heti, kun ”oppilasluku” oli selvillä¹⁵⁴. Jatkokoulua piti opettaja Bertta Tuoriniemi iltaisin koululla¹⁵⁵. Apunaan hänellä myöhemmin oli ylioppilas Kerttu Komu¹⁵⁶. Vuosikertomuksista käy ilmi, että jatko-opetusta Kuusenmäellä annettiin vuodesta 1935 lähtien säännöllisesti vuosittain. Vilho Lintunen ei mainitse kirjoittamassaan Pyhäjärven kunnan koululaitoksen historiikissa jatko-opetusta yhdenkään koulun kohdalla¹⁵⁷. Luultavasti jatko-opetukseen ei Pyhäjärvellä panostettu merkittävämmiin. Toisaalta oltiin mahdollisesti odottavalla kannalla sen suhteen, miten jatko-opetus tulevaisuudessa järjestettäisiin Suomessa, sillä vähitellen oli alkanut yleisesti vakiintua käsitys siitä, ettei maaseudun jatko-opetus ollut kehittynyt odotetulla tavalla¹⁵⁸.

Yhteiskunta asetti puitteet nuorten kansakoulun jälkeiselle elämälle. Työsuojelulainsäädäntö rajoitti alle 15-vuotiaiden työntekoa ja oppivelvollisuuslaki velvoitti osallistu-

¹⁵¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 2.11.1917.

¹⁵² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 20.10.1922.

¹⁵³ Halila IV 1950, 390 - 392.

¹⁵⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 19.8.1935.

¹⁵⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

¹⁵⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1936 - 1937.

¹⁵⁷ Lintunen 1981, 32 - 33.

¹⁵⁸ Halila IV 1950, 242.

maan kansakoulun jatko-opetukseen, mikäli nuori ei muissa oppilaitoksissa jatkanut opintojaan¹⁵⁹. Jatkokoulua suunniteltaessa haluttiin korostaa ammattiopetusta entistä enemmän, ja tämä sai aikaan ristiriitoja ”vanhan yleissivistävän kirjakoulun” ja käytännöllisyyttä suosivien välille. Paikkakunnat toteuttivat jatko-opetusta kukin omaan tahtiin ja omalla tavallaan¹⁶⁰.

Siihen, miten jatkokoulu käynnistyi, vaikutti kunkin paikkakunnan kuntamuoto ja elinkeinorakenne¹⁶¹. Esimerkiksi Tampereella jatkokoulu toimi työläisperheen tyttären emäntäkouluna, ammattikouluna ja kansalaiskouluna. Jatkokouluissa sekä Tampereella että muissa kaupungeissa vallitsi tyttöenemmistö. Jatkokoulujen oppilasmäärät kohosivat nopeasti koko maassa. Maassamme oli jatkokoululaisia vuonna 1920 noin yhdeksän tuhatta ja 1930-luvun puoliväliin mennessä lukumäärä oli kohonnut jo yli kahdeksan-kertaiseksi.¹⁶² Jatkokurssien lukumäärä lisääntyi myös huomattavasti¹⁶³. Jatko-opetus puhutti kuitenkin edelleen. Jo vuonna 1935 Maalaiskuntien Liitto asetti komitean pohtimaan jatko-opetuksen uudistamista. Vuotta myöhemmin vuonna 1936 katsoi valtiovaltakin olevan aiheellista asettaa komitea pohtimaan jatko-opetuskysymyksiä.¹⁶⁴ Komitean työskentelyä vaikeutti sota-aika, mutta vuonna 1948 oppivelvollisuuslakiin saatiin jo viitteitä tulevasta. Kansalaiskoulun nimellä tapahtuva jatko-opetus teki tuloaan. Pyhäjärvellä kansalaiskoulu aloitti toimintansa vuonna 1959.¹⁶⁵

4. KUUSENMÄEN KANSAKOULUN OPPILASMÄÄRÄN KASVU

4.1 Oppilasmäärän kehitys

Tutkimuksessani oppilasmääriä tarkastellaan lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Yleisenä huomiona voidaan todeta Kuusenmäen kansakoulun oppilasmäärän kehitystä tutkittaessa, että lukuvuosittaisen oppilasmäärän merkintäkuukausi vaihtui

¹⁵⁹ Kaarninen 1995, 67.

¹⁶⁰ Kaarninen 1995, 245.

¹⁶¹ Kaarninen 1995, 245 - 246.

¹⁶² Kaarninen 1995, 93.

¹⁶³ Huuhka 1955, 42.

¹⁶⁴ Halila IV 1950, 243.

¹⁶⁵ Lintunen 1981, 32 - 33.

kesken tutkimusajanjakson. Oppilasmäärä on lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1929 - 1930 ilmoitettu helmikuulla ja tämän jälkeen lokakuulla. Muutos tapahtui lomakkeen uusiutumisen myötä. Tämä ei kuitenkaan vaikuta tutkimustuloksiin, koska 18-viikkoisen alakansakoulun aloitettua toimintansa 1935 alakansakoulua pidettiin Kuusenmäellä yleensä syyslukukaudella. Ainoastaan lukuvuonna 1937 - 1938 alakansakoulu toimi Kuusenmäellä keväällä, mutta tilastotietoihin on erikseen merkitty tiedot alakansakoulun osalta keväällä. Varsinaisena puutteena on mainittava vuositilastojen puuttuminen kolmelta lukuvuodelta. Minkäänlaista tietoa oppilasmäärästä ei ole saatavilla lukuvuodelta 1926 - 1927. Samoin lukuvuosilta 1930 - 1931 ja 1935 - 1936 oppilasmäärätiedot puuttuvat, mutta ne voidaan kuitenkin arvioida muiden saatavissa olevien tietojen pohjalta. Lukuvuoden 1933 - 1934 tiedoissa on puolestaan lisämerkintöjä, joihin ei ole syytä tiedossa.

Tutkimusajanjakson aikana on muutamien lukuvuosien kohdalla johtokunnan pöytäkirjoissa ja tilastotiedoissa mainintoja Kuusenmäen koulupiirin ulkopuolelta koulua käyvästä oppilaista. Lukuvuoden 1921 - 1922 tilastotiedoissa on erikseen merkintä neljästä lapsesta, jotka ovat itse suorittaneet koulumaksunsa¹⁶⁶. Tässä on huomioitava, että tilastolomaketta on muutettu tutkimusajanjakson aikana useita kertoja, mutta perustilastotiedot löytyvät kuitenkin jokaisesta lomakemallista. Tieto koulunkäyntinsä maksaneista oppilaista on poikkeus. Muista lomakemalleista ei koko tutkimusajanjakson aikana löydy vastaavia tietoja. Siitä, keitä nämä maksavat oppilaat olivat, ei ole johtokunnan pöytäkirjoissa eikä vuosikertomuksessa mainintoja.

Vuodelta 1924 johtokunnan pöytäkirjoista löytyy tieto, jonka mukaan johtokunta joutui päättämään ulkopuolisten oppilaiden osallistumisesta opetukseen. Asia tuli ajankohtaiseksi, kun Iisalmi-Pyhäsalmi rataa rakennettiin Kuusenmäen kylän vieritse.¹⁶⁷ Rakentamisvaiheen aikana 1920-luvun puolessa välissä osa työmiehistä oli paikkakuntalaisia, mutta osa kulki työn edetessä koko matkan ajan mukana ja asui työmaata lähellä olevissa taloissa. Muun muassa ratamestari asui rakentamisvaiheen aikana Heittolan talossa vaimonsa ja seitsemän lapsensa kanssa.¹⁶⁸ Johtokunnalle rautatieläisten lasten kouluun

¹⁶⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1921 – 1922.

¹⁶⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 8.1.1924.

¹⁶⁸ PyKa, Antti Komun haastattelu 29.7.1991.

otto oli kustannuskysymys. Koska valtio oli kieltäytynyt maksamasta rautatieläisten lapsille koulutarvikkeita ja keittoruokaa, päätöksenä oli, että kouluun otettaisiin vain sellaisia lapsia, jotka itse maksaisivat koulutarvikkeensa ja ruokansa.¹⁶⁹ Johtokunnan pöytäkirjoissa ei ole mainintaa, kuinka monesta lapsesta oli kyse ja kävivätkö lapset kansakoulua Kuusenmäellä. Lukuvuoden 1925 - 1926 tilastotietoihin on merkitty yksi lapsi, joka oli kotoisin muusta kunnasta¹⁷⁰. Oliko hän rautatietä rakentaneiden lapsi, siitä ei ole tietoa. Edelleen lukuvuonna 1927 - 1928 muusta kunnasta kotoisin olevaksi on merkitty samoin yksi lapsi. Lukuvuoden 1928 - 1929 tilastoihin on merkitty neljä lasta, jotka olivat kylläkin Pyhäjärveltä, mutta toisesta koulupiiristä.¹⁷¹

Johtokunnan pöytäkirjoista ilmenee, että myös 1930-luvun loppupuolella johtokunta joutui pohtimaan jälleen oman koulupiirin ulkopuolelta tulevien lasten osallistumista kouluopetukseen Kuusenmäellä. Nyt Pyhäjärven naapuripitäjästä Kiuruvedeltä oli pyrkimässä Kuusenmäen kansakouluun lapsia. Aittojärven koulupiiri, josta lapsia oli tulossa, sijaitsi Kuusenmäen koulupiirin naapurissa Kiuruveden puolella. Ensimmäisen kerran asiaan jouduttiin paneutumaan elokuussa 1938. Tässäkin tapauksessa mietittiin ymmärrettävästi kustannuksia. Niinpä Kuusenmäen kansakoulun johtokunta päätti ottaa Aittojärven koulupiiristä lapsia siinä tapauksessa, että Kiuruveden kunta antaisi näistä oppilaista maksusitoumuksen. Johtokunnan pöytäkirjan mukaan Aittojärveltä oli kouluun tulossa viisi oppilasta. Vuoden päästä Aittojärven piiristä oli Kuusenmäen kansakouluun pyrkimässä kahdeksan lasta, joiden kohdalla ehtona oli samoin maksusitoumuksen saaminen Kiuruveden kunnalta.¹⁷² Yleisesti ottaen Kuusenmäen koulupiirin ulkopuolelta käyvien oppilaiden määrä oli vähäinen, poikkeuksena 1930-luvun loppupuolella Aittojärveltä tulleet oppilaat.

Pientenlastenkoulua Kuusenmäellä pidettiin 1920-luvun alussa kahtena ensimmäisenä lukuvuonna syksyisin. Vuonna 1920 syksyllä oppilaita pientenlastenkoulussa oli 44 lasta, joista 17 jatkoi varsinaisessa kansakoulussa ja 27 lasta jäi vielä ulkopuolelle. Seuraavana syksynä 1921 pientenlastenkoulussa oli 27 lasta, joista puolestaan jatkoi kansa-

¹⁶⁹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 8.1.1924.

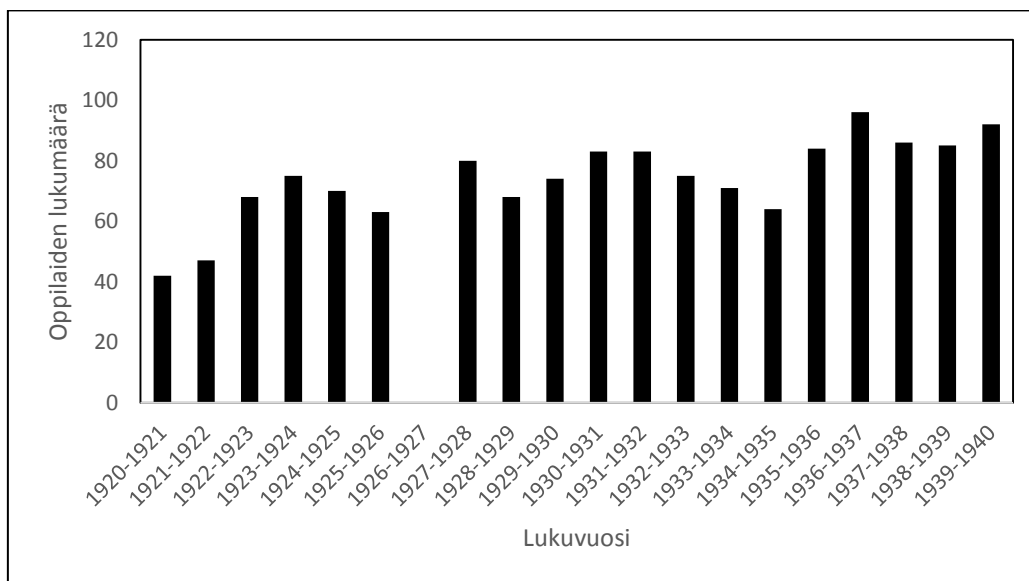
¹⁷⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1925 - 1926.

¹⁷¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1927 - 1928 ja 1928 - 1929.

¹⁷² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 25.8.1938 ja 31.8.1939.

koulussa 23 ja ainoastaan 4 jäi ulkopuolelle. Tämän jälkeen pientenlastenkoulua ei enää pidetty Kuusenmäen kansakoulussa.¹⁷³ Koska tarkastelen tässä varsinaisen kansakoulun oppilasmääriä, mukana ovat vain ne lapset, jotka jatkoivat kansakoulussa koulunkäyntiä.

Kaavio 1. Kuusenmäen koulupiirin koulua käyneiden lasten lukumäärä lukuvuodesta 1920 – 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Lasten tarkat lukumäärät näkyvät liitteessä 1.

Vaikka tilastotiedoissa on puutteellisuksia, kaaviosta 1 ilmenevät kuitenkin hyvin ne liika- ja vähäydet, mitkä Kuusenmäen kansakoulun oppilasmäärän kehityksessä tapahtuivat tutkimusajanjakson aikana. Tutkimusajanjakson alku näyttää olleen oppilasmäärän kasvun aikaa, sillä aina lukuvuoteen 1923 - 1924 oppilasmäärä kasvoi koko ajan. Oppivelvollisuuslaki antoi selvän sysäyksen koko opetuksen siirtämiseksi koululle. Apuopettajan saanti ja lisätilojen vuokraus syksyllä 1922 mahdollistivat sen, että lapsia voitiin ottaa enemmän kouluun. Oppilasmäärän kasvua 1920-luvun alkupuolella oli havaittavissa myös koko Suomessa. Lukuvuonna 1920 - 1921 oppilaita oli maassamme 269 189, kun taas lukuvuonna 1922 - 1923 oppilaita oli jo 319 576. Uusia kansakoulujakin perustettiin Suomessa tuolloin 220.¹⁷⁴

¹⁷³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1920 - 1922.

¹⁷⁴ Halila IV 1950, 30.

Edelleen oppilasmäärä pysyi kohtuullisen hyvänä Kuusenmäen koulupiirissä lukuvuonna 1924 - 1925, mutta hivenen laskua on jo havaittavissa. Oppilasmäärää tasapainotti oletettavasti se, että koulun laajennus valmistui 1924 ja se toi suuren helpotuksen koulun tilaongelmiin. Suomessa yleisesti elettiin taantuma-aikaa 1924 - 1925 ja 1925 - 1926 lukuvuosien aikana. Uusia kouluja perustettiin tuolloin vähemmän. Halila selittääkin, että kouluverkoston kasvu kuvasti kansakoulupoliittisia virtauksia. Vuonna 1925 eduskunnan päätös antoi maalaiskunnille 10 vuoden ja kaupungeille 5 vuoden jatkoajan oppivelvollisuuden toteuttamisessa¹⁷⁵. Tämä antoi kunnille hengähdystauon, mutta samalla koulutoiminnan kehittäminen hidastui.

Valitettavasti Kuusenmäen koulupiirin tilastoja ei lukuvuodelta 1926 - 1927 ole käytettävissä. Näin ei voida tietää, jatkuiko oppilasmäärän laskusuunta vielä tänäkin lukuvuonna vai oliko jo nousu havaittavissa. Nimittäin lukuvuonna 1927 - 1928 oppilasmäärässä on nähtävissä selkeä nousu, jopa huomattava hyppäys ylöspäin. Yksi selittävä tekijä vuosikertomuksesta 1926 - 1927 löytyy. Vuosikertomukseen on kirjattu tarkastajan vaatimus siitä, että kaikki oppivelvolliset oli saatava kouluun ja johtokunnan puheenjohtajan piti käydä huomauttamassa asiasta lasten vanhemmille.¹⁷⁶ Mahdollisesti kyseessä on osittain myös vaihtelu koulunsa aloittaneiden vuosittaisissa määrissä. Samoin koulunsa lopettaneiden määrissä vuosittain näkyy vaihtelua. Yleisesti oppilasmäärän kasvun liikahtaminen ylöspäin on nähtävissä myös koko maan tilastotietoja tarkasteltaessa.¹⁷⁷ Edelleen Kuusenmäen kansakoulun oppilasmääriä tarkasteltaessa lukuvuoden 1928 - 1929 oppilasmäärä on selvästi edellistä vuotta alhaisempi. Tuolloin elettiin pula-aikaa, joten yhtenä syynä saattoi olla taloudellisesti vaikea aika. Lukuvuoden 1929 - 1930 aikana suunta kuitenkin kääntyi jälleen nousuun, mikä jatkui seuraavana lukuvuonna.

Lukuvuoden 1930 - 1931 osalta on mainittava, että varsinaiset tilastotiedot puuttuvat tältä ajalta. Tiedollista apua tähän tilanteeseen saadaan vuosikertomuksesta, johon on merkitty ruokaa saaneiden oppilaiden lukumääräksi 83. Lisäksi vuosikertomuksessa on maininta, että tänä lukuvuonna annettiin ensimmäisen kerran kaikille oppilaille keitto-

¹⁷⁵ Halila IV 1950, 30 - 31.

¹⁷⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1926 - 1927.

¹⁷⁷ Halila IV 1950, 30.

ruokaa.¹⁷⁸ Tähän asti vuosikertomuksessa on mainittu vain niiden oppilaiden lukumäärä, jotka saivat keittoruokaa ilmaiseksi tai sellaiset, jotka joutuivat siitä hiukan maksamaan. Mutta niitä, jotka joutuivat maksamaan täyden hinnan tai eivät ottaneet keittoruokaa lainkaan, pöytäkirjoissa ei enää myöhemmässä vaiheessa ole ilmoitettu. Koska nyt ilmoitettiin, että kaikki saivat ruokaa, voidaan hyvällä syyllä olettaa, että oppilaiden lukumäärä oli tuo 83. Tätä vahvistaa vielä Vilho Lintusen kirjoittaman historiikin *Pyhäjärven kunnan koululaitos 1881 - 1981* liitteenä oleva luettelo koko kunnan kansakoulujen oppilasmääristä vuonna 1931¹⁷⁹. Tähän on kirjattu Kuusenmäen kansakoulun oppilasmääräksi juuri sama luku 83, kuten Kuusenmäen kansakoulun koulukeittiönkin ilmoittama ruokailijoiden määrä oli tuohon aikaan.

Kuusenmäen kansakoulua käyvien lasten määrä lähti laskuun lukuvuonna 1932 - 1933 ja tämä jatkui aina lukuvuoteen 1934 - 1935. Tilastotiedot lukuvuodelta 1933 - 1934 ovat poikkeukselliset siinä mielessä, että niihin on merkitty oppilasmäärä myös alakansakoulun sekä jatkokoulun kohdalle, vaikka varsinaisen vuosikertomuksen puolella on ilmoitettu tieto vain yläkansakoulun pidosta. Muutenkaan vuosikertomuksen puolella tai johtokunnan pöytäkirjoissa ei ole sellaisia tietoja, että niin alakansakoulua kuin jatkokouluakaan olisi pidetty. Lisäksi yläkansakoulun kohdalle on ilmoitettu rinnakkaisluku. Ilmeisesti Kuusenmäen koulun johtokunta ja opettajat suunnittelivat aktiivisesti alakansakoulun perustamista. Vuosikertomuksissa on jo 1930-luvun alusta lähtien ollut tieto alakansakoulun aloittamisesta 1935¹⁸⁰. Varmistuksen tämänkin lukuvuoden oppilasmäärästä saamme koulukeittolan puolelta. Vuosikertomuksessa ilmoitetaan ruokaa saaneiden oppilaiden määräksi 71, mikä on sama kuin vuositilastoon merkitty varsinainen yläkansakoulun oppilaiden lukumäärä. Mikäli alakansakoulu olisi aloittanut, olisi ruokaa saavien oppilaiden määrä ollut huomattavasti korkeampi.¹⁸¹

Pula-aika, joka jatkui 1930-luvun alkupuolelle, ei näytä aivan alkuvuosina vaikuttaneen suuremmin oppilasmääriin Kuusenmäellä. Saattoi olla pikemminkin niin, että lapset tulivat kouluun, koska tiesivät saavansa ruokaa ja tarvittaessa vaateavustustakin. Juuri

¹⁷⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1930 - 1931.

¹⁷⁹ Liite 2. Pyhäjärven kunnan kansakoulujen oppilasmäärät vuonna 1931.

¹⁸⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1931 - 1932.

¹⁸¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1933 - 1934.

pula-aika saattoi olla syy siihen, että kouluruokaa alettiin antaa kaikille lapsille tähän aikaan. Ehkä haluttiin turvata näin lasten ravinnon saanti ja koulunkäynti, sillä pulajasta huolimatta koulukeittiö pystyi Kuusenmäellä toimimaan, joskin syksyisin oli ongelmia ruokatarvikkeiden saannissa¹⁸². Lukuvuodesta 1932 - 1933 lähtien aina 1930-luvun puoleen väliin havaittava oppilasmäärän lasku mahdollisesti johtui juuri pulajasta. Yleisemmin Pyhäjärvellä pula-aika vaikeutti huomattavasti lasten koulunkäyntiä. Esimerkiksi Kirkonkylän kansakoulussa oppilasmäärä laski selkeästi pulavuosien aikana. Luonnollisena syynä tähän oli ruoka- ja vaatepula.¹⁸³

Lukuvuoden 1935 - 1936 oppilasmäärään vaikutti alakansakoulun perustaminen. Alakansakoulun aloitti 20 oppilasta. Myös tältä lukuvuodelta puuttuvat tilastotiedot, mutta kuten aikaisemmin lukuvuonna 1930 - 1931 voimme nytkin turvautua koulukeittiön antamaan tietoon oppilasruokailijoiden määrästä. Syksyllä 1935 kouluruokaa nautti 84 oppilasta¹⁸⁴. Edellisvuoteen verrattuna lisää oppilasmäärään tuli 20 oppilasta. Kuusenmäkinen Väinö Komu aloitti koulun juuri syksyllä 1935 ja hän mainitsee kirjassaan *Maalaispoikana 1930-luvulla* luokkansa oppilasluvuksi ”parisenkymmentä”¹⁸⁵. Samoin syksyllä 1935 otetussa alakansakoulun ensimmäisen luokan luokkakuvassa on 20 oppilasta¹⁸⁶. Kevätlukukauden oppilasruokailijoiden määräksi on kirjattu 60. Huomattava ruokailijamäärän pieneneminen johtui siitä, että alakansakoulu toimi Kuusenmäellä vain 18-viikkoisena.¹⁸⁷ Kevätlukukauden aikana opettaja siirtyi opettamaan Niinimäen alakansakouluun. Tapahtuiko jotain muita muutoksia, siitä ei ole tietoa. Tämän lukuvuoden tiedoista puuttuu jatko-opetusta saaneiden määrä. Sitä ei voida arvioida, koska jatko-opetus tapahtui iltaisin muun koulutyön jälkeen¹⁸⁸ eikä jatkoluokkalaisille kouluruokaa tuohon aikaan ollut tarjolla. Lukuvuonna 1936 - 1937 oppilasmäärä hypähti ylöspäin, jota selittää osaltaan se, että nyt myös jatko-opetusta saaneet ovat mukana. Tutkimusajanjakson loppupuolella oppilasmäärä tasoittui eikä suurempia vaihteluita näytä olleen.

¹⁸² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1930 - 1939.

¹⁸³ Huttunen 2008, 354.

¹⁸⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1935 - 1936.

¹⁸⁵ Komu 2008, 88.

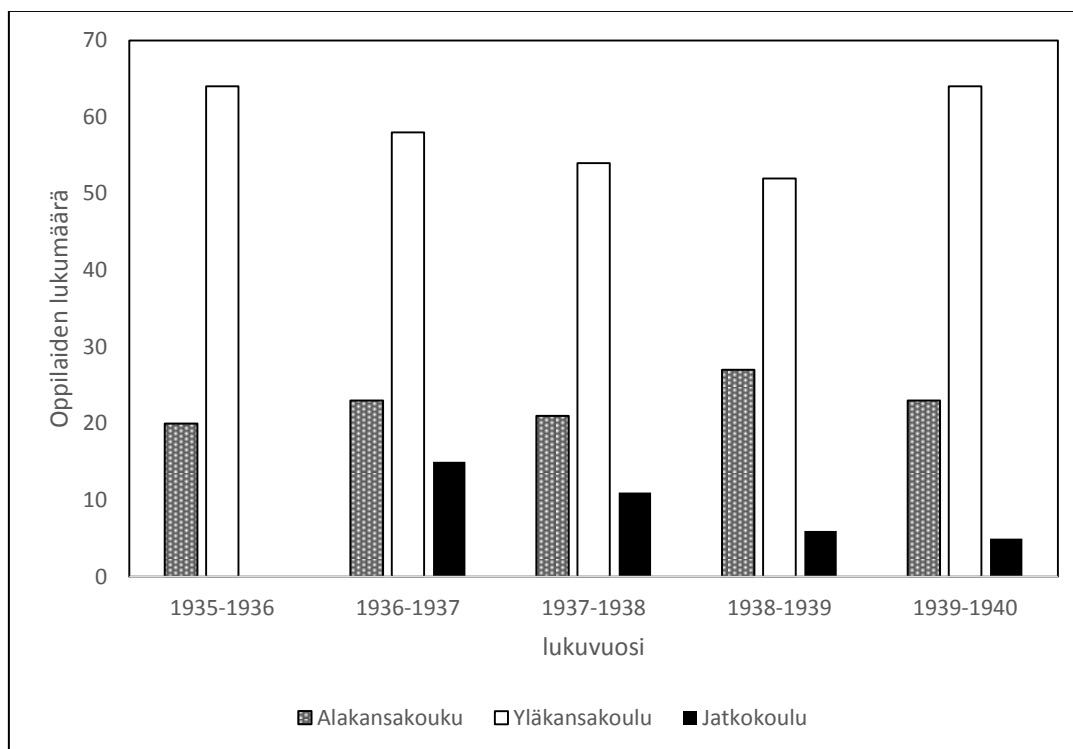
¹⁸⁶ Komu 2008, 90.

¹⁸⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1935 - 1936.

¹⁸⁸ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

Tarkasteltaessa Kuusenmäen kansakoulun oppilasmäärän polveilua ennen alakansakoulun perustamista oppivelvollisuuslain 1921 vaatimusten näkökulmasta voidaan todeta, että koulussa opettajavoimat olivat riittävät. Laki määritteli yläkansakoulun oppilasmäärän ylärajaksi 50 ja, jos se ylittyi, oli harkittava joko koulupiirin jakoa tai palkattava lisää opettajavoimia.¹⁸⁹ Kuusenmäen yläkansakoulussa oppilasmäärä oli 1920-luvun alussa lähellä ylärajaa, joten koulun johtokunta joutui miettimään ratkaisua ongelmaan. Toisaalta oppivelvollisuuslaki velvoitti myös alakansakoulun perustamista, joten johtokunnan päätöksenä oli alakansakoulun aloittaminen ja alakansakoulunopettajan palkkaaminen¹⁹⁰, mutta vastoin koulun johtokunnan päätöstä kunnanvaltuusto päätyi apuopettajan palkkaamiseen¹⁹¹.

Kaavio 2. Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden jakaantuminen ala- ja yläkansakouluun sekä jatkokouluun lukuvuodesta 1935 - 1936 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät ilmenevät liitteestä 3.

¹⁸⁹ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

¹⁹⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 21.2.1922.

¹⁹¹ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 22.5.1922.

Kaaviosta 2 voimme nähdä, kuinka oppilasmäärä jakautuu alakansakoulun perustamisesta lähtien alakansakoulun ja yläkansakoulun sekä jatkokoulun kesken. Alakansakoulun oppilasmäärä näyttää lukuvuosittain olevan 20 - 30 välillä, joten Kuusenmäen alakansakoulun oppilasmäärä pysytteli oppivelvollisuuslain määrittelemien rajojen sisällä. Oppivelvollisuuslaki määritteli alakansakoulun oppilasmäärän alarajaksi 15 oppilasta ja ylärajaksi 40 oppilasta. Tämän lisäksi laki velvoitti palkkaamaan oman opettajan alakansakoulua varten.¹⁹² Kuusenmäen alakansakoulun opettajasta johtokunta teki päätöksen kokouksessaan 12.7.1935¹⁹³, joten näiltäkin osin lain velvoite täyttyi. Yläkansakoulun osalta oppilasmäärän ja opettajaresurssien välinen suhde oli edelleenkin kohdallaan, sillä yläkansakoulussa toimi jatkossakin kaksi opettajaa.

Jatkokoulun oppilasmäärässä on havaittavissa selvä laskusuunta. Kuten aikaisemmin on todettu, jatko-opetuksen osalta lukuvuodelta 1935 - 1936 tiedot puuttuvat. Lukuvuonna 1936 - 1937 oppilaita oli 15 ja tästä oppilaiden määrä pieneni tutkimusajanjakson loppua kohti. Syyksi paljastuu jatkokouluikäisten oppilaiden oppivelvollisuuden laiminlyönti. Vuositilastoista näkyy, että lukuvuonna 1937 - 1938 jatkokoululaisista 13 laiminlöi koulunkäynnin. Edelleen lukuvuonna 1938 - 1939 jatkokoululaista 10 laiminlöi oppivelvollisuutensa sekä lukuvuonna 1939 - 1940 koulunkäyntinsä laiminlöi 9 oppilasta. Joka tapauksessa jatko-opetusta Kuusenmäellä annettiin lain velvoittamalla tavalla niin syys- kuin kevätlukukausien aikana.¹⁹⁴

¹⁹² Laki oppivelvollisuudesta 1921.

¹⁹³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 12.7.1935.

¹⁹⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1935 - 1939.

Taulukko 1. Pyhäjärven kunnan kansakoulujen oppilasmäärät vuonna 1931.¹⁹⁵

Koulu	Oppilaita
1. Kirkonkylä	67
2. Mäkikylä	69
3. Hiidenkykä (=Orava)	82
4. Jokikylä	
5. Parkkima	39
6. Kuusenmäki	83
7. Pyhäsalmi	141
8. Ruhkala	27
9. Honkamäki (=Lamminaho)	50
10. Niinimäki	49
11. Haapamäki	42
12. Kuonajärvi (=Väätti)	43
Yhteensä	692

Vilho Lintusen kirjoittamassa historiikissa *Pyhäjärven kunnan koululaitos 1881 - 1981*, on otettu esille Pyhäjärven koulujen oppilasmäärät vuodelta 1931. Aika osuu tutkimusjakson puoleen väliin, joten se on sopiva ajankohta vertailtaessa Kuusenmäen kansakoulun oppilasmäärää Pyhäjärven kunnan toisten kansakoulujen oppilasmääriin. Pyhäjärvellä toimi tuohon aikaan 12 koulua ja oppilaita oli yhteensä 692. Yhden koulun oppilasmäärä puuttuu, joten luku on todellisuudessa suurempi. Kun vertaillaan taulukossa 1 mainittuja eri koulujen oppilasmääriä, nousee Pyhäjärven keskustassa sijaitseva Pyhäsalmen koulu suurimmaksi, jossa oppilaita oli tuolloin 141. Toiseksi suurin on Kuusenmäen kansakoulu 83 oppilaallaan. Hiidenkylän koulu on lähes tasoissa Kuusenmäen koulun kanssa, mutta muiden koulujen oppilasmäärät ovat huomattavasti pienempiä. Luettelon oppilasmäärissä saattaa olla jonkin verran epätarkkuutta, mutta sitä voidaan kuitenkin pitää suuntaa antavana.

¹⁹⁵ Lintunen 1981, Liite 1.

Taulukko 2. Kevään 1939 oppilaat Pyhäjärven kunnan kouluissa.¹⁹⁶

Kylä	Oppilaita yläkan- sakoulussa	Oppilaita alakan- sakoulussa	Oppilaita jatko- koulussa	Oppilaita yhteensä
Haapamäki	25	10		35
Itäkomu	28			28
Jokikylä	42	27	15	84
Kirkonkylä	56		5	61
Kontiola	24	18		42
Kuonajärvi	23	5		28
Kuusenmäki	57		6	63
Lamminaho	46	14	14	74
Liittoperä	28	12	10	50
Lohva	26	13	6	48
Länsikomu	29	15		44
Niinimäki	36			36
Nyppylä	Ei koulua keväällä 1939			
Orava	40	21	17	78
Parkkima	36		10	46
Pitäjämäki	14			14
Purola	18	6		24
Pyhäsalmi	106	30	25	161
Ruhkala	41	21	16	78
Vuohtomäki	35	27		62
Yhteensä	711	219	127	1057

¹⁹⁶ Pyhäjärven kunnan toimintakertomus 1939. Opetus- ja valistustoimi, 12.

Taulukko 3. Syksyn 1939 oppilaat Pyhäjärven kunnan kouluissa.¹⁹⁷

Kylä	Oppilaita yläkansakoulussa	Oppilaita al kansakoulussa	Oppilaita jatkokoulussa	Oppilaita yhteensä
Haapamäki	22	7		29
Itäkomu	28			28
Jokikylä	45	23	15	83
Kirkonkylä	57	26	16	99
Kontiola	32	6		38
Kuonajärvi	18	9		27
Kuusenmäki	64	23	5	92
Lamminaho	38		15	53
Liittoperä	30	10		40
Lohva	31	12	5	48
Länsikommu	28	17		45
Niinimäki	35		12	47
Nyppylä	15	10	6	31
Orava	37	28	11	76
Parkkima	35	16	10	61
Pitäjämäki	14	8	5	27
Purola	14	5		19
Pyhäsalmi	101	55		156
Ruhkala	39	25	16	80
Vuhtomäki	31		10	41
Yhteensä	714	278	126	1118

Kun tehdään vastaava vertailu tutkimusjakson lopussa vuonna 1939 Pyhäjärven kansakoulujen oppilasmäärien välillä, tilanne on hiukan muuttunut niin koulujen määrän kuin oppilasmäärienkin kohdalla. Koulujen määrä kunnan alueella on lisääntynyt ollen nyt 20. Taulukossa 2 nähtävissä olevia kevään 1939 oppilasmääriä vertailtaessa Kuusenmäen kansakoulu on kuudenneksi suurin oppilasmäärällään 63. Suurin on Pyhäsalmen kansakoulu, jonka oppilasmäärä on 161. Toiseksi suurimmaksi sijoittuu Kirkonkylän kansakoulu oppilasmäärällään 84. Pyhäjärven kansakouluissa opiskeli keväällä 1939 yhteensä 1057 oppilasta. Vertailtaessa taulukossa 3 nähtäviä syksyn 1939 oppilasmääriä Kuusenmäen kansakoulu sijoittuu kolmanneksi suurimmaksi. Kuusenmäen kansakoulua

¹⁹⁷ Pyhäjärven kunnan toimintakertomus 1939. Opetus- ja valistustoimi, 12

kävi tuolloin 92 lasta. Kuusenmäen kansakoulun oppilasmäärää nostivat syksyllä alakansakoulun oppilaat, koska alakansakoulu toimi vain syksyisin. Vastaavanlaisia vaihteluita on myös muiden koulujen kohdalla. Oppilasmäärältään suurin koulu syksyllä 1939 on Pyhäsalmen kansakoulu, jossa oppilaita on 126. Toiseksi suurimmassa Kirkonkylän kansakoulussa oppilaita on 99. Kärkikaksikko on pysynyt samana sekä keväällä että syksyllä. Yhteensä syksyllä 1939 Pyhäjärven kansakouluissa opiskeli 1118 oppilasta. Kokonaisoppilasmääriin lisäystä on vuoteen 1931 verrattaessa tullut huomattavasti. Kuusenmäen kansakoulu sijoittuu Pyhäjärven kansakoulujen suuruusjärjestystä tarkasteltaessa sekä keväällä että syksyllä 1939 selkeästi alkupuolelle.

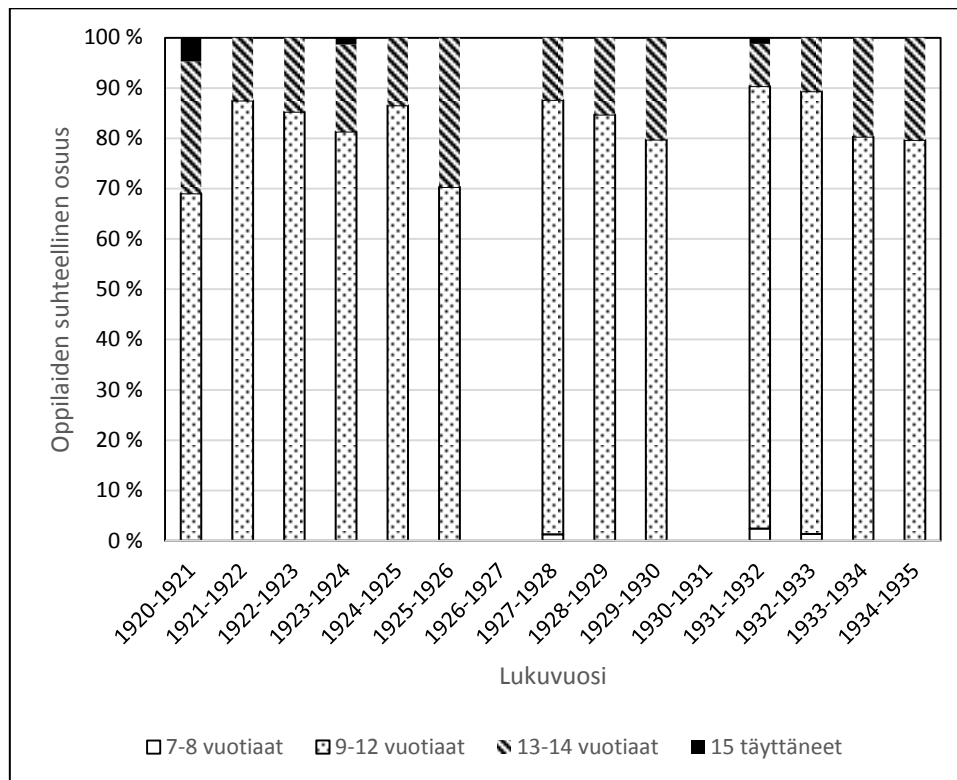
4.2 Ikä- ja sukupuolijakauma

Kuusenmäen kansakoulussa ennen alakansakoulun perustamista oppilaat jakaantuivat iältään pääasiassa kahteen ryhmään, 9 - 2-vuotiaisiin ja 13 - 14-vuotiaisiin. Kaaviosta 3 voidaan havaita, että 9 - 12-vuotiaat muodostivat oppilaista suurimman ikäryhmän. Liitteenä olevan ikäjakaumaryhmien oppilasmääräselvityksen¹⁹⁸ mukaan enimmillään 9 - 12-vuotiaita istui luokassa oppia saamassa lukuvuonna 1931 - 1932, jolloin heitä oli jopa 73. Myös 13 - 14-vuotiaita oli koko ajan ollut koulussa, mutta pienempi määrä. Lukumäärä vaihteli 6 - 19 välillä. Ennen alakansakoulun aloittamista Kuusenmäen kansakoulua kävi vain muutama 7 - 8-vuotias lapsi. Samoin 15 vuotta täyttäneitä oli vain muutama oppilas tänä aikana. Ilmeisesti Kuusenmäen kansakoulussa yritettiin pysytellä kurinalaisesti yläkansakoululaisten ikärajoissa eikä poikkeamia mielellään tehty. Saara Tuomaala puolestaan mainitsee väitöskirjassaan, että vielä 1920-luvulla lapset aloittivat yläkansakoulun osittain eri-ikäisinä, vaikka 9 vuotta oli virallinen aloitusikä. Lisäksi oli tyypillistä, että oppilas siirrettiin luokkien yli tai luokalta toiselle, mikäli perustaidot olivat tarpeeksi hyvät, ennen kaikkea lukutaito.¹⁹⁹ Tällaista havaintoa ei vuosikertomusten ja johtokunnan pöytäkirjojen pohjalta Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden osalta voida tehdä.

¹⁹⁸ Liite 4. Ikäjakaumaryhmien oppilasmäärät Kuusenmäen kansakoulussa.

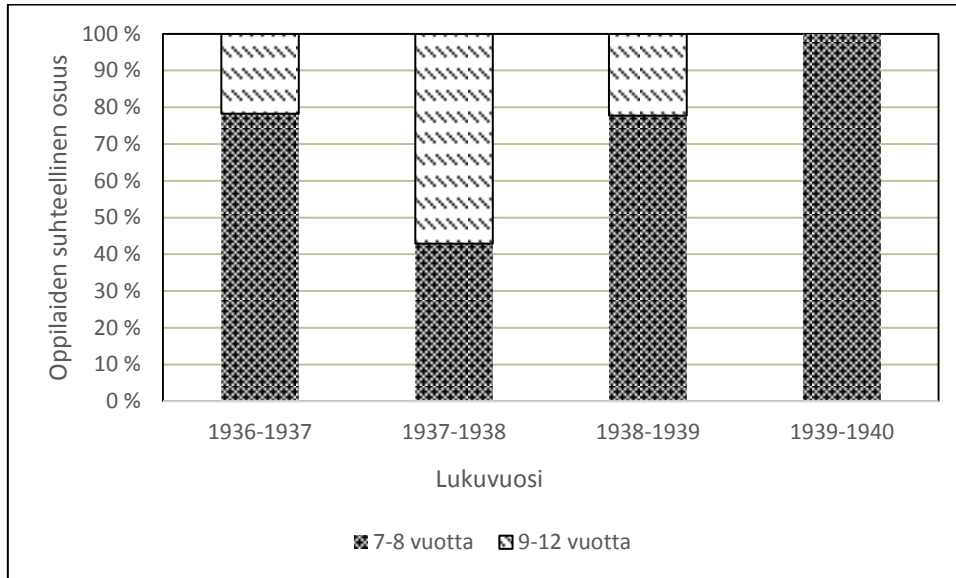
¹⁹⁹ Tuomaala 2004, 102.

Kaavio 3. Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden ikäjakaantuma lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteessä 4.

Kaavioista 4 - 6 voidaan tarkastella, minkä ikäisiä oppilaita Kuusenmäen kansakoulussa eri koulumuodoissa oli alakansakoulun perustamisen jälkeen. Suuren muutoksen toivat luonnollisesti alakansakoulun oppilaat, jotka aloittivat koulunsa 7-vuotiaina. Aloitusvuonna kouluun tuli myös 8-vuotiaita. Pääasiassa alakansakoulussa oli 7 - 8-vuotiaita, mutta heidän lisäksi oli myös 9 - 12-vuotiaita aina lukuvuoteen 1938 - 1939 asti, jonka jälkeen tilanne tasaantui ja alakansakoulun oppilaiden iäksi vakiintui 7 - 8 vuotta. Yläkansakoulun puolella suurin ryhmä oli 9 - 12-vuotiaat. Tämä ikäryhmä jakaantui ala- ja yläkansakoulun kesken. Kuitenkin niin, että suurin osa tästä ikäryhmästä oli yläkansakoulun puolella. Samoin ikäryhmä 13 - 14-vuotiaat jakaantui niin, että osa oppilaita oli yläkansakoulun puolella ja osa jatkokoulun puolella. Ikäryhmä jakaantui jokseenkin tasan molempien koulujen kesken. Jatkokoulun puolella oli edellä mainitun ikäryhmän lisäksi myös muutamia 15 vuotta täyttäneitä oppilaita.

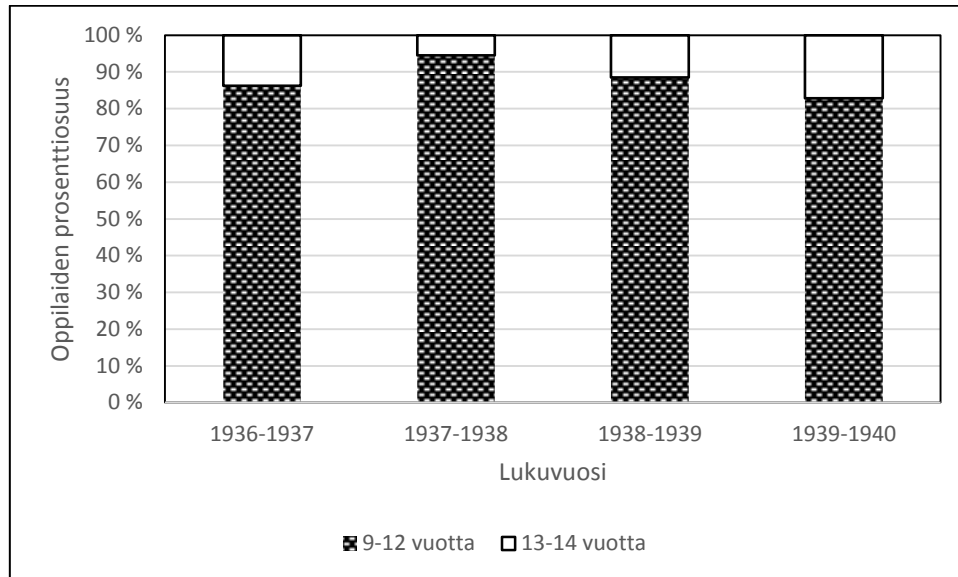
Kaavio 4. Oppilaiden suhteellinen ikäjakauma Kuusenmäen alakansakoulussa lukuvuodesta 1936 - 1937 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteen 4. taulukossa 2.

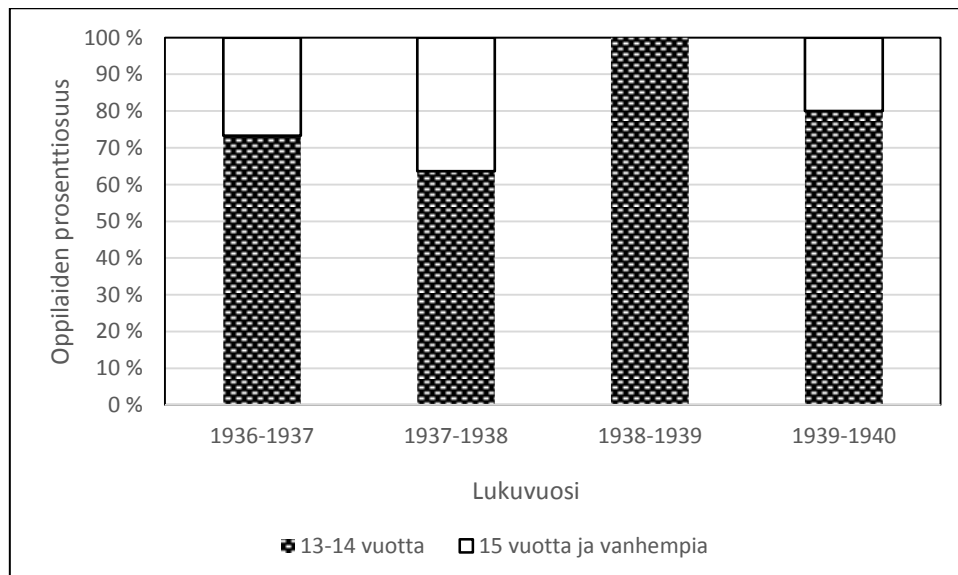
Halila mainitsee maamme alakansakoulun oppilaiden ikäryhmiä tarkastellessaan, että 13 vuotta täyttäneiden oppilaiden lukumäärä laski vuosi vuodelta. Samoin keskimmäisen ikäluokan 9 - 12 osuus myös laski, mutta nuorimman ikäluokan 7 - 8-vuotiaiden osuus vastaavasti kasvoi koko ajan.²⁰⁰ Halilalla on esimerkkilukuvuodet 1926 - 1926 ja 1930 - 1931, joten näitä lukuja ei aivan voi verrata Kuusenmäen kansakoulun lukuihin, mutta voidaan kuitenkin yleisesti todeta, että Kuusenmäen alakansakoulun oppilaiden ikäkauman muotoutuminen oli samansuuntainen kuin koko Suomessa.

²⁰⁰ Halila IV 1950, 54.

Kaavio 5. Oppilaiden suhteellinen ikäjakauma Kuusenmäen yläkansakoulussa lukuvuodesta 1936 - 1937 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteen 4. taulukossa 2.

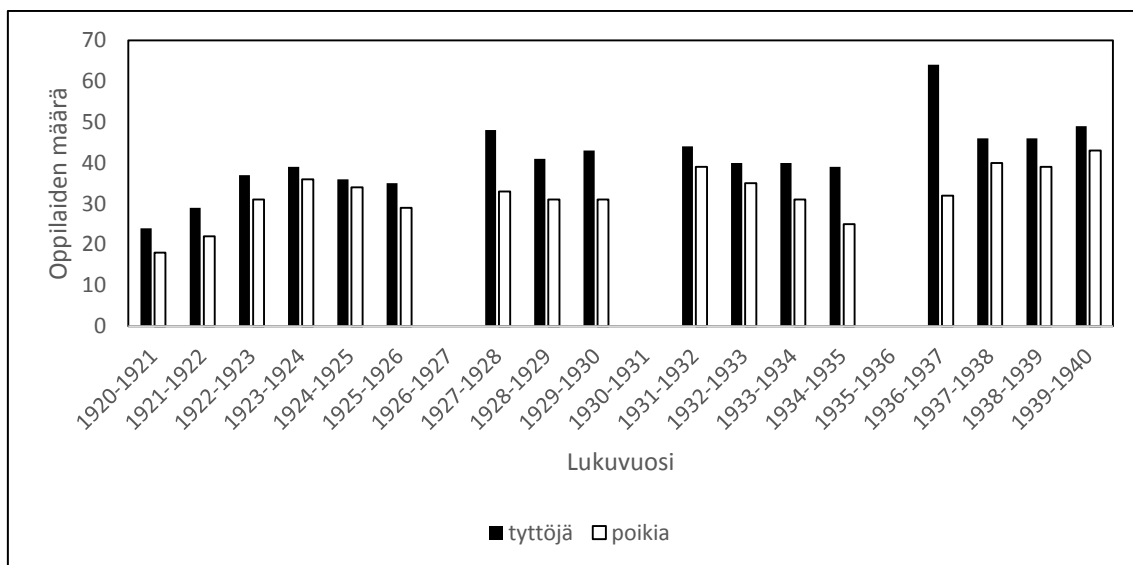

Kaavio 6. Oppilaiden suhteellinen ikäjakauma Kuusenmäen kansakoulun jatkokoulussa lukuvuodesta 1936 - 1937 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteen 4. taulukossa 2.

Yläkansakoulun ikäjakautumaa tarkastellessaan koko Suomen osalta Halilalla on esimerkkivuotena 1930²⁰¹. Ikäjakauma on selkeä. Suurimman ryhmät muodostivat 9 - 12-vuotiaat oppilaat. Seuraavaksi eniten oli 13 vuotta täyttäneitä ja 7 - 8-vuotiaitakin oli, mutta erittäin vähän.²⁰² Kuusenmäen kansakoulun osalta vertailutiedot ovat vuoden 1935 jälkeen, mutta kehitys oli vastaavanlaisen myös täällä. Poikkeuksen muodosti ikäryhmä 7 - 8-vuotiaat, joita Kuusenmäen yläkansakoulussa ei ollut yhtään oppilasta. Samalta vuodelta Halila nostaa esiin myös jatko-opetusta koskevat tiedot. Hänen mukaansa opetusta nauttivat olivat lähes kaikki täyttäneet 13 vuotta ja vain 1,2 % oli nuorempia.²⁰³ Tässäkin vertailussa yleinen suunta näyttäisi olleen Kuusenmäellä samansuuntainen kuin muuallakin Suomessa, vaikkakin Kuusenmäen kansakoulun vertailulukuvuodet ovat myöhemmältä ajalta. Suurin osa jatko-opetusta saavista oppilaista oli 13 - 14-vuotiaita, nuorempia ei ollut yhtään ja vanhempiakin vain vähäinen määrä.

Kaavio 7. Tyttöjen ja poikien lukumäärät Kuusenmäen kansakoulussa lukuvuodesta 1920 -1921 lukuvuoteen 1939 -1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteessä 5.

Vuositilastojen pohjalta voidaan tarkastella myös Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden sukupuolijakaumaa. Kaavio 7 osoittaa, että tutkimusajanjakson aikana tytöt olivat enemmistönä koulussa, mutta erot eivät ole olleet kovin suuria muutamaa poikkeavaa

²⁰¹ Halila IV 1950, 33.

²⁰² Halila IV 1950, 33.

²⁰³ Halila IV 1950, 33.

lukuvuotta lukuun ottamatta. Tytöt olivat enemmistönä Kuusenmäen kansakoulussa myös jo koulun perustamisesta lähtien²⁰⁴. Marjatta Rahikainen tarkastelee kirjoituksessaan ”Nuorena työhön” myös tyttöjen ja poikien koulunkäyntiin liittyviä eroja valaisten asian historiallista taustaa. Hänen mukaansa monissa maissa koulunkäynti oli perinteisesti ollut yleisempää poikien keskuudessa. Tyttöjen koulunkäyntiä ei pidetty niin tärkeänä, koska ajateltiin tyttöjen avioiduttuaan jäävän kotiin hoitamaan taloutta. Sen opin, mitä tässä työssä tarvittiin, tyttö oppi kyllä kotonaan. Suomessa tällaista eroa tyttöjen ja poikien koulunkäynnissä Marjatta Rahikaisen mukaan voidaan havaita 1800-luvun loppuun kansakoulutilastoissa, mutta 1900-luvun puolella vain maaseudulla.²⁰⁵ Kuusenmäen koulupiiristä löytyvä esimerkki 1900-luvun alkupuolelta vahvistaa tätä ajattelua tyttöjen koulunkäynnin tarpeellisuudesta, vaikkakin tässä on kyse jo kansakoulun jälkeisestä opiskelusta. Nuoren tytön kysyessä lupaa päästä taloukouluuun sedältään, joka itse oli luku- ja kirjoitustaitoinen, tytölle tokaistiin: ”Jos et ossoo keitte kolikkapottuja ja tehä naorishauvikkaeta, niin minä neuvon.”²⁰⁶ Tyttöjen ja poikien koulunkäyntiin liittyen Rahikainen mainitsee, että Suomessa maaseudun kansakouluissa esimerkiksi lukuvuonna 1910 - 1911 oppilaista poikia oli 52 prosenttia. Vaikka tyttöjen ja poikien koulunkäynnissä ei juurikaan eroja ollut, Rahikainen toteaa koulun merkinneen tulevan elämän kannalta pojille enemmän kuin tytöille. Vain murto-osa kansakoulujen oppilaista jatkoi jatkuoluokilla ja näistä yhdeksän kymmenestä oli tyttöjä.²⁰⁷ Tilanne oli sama jatkopilaiden kohdalla myös Kuusenmäen kansakoulussa vielä lukuvuonna 1936 - 1937, jolloin tilaston mukaan tyttöjä oli jatkokoulussa 12 ja poikia vain kolme.²⁰⁸

4.3 Oppipakon toteutuminen Kuusenmäen koulupiirissä

Tutkimusajanjakson alusta vuoteen 1935 asti Kuusenmäen koulupiiriin kaikki lapset eivät olleet vielä oppivelvollisia. Oppivelvollisuuslaki määritteli lasten koulumatkan pituuden sellaiseksi, ettei lapsen kotoa kouluun saanut olla matkaa enempää kuin viisi kilometriä. Laki antoi kuitenkin mahdollisuuden toteuttaa vaatimuksia porrastetusti niin, että lain voimaan tultua oppivelvollisia olivat ne kunkin koulupiiriin lapset, joiden kou-

²⁰⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1898 - 1921.

²⁰⁵ Rahikainen 2003, 162.

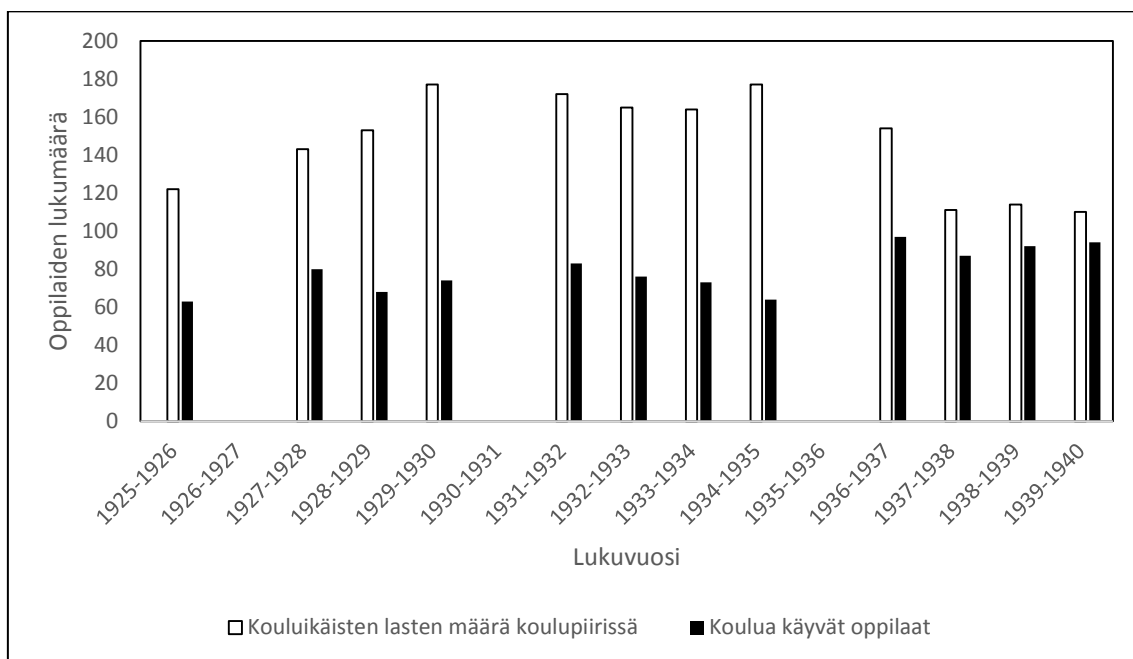
²⁰⁶ Komu 1995, 48.

²⁰⁷ Rahikainen 2003, 162.

²⁰⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1936 - 1937.

lumatka oli pisimmillään kolme kilometriä.²⁰⁹ Tämä antoi Kuusenmäen kansakoulullekin mahdollisuuden sopeutua vastaanottamaan yhä kasvava oppilasjoukko. Huomattavaa on myös se, että ainakin lukuvuodesta 1925 - 1926 lukuvuoteen 1930 - 1931 Kuusenmäen kansakoulu pystyi ottamaan myös ison joukon vapaaehtoisesti koulua käyviä. Nämä tiedot voidaan todeta kysymyksessä olevien lukuvuosien tilastolomakkeista, koska tilastojen lomakemallia on muutettu lukuvuonna 1925 - 1926 niin, että siihen on lisätty oppivelvollisten lasten ja lisäksi myös vapaaehtoisesti koulua käyvien lasten lukumäärät. Kyseisen ajan eli noin viiden vuoden aikana Kuusenmäen kansakoulussa olivat suurimpana joukkona juuri nämä lapset, jotka eivät vielä olleet oppivelvollisia, vaan kävivät vapaaehtoisesti koulua. Tämän jälkeen uudistetussa tilastolomakkeessa on palattu aikaisempaan merkitsemistapaan eikä vapaaehtoisesti koulua käyneitä oppilaita ole kirjattu erikseen.

Kaavio 8. Kouluikäisten lasten määrä Kuusenmäen koulupiirissä ja koulua käyvät oppilaat lukuvuodesta 1925 - 1926 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteessä 6.

²⁰⁹ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

Lukuvuodesta 1925 - 1926 lähtien on vuosikertomusten liitteinä oleviin tilastoihin merkitty myös koulupiiriä koskevia tietoja²¹⁰. Tästä lähtien voidaan tarkastella sitä, kuinka moni kouluikäinen lapsi jäi vielä kouluopetuksen ulkopuolelle. Vaikkakin koulua kävi vapaaehtoisesti jo, kuten edellä on mainittu, joukko sellaisiakin lapsia, jotka eivät vielä olleet oppivelvollisia, jäi kouluopetuksen ulkopuolella vielä suuri joukko kouluikäisiä lapsia, mikä voidaan todeta kaaviosta 8. Osaksi syynä oli se, että oppivelvollisia olivat vain ne lapset, joiden koulumatka oli alle kolme kilometriä. Lisäksi on syytä huomioida myös se, että alakansakoulua ja jatkokoulua ei vielä ollut Kuusenmäen kansakoulussa, joten osa kouluikäisiä jäi senkin takia kouluopetuksen ulkopuolelle. Varsinaisesti koulunkäyntinsä laiminlyöneitä on kirjattu tutkimusajanjakson alkupuolella vain kahden lukuvuoden aikana. Lukuvuonna 1925 - 1926 koulunkäyntinsä laiminlyöneitä oli 14 lasta, mikä tuntuu yllättäen paljolta. Tämä näyttää jatkuvan, sillä lukuvuonna 1927 - 1928 koulunkäyntinsä laiminlyöneitä oli seitsemän. Tämän jälkeen laiminlyöntejä ei ole rekisteröity, ennen kuin alakansakoulun perustamisen ja jatko-opetuksen aloittamisen jälkeen.

Kaikista Kuusenmäen koulupiirin lapsista tuli oppivelvollisia siinä vaiheessa, kun Kuusenmäen kansakoululle saatiin alakansakoulu ja jatkokoulu vuonna 1935. Syksyllä 1935 koulunsa aloitti 20 alakansakoululaista. Valitettavasti jatko-opetusta saaneiden määrä ei ole tiedossa tilastotietojen puuttumisen takia, minkä vuoksi ei oppilaiden kokonaismääräkään voida arvioida eikä myöskään oppivelvollisuutensa laiminlyöneiden määrää. Väinö Komu, joka aloitti koulunkäyntinsä syksyllä 1935, arvelee kirjassaan kuitenkin monien lasten jääneen vielä kotiin, koska lasten kotona ajateltiin, ettei kouluun ollut pakko lähteä²¹¹. Oppivelvollisuuslaki antoi tähän mahdollisuuden siinä tapauksessa, jos lapsi sai vastaavaa opetusta kotona tai muussa koulussa ja saavutti näin sen tietomäärän ja taitomäärän, mitä kansakoulussa annettiin.²¹² Asiaa lähemmin tarkasteltaessa käytännössä oli maassamme tilanne kuitenkin sellainen, että lapset vain harvoin jätettiin vaille kouluopetusta, jos kouluopetusta vain suinkin oli saatavissa. Se, että kansakoululaitos tarjosi ilmaisen huollon ja opetuksen, painoivat paljon vaa'assa lasten koulunkäyntiä pohdittaessa. Lisäksi kotien tarjoamat opetusmahdollisuudet olivat vähäiset. Rasiitteena

²¹⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1921 - 1939.

²¹¹ Komu 2008, 88.

²¹² Laki oppivelvollisuudesta 1921.

oli myös se, että jollei lapsi tullut kouluun, huoltajalla oli velvollisuus tehdä selkoa lapsen saamasta opetuksesta ja koulutustavasta.²¹³ Mikäli oppivelvollisuuden laiminlyöntejä Kuusenmäen koulupiirissä oli lukuvuonna 1935 - 1936, suurimpana syynä tähän oli mahdollisesti tieto siitä, että Liittoperän kansakoulun oli määrä aloittaa toimintansa syksyllä 1937²¹⁴. Tähän asti Liittoperän suunnalta lapset olivat käyneet Kuusenmäen kansakoulussa. Seuraavan lukuvuoden 1936 - 1937 oppivelvollisuutensa laiminlyöneiden suuri määrä selittynee samasta syystä. Oppivelvollisuutensa tuolloin laiminlöi peräti 54 oppilasta. Tämän jälkeen laiminlyönnit alkoivat nopeasti vähetä. Aivan tutkimusajanjakson lopussa opetusta vailla oli enää 9 oppilasta.²¹⁵ Vaikka oppivelvollisuus tuli Kuusenmäen koulupiirissä kokonaisuudessaan voimaan niinkin myöhään, lähes kaikki lapset saatiin koulutielle kuitenkin suhteellisen nopeasti. Oppivelvollisuuslaki velvoitti myös koulun johtokuntaa. Tämän oli valvottava, että kaikki oppivelvolliset tulivat kouluun. Jos laiminlyöntejä tapahtui, oli johtokunnan puututtava asiaan.²¹⁶

Myös muissa Pyhäjärven koulupiireissä esiintyi laiminlyöntejä lasten koulunkäynnissä. Esimerkiksi Haapamäen kansakoulun johtokunta oli huolissaan lasten epäsäännöllisestä koulunkäynnistä ja kutsui lasten vanhemmat koolle keskustelemaan. Samalla päätettiin, että seuraavana syksynä kutsuttaisiin koululle johtokunnan kuulusteltaviksi ne oppivelvolliset, jotka eivät olleet käyneet säännöllisesti koulua.²¹⁷ Samoin Jokikylän koulupiirissä tapahtui lasten koulunkäynneissä laiminlyöntejä. Innokkaiden oppilaiden lisäksi oli 1930-luvulla yllättävän paljon juuri niitä, jotka eivät innostuneet koulunkäynnistä, joten johtokunta joutui sielläkin toimimaan apuna kodin ja koulun välillä.²¹⁸

²¹³ Halila IV 1950, 31 - 32.

²¹⁴ Lintunen 1981, 21.

²¹⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukset 1921 - 1939.

²¹⁶ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

²¹⁷ Kauranen 2009, 215.

²¹⁸ Pesonen 1998, 331.

5. KOULUN LISÄTILAN TARPEESTA, KALUSTEISTA JA TARVIKKEISTA

5.1 Koulurakennuksen laajentaminen

Kuusenmäen yläkansakoulu toimi vanhassa puurakennuksessa kylän keskustassa. Koulurakennukseksi vuonna 1898 hankittu maatilan päärakennus ei sellaisenaan ollut sovelnut koulutoimintaan, vaan sitä oli täytynyt muokata koulukäyttöön sopivammaksi. Kun vuonna 1922 koululle palkattiin apuopettaja, voitiin kouluun ottaa enemmän oppilaita.²¹⁹ Oli selvää, että tässä tilanteessa yläkansakoulua varten mitoitettut koulun tilat kävivät ahtaiksi.

Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että 1920-luvulla kautta Suomen koulupiireissä jouduttiin miettimään ratkaisuja huoneistopulaan²²⁰. Suomessa ennen vuoden 1921 oppivelvollisuuslain mukanaan tuomia uudistuksia koulurakennuksen muokkaaminen kelvolliseksi ja käyttöön soveliaaksi oli jäänyt tyystin paikallisten kotitekoisten ratkaisujen varaan, joista monet koettiin epäonnistuneiksi²²¹. Esimerkiksi Kuusenmäellä vuonna 1900 koulurakennuksen kamarin puoleiseen päähän oli tehty 4 metriä korkea luokkahuone²²². Korkeutta huoneessa oli, mutta lattiapinta-alaa ei ollut riittävästi. Vanhojen kansakoulurakennusten yleisenä puutteena oli tilojen ahtaus. Nyt tarvittiin tiloja alakansakoulua ja koulukeittolaa sekä alakansakoulunopettajan asuinhuoneita varten. Suomessa kansakoulurakennusten uudistamisprosessi sai alkunsa vuonna 1921 järjestetystä²²³ koulurakennusten piirustuskilpailusta, jonka teemana oli ”kansanomainen vaatimattomuus”. Yrjö Sadeniemen 1910 julkaistujen jo vanhentuneiden piirustusten tilalle haluttiin saada uudet ja toimivat rakennusmallit. Idea kilpailuun tuli Ruotsista, missä oli uusittu äskettäin kansakoulupiirustukset samanlaisella kilpailulla. Suomessa haluttiin nyt panostaa laatuun ja tyyliin sekä lämmityskustannusten pienentämiseen. Sen tähden lämmitysuunit tuli vaihtaa uudempiin ja paremman lämmitystehon omaavampiin malleihin. Lisäksi

²¹⁹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1922.

²²⁰ Halila IV 1950, 50.

²²¹ Halila IV 1950, 106.

²²² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 30.4.1900.

²²³ Halila IV 1950, 107.

eteiseen haluttiin tuulikaappi ja huoneiden tuli olla matalia ja ikkunoiden pieniä²²⁴. Maalaiskansakouluja varten julkaistiin vuonna 1922 yhteensä 16 rakennustyyppiä koskeva ohjekirja²²⁵. Itsenäisyytemme alkuvuosina elettiin taloudellista nousua, mikä mahdollisti uusien koulurakennusten rakennuttamisen. Tuona nousunaikana uusia koulurakennuksia rakennettiin maahamme noin 100 - 200 vuosittain entisten ahtaiden, vanhojen tai palaneiden tilalle. Toisia koulurakennuksia laajennettiin ja joihinkin lisättiin vesi- ja lämpöjohdot²²⁶.

Kuusenmäellä ei koulun johtokunta miettinyt uuden koulun rakentamista, vaan alkoi puuhata kaksikerroksista lisäosaa vanhaan koulurakennukseen²²⁷. Nyt suunnitelmissa olevaa alakansakoulua varten oli saatava lisää tilaa niin luokkahuonetta kuin opettajan asuntoakin varten. Pyhjärven kunnanvaltuusto suhtautui myönteisesti lisätilan rakentamiseen ja päätti kokouksessaan syyskuussa 1922 hyväksyä Kuusenmäen kansakoulun lisärakennusta varten laaditut piirustukset. Valtuusto velvoitti koulun johtokuntaa hakeemaan piirustuksille vahvistuksen ja ryhtymään toimeen heti. Rakennustyötä valvomaan valittiin rakennusmestari Herman Häkkinen. Samassa kokouksessa Kuusenmäen kansakoulun vastavalitulle apuopettajalle tarvittavan asunnon ja luokkahuoneen vuokraamisen valtuusto jätti samoin koulun johtokunnan tehtäväksi kehotuksella ”saada vuokra mahdollisimman halvaksi”.²²⁸ Rakentamiskustannuksia peittääkseen kunta anoi valtiolta sekä lainaa että avustusta²²⁹.

Tammikuussa 1923 koulun johtokunta tarjosi huutokaupalla hankittavaksi koulun lisärakennuksen rakennustarvikkeet. Puutavara ostettiin kuusenmäkisiltä isänniltä. Koulun omasta metsästä tarjottiin urakalla kuljetettavaksi ikkunoiden ja ovien tarvikkeet. Rakennustöiden ajaksi toiseksi luokkahuoneeksi vuokrattiin kansakoulun vieressä sijaitsevasta Alatalon päärakennuksesta tupa.²³⁰ Uuden lisäosan myötä koulurakennuksesta tuli vinkkelinmuotoinen. Koulurakennuksen lisäosa oli kaksikerroksinen ja sinne oli oma sisäänkäynti. Kuvissa 1 ja 2 on nähtävissä uuden lisäosan tilajärjestelyt. Yläkertaan tuli

²²⁴ Halila IV 1950, 107.

²²⁵ Halila IV 1950, 108.

²²⁶ Halila IV 1950, 106.

²²⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 19.1.1923.

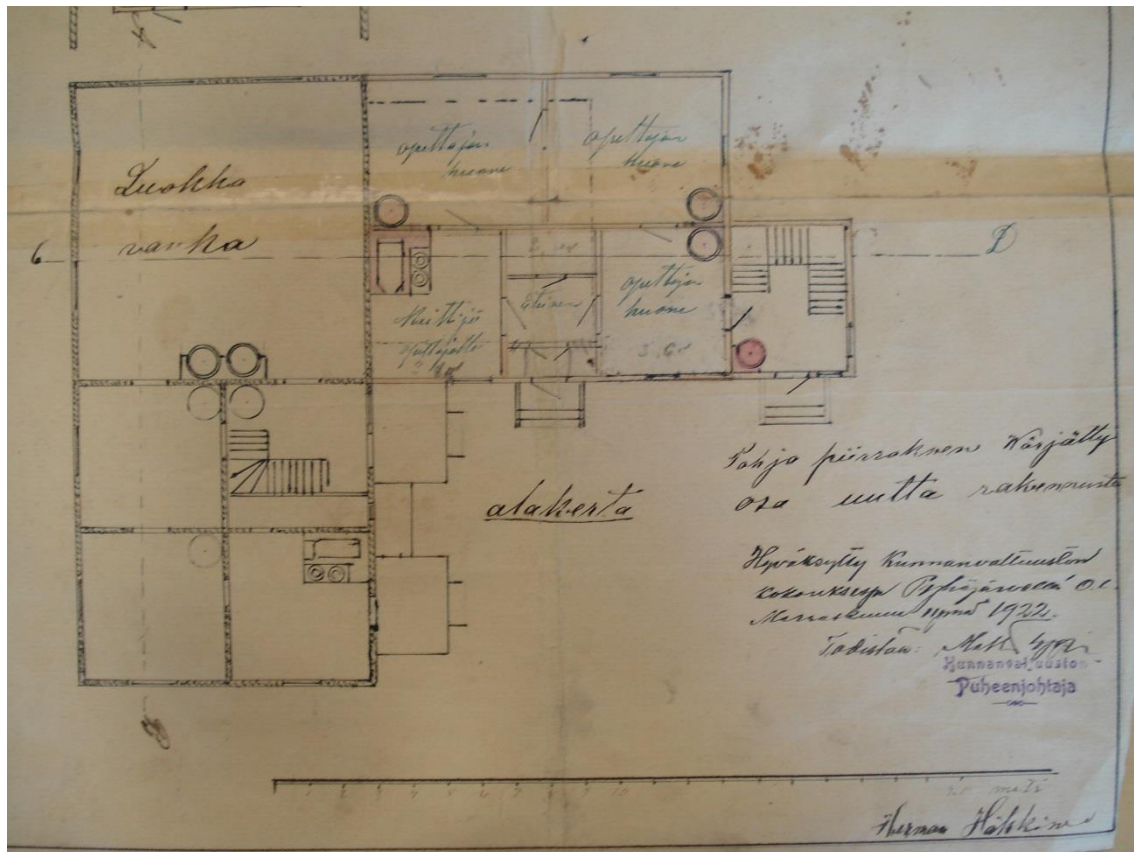
²²⁸ PyKa, Pyhjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 9.9.1922.

²²⁹ PyKa, Pyhjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 5.10.1924.

²³⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1923.

luokkahuone sekä käsityöluokka ja alakertaan kolme huonetta ja keittiön käsittävä opettajan asuinhuoneisto. Rakennus valmistui vuonna 1924²³¹.

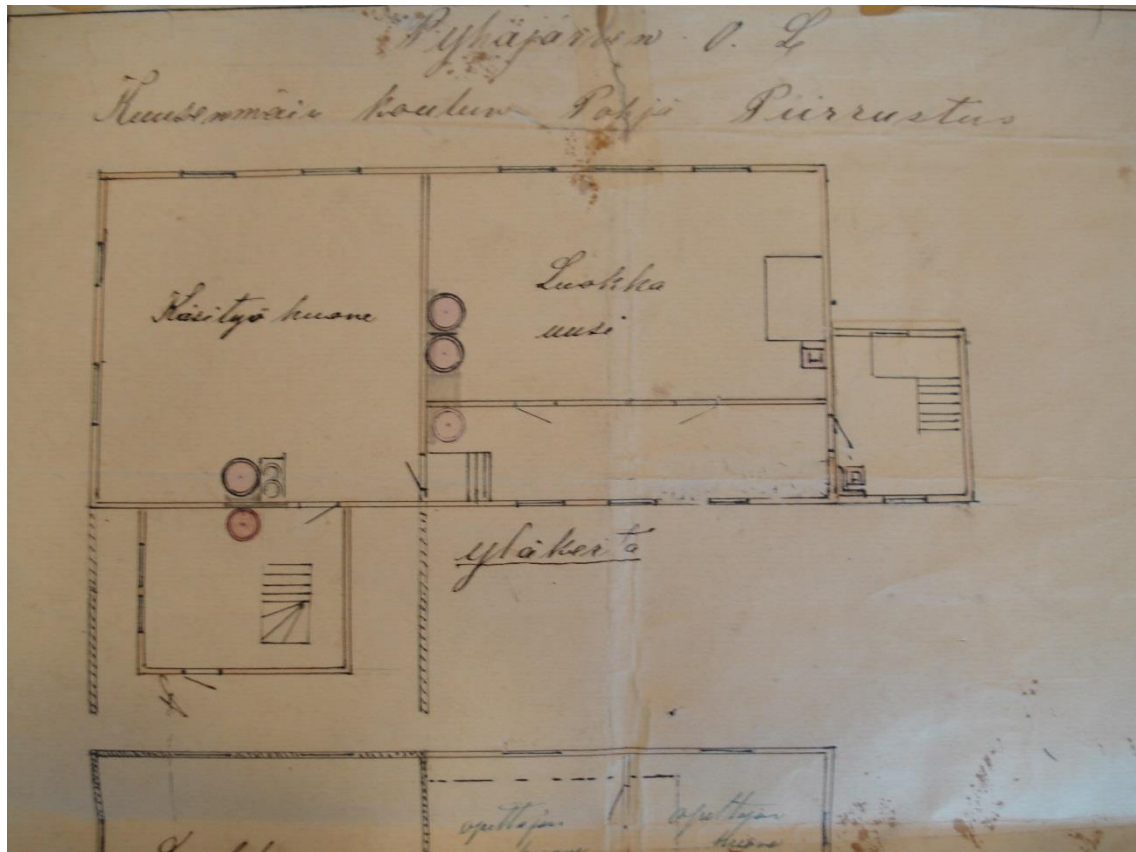
Kuva 1. Kuusenmäen kansakoulun alakerran pohjapiirros vuodelta 1922.²³²

²³¹ Vuosiluku on kirjattu ensimmäisen kerran Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomukseen 1931 - 1932.

²³² PyKa, Herman Häkkinen Kuusenmäen kansakoulun lisäosaa varten laatima alakerran pohjapiirros 1922.

Kuva 2. Kuusenmäen kansakoulun yläkerran pohjapiirros vuodelta 1922.²³³

Vielä oli yksi tärkeä lisärakennus rakentamatta, ennen kuin oltiin valmiita aloittamaan alakansakoulu. Maaliskuussa vuonna 1926 koulun johtokunta esitti kokouksessaan huu- tokaupalla rakennustarvikkeiden ajon koulun omasta metsästä ”ulkohuonerakennusta” varten²³⁴. Rakennuspiirustukset oli kunnanvaltuusto hyväksynyt jo vuonna 1923²³⁵. Sii- tä, miten tämä hygieniapuoli oli hoidettu tähän asti, ei ole tietoa. Mahdollisesti tässäkin oli turvauduttu lähes samassa pihapiirissä olevan Alatalon maatilán antamaan apuun. Samaan aikaan ”ulkohuonerakennuksen” urakkahuutokaupan kanssa yhdessä tarjottiin tehtäväksi myös kellari ja opettajien huoneiden sisustus. Kellari oli määrá rakentaa be- tonista. Kaikki uudet rakennukset saivat pärekaton. Edelleen samana syksynä päätettiin

²³³ PyKa, Herman Häkkisen Kuusenmäen kansakoulun lisäosaa varten laatima yläkerran pohjapiirros 1922.

²³⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 7.3.1926.

²³⁵ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 9.7.1923.

koululle rakentaa myös oma kaivo. Nyt monien rakennusurakoiden teko oli niellyt jo niin paljon varoja, että koulun johtokunta joutui anomaan kunnalta lisärahaa. Vielä viimeistelynä usean vuoden urakoinnin päätteeksi kaivo sai pumpun ja sauna uuden kiu-
kaan.²³⁶

Kuva 3. Kuusenmäen kansakoulun koulurakennus vuonna 1924 valmistuneen lisäosan rakentamisen jälkeen.²³⁷

Paloturvallisuuteen alettiin myös kiinnittää entistä enemmän huomiota 1920-luvulla. Se on hyvin ymmärrettävää, sillä uusiin rakennuksiin laitettiin vielä tuohon aikaan yleisesti tulipalolle altis pärekatto. Kuusenmäen kansakoulussa oli myös aikaisemmin johtokunnan pöytäkirjojen mukaan huolehdittu uunin halkeamien korjauksesta ja ”tikaportaakin” oli hankittu pian koulun perustamisen jälkeen. Jonkinlaista lisävarautumista tehtiin vuonna 1923, kun koulun johtokunta kokouksessa päätti korjauttaa ”tikaportaat ja hankkia palohaka”.²³⁸ Pyhäjärven kunta oli vuonna 1920 ottanut palovakuutuksen kunnan kaikille rakennuksille Oulun läänin Keskinäisestä Palovakuutusyhtiöstä²³⁹.

Kun vuonna 1935 alakansakoulu aloitti toimintansa, koululla oli riittävät tilat opetuksen järjestämiseksi. Jokaisessa kolmessa luokkahuoneessa toimi kaksi luokkaa. Opettajien tarvitsemat asumistilat olivat kuitenkin edelleen riittämättömät. Alakansakoulun opetta-

²³⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1926 - 1929.

²³⁷ Lintunen 1981, 18.

²³⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1923.

²³⁹ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnallislautakunnan pöytäkirja 10.4.1920.

jalle jouduttiin järjestämään asunto toiselle opettajalle kuuluvasta huoneistosta niin, että alakansakoulun opettaja sai asuttavakseen yhden huoneen ja keittiö oli yhteinen toisen opettajan kanssa²⁴⁰.

5.2 Päätöksiä kalusteiden, poikien käsityökaluston ja radion hankkimisesta

Kuusenmäen kansakoululle teetettiin koulun perustamisvaiheessa kolmenistuttavat pulpetit. Vuonna 1912 kansakoulujentarkastaja huomautti pulpeteista, koska nämä olivat hänen mielestään epäkäytännölliset ja aiheuttivat epäjärjestystä. Hän ehdotti pulpettien sahaamista siten, että yhdestä pulpetista tuli yksi kahdenistuttava ja yksi yhdenistuttava. Näillä pulpeteilla selvittiin 1920-luvulle. Nyt oppilasmäärien lisääntyessä tarvittiin koululle myös uusia pulpetteja. Kuusenmäen kansakoululla oli omaa metsää, josta pystytettiin ottamaan tarvittaessa puuta eri tarkoituksiin. Aikaisemmin koulun kalusteisiin oli otettu tarvikkeet juuri omasta metsästä. Vuonna 1921 johtokunta mietti ensimmäisen kerran pulpettien hankkimista vaihtoehtoisesti tehtaalta.²⁴¹

Moderneja koulukalusteita oli jo saatavilla, mutta varsinkin maaseudulla kalusteita kouluihin hankittiin varsin hitaaseen tahtiin. Luonnollisesti uudet koulut saivat yleensä myös uudenaikaiset kalusteet. Oppivelvollisuuskouluja varten oli vahvistettu oma pulpettimalli, johon mitat oli saatu tarkkojen tutkimusten pohjalta. Pulpettien lisäksi saatavissa oli myös opettajanpöytiä, tauluja ja kohtuuhintaisia kaappeja.²⁴² Kuusenmäen kansakoulun johtokunta päätyi kuitenkin entiseen tapaan teettämään uudet pulpetit omasta metsästä saaduista tarvikkeista. Johtokunta kilpailutti uusien pulpettien teettämisen ja tilasi toukokuussa 1922 apuopettajan oppilaita varten 20 kappaletta pulpetteja. Tekijöiksi valittiin tuttu poikien käsityöopettaja Saku Heinonen ja toiseksi tekijäksi Juho Peltonmaa, josta tuli sitten vuonna 1924 uusi poikien käsityöopettaja. Vuoden päästä tilattiin Saku Heinoselta neljä pulpettia lisää. Kun vuonna 1935 oltiin alakansakoulua perustamassa, tilattiin vielä lisää pulpetteja 15 kappaletta. Alakansakoulunopettajakaan ei näytä saaneen tehdastekoisia kalusteita, vaan johtokunta päätti teettää opettajanpöydän,

²⁴⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 12.6.1935.

²⁴¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1921.

²⁴² Halila IV 1950, 113 - 114.

tuolin, opettajankorokkeen, liitutaulun, säilytyskaapin ja komeron poikien käsityöopettajalla Juho Peltomaalla.²⁴³

Koulukalusteiden lisäksi tarjolla alkoi 1920-luvulla olla monipuolisia ja uudenaikaisia sekä hintojen suhteenkin edullisia käsityökalustoja sekä luonnonopin opetusvälineitä varten telineitä ja kuvastolaatikoita²⁴⁴. Tarkastajan vaatimuksesta Kuusenmäen kansakoululle oli aikaisemmin jo hankittu karttateline ja havaintovälineiden säilytyskaappi, jotka oli teetetty koulun omista tarvikkeista²⁴⁵. Sen sijaan poikien käsityövälineet olivat pitkään 1900-luvun alussa hyvin vähäiset. Vuonna 1908 johtokunta totesi kokouksessaan, ettei poikien käsityökalusto ollut tarkoitustaan vastaava ja esitti kuntakokoukselle uusien kalusteiden hankintaehdotuksen. Ilmeisesti kuntakokous suhtautui myönteisesti ehdotukseen, koska kaksi vuotta myöhemmin tarkastaja totesi käsityökaluston muuten tyydyttäväksi, mutta sorvi puuttui. Vuonna 1915 käsityökalustoa täydennettiin ostamalla neljä höyläpenkkiä ja 10 oppilaan työkalusto. Nämä välineet eivät kuitenkaan olleet riittävät, kun oppilasmäärä lisääntyi 1920-luvulla. Vuonna 1924 johtokunta päätti laittaa poikien käsityökaluston ajanmukaiseksi. Höyläpenkkejä tilattiin heti lisää viisi kappaletta ja kuuden oppilaan veistokalusto. Myöhemmin tarvikkeita täydennettiin suorakulmalla ja suuntapiirtimillä.²⁴⁶ Näillä välineillä valmistauduttiin vastaanottamaan yhä kasvava oppilasjoukko alakansakoulun tullessa Kuusenmäelle.

Kouluopetuksen elävöittämiseksi Kuusenmäen kansakoulun johtokunta teki Aleksis Kiven päivänä 10.10.1934 merkittävän päätöksen ryhtymällä valmistelemaan kouluradion hankkimista²⁴⁷. Tästä olivat varmasti tyytyväisiä niin oppilaat kuin opettajatkin. Radio toi muun maailman lähemmäksi ja se antoi virkistävää vaihtelua koulutyöhön. Opettajille se merkitsi hengähdystaukoa opetustuntien lomassa. Mutta aina uusi asia aiheuttaa alussa myös keskustelua, niin kouluradiokin. Suomessa kouluradiotoimintaa alettiin pohtia jo 1920-luvulla, mutta varsinaiseen suunnitteluun päästiin vasta 1930-luvulla. Aluksi kouluhallituskin suhtautui kielteisesti asiaan. Epäiltiin mm. kouluradion olevan kallis. Samoin oltiin epätietoisia sen pedagogisesta merkityksestä. Epäilyä oli

²⁴³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1922 - 1935.

²⁴⁴ Halila IV 1950, 114.

²⁴⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 12.8.1910.

²⁴⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1928.

²⁴⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 10.10.1934.

myös kansakouluväen keskuudessa. Jotkut olivat jopa sitä mieltä, että kouluradiosta iloitsivat erikoisesti ”laiskat ja vanhat opettajat”.²⁴⁸ Kuusenmäen kansakoulussa oltiin kouluradion hankkimisessa ajassa mukana, sillä Suomessa kouluradiotoiminta aloitettiin juuri syksyllä 1934²⁴⁹. Miten nopeasti asia eteni Kuusenmäellä, siitä ei ole johtokunnan pöytäkirjoissa merkintää.

Vaikka Suomessa aluksi suhtauduttiin kouluradioon epäillen, uskallettiin toiminta kuitenkin aloittaa. Mallia otettiin Ruotsista, jossa oli todettu kouluradion toimivan hyvin kansakouluopetuksen tukena ja etenkin yläasteen työskentelyn apuna. Monissa maissa kouluradiota oli suunniteltu etupäässä oppikouluja varten. Ensimmäisinä kouluradio-ohjelmina Suomessa lähetettiin Kivi- ja Uno Cygnaeus-juhlat. Syksyllä 1934 kouluradiota käytti 946 koulua ja seuraavan vuonna koulujen määrä jo lähes kaksinkertaistui ollen 1618 koulua.²⁵⁰

Monille Kuusenmäen lapsille radion kuuntelu koululla oli varmasti uutta ja ihmeellistä, sillä kylän taloihin oli radioita alettu hankkia vasta juuri 1930-luvun alkupuolella²⁵¹. Radion tulo koteihinkin oli merkittävä tapaus ja sitä kerääntyttiin kuuntelemaan suurella joukolla. Tilannetta kuvaa Kuusenmäen kansakoulua käynyt Väinö Komu kirjassaan *Maalaispoikana 1930-luvulla* seuraavasti:

”Tuntuu etten ollut vielä alakansakoulussa, kun isä toi etukamariin lahvi-
kaapin päälle kaksiosaisen radion. Olin kyllä nähnyt kuusikulmaisen radi-
on Huupposen rouvan kahvilan katonrajahyllällä ja kuullutkin sieltä laulun
’Vislaakos Hanna, no tottahan kai’. Kylässämme ei tainnut olla vielä sil-
loin muita radioita, koska sitä kävivät meilläkin niin monet naapurit kat-
somassa ja kuuntelemassa.”²⁵²

²⁴⁸ Halila IV 1950, 146.

²⁴⁹ Halila IV 1950, 147.

²⁵⁰ Halila IV 1950, 146 - 147.

²⁵¹ Komu 2008, 131.

²⁵² Komu 2008, 131.

6. MUUTOKSIA KOULUN HENKILÖKUNNASSA

6.1 Naisopettajan asemasta

Kuusenmäen kansakouluun päätettiin hakea jo koulun perustamisvaiheessa vuonna 1898 nimenomaan ”naisopettajaa”²⁵³. Syitä tähän ei ole tiedossa. Aimo Halila toteaa 1800-luvun naisopettajien asemaa tarkastellessaan, että suomalainen maaseutu otti naisopettajat vastaan ilman sellaista epäluuloa, mikä esimerkiksi Ruotsissa oli vallalla. Naapurimaassa maaseudulla vallitsi vielä vanha tiukasti organisoitu järjestelmä, jossa ainoa mahdollinen opettaja oli miesopettaja. Opettajatilanne Suomessa 1800-luvun lopussa oli se, että naisopettajien määrä alkoi olla tasoissa suhteessa miesopettajiin²⁵⁴. Toisaalta kansakoulujen lukumäärän nopean kasvun myötä oli runsaasti opettajia, joilta puuttui muodollinen pätevyys.²⁵⁵ On mahdollista, että Pyhäjärvellä Kuusenmäen kansakoulunopettajan paikkaa auki laitettaessa ajateltiin, että pieneen maaseutukouluun olisi helpommin saatavissa jos ei pätevää niin ainakin epäpätevä naisopettaja. Ilmeisesti yhtenä vaikuttimena oli kuitenkin myös taloudellinen puoli. Ajateltiin, että naisopettajan palkkaaminen tulisi edullisemmaksi ja siten selviydyttäisiin taloudellisimmin palkkakustannuksista. Niin siinä myös kävi, että Kuusenmäelle haki ainoastaan epäpäteviä naisopettajia. Vasta useita vuosia myöhemmin saatiin opettajaseminaarin käynyt opettaja.²⁵⁶ Tuolloin opettajaksi valitusta Bertta Lehtosesta, joka myöhemmin avioitui koulun lähellä sijaitsevan Heinolan talon isännän Samuli Tuoriniemen kanssa, saatiin Kuusenmäelle pätevä ja pitkäaikainen opettaja.

Tarkasteltaessa naisopettajan asemaa tutkimusajanjakson ajalta, jolloin alakansakoulut aloittivat toimintaansa, antaa tilanteesta mielenkiintoisen kuvakulman Aimo Halilan *Kansakoululaitoksen historia* -teoksen IV:ssä osassa julkaistu tilasto alakansakoulunopettajien lukumäärän kasvusta 1920- ja 1930-luvuilla. Tilastosta on hyvin nähtävissä alakansakoulunopettajiston keskuudessa vallinnut lähes täydellinen naisvaltaisuus.²⁵⁷ Vaikka tilasto koskee varsinaisesti alakansakoulunopettajia, se herättää runsaasti kysymyksiä ajateltaessa laajemminkin naisopettajien asemaa. Tässä yhteydessä on syytä

²⁵³ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokousten pöytäkirja 11.12.1897.

²⁵⁴ Halila II 1949, 334.

²⁵⁵ Halila II 1949, 335 - 337.

²⁵⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1907.

²⁵⁷ Halila IV 1950, 85.

muistaa, ettei sukupuoli-tasa-arvo vielä 1920-luvulla toteutunut juuri missään ammattikunnassa.

Taulukko 4. Alakansakoulunopettajien jakaantuminen naisiin ja miehiin maaseutukouluissa.²⁵⁸

Lukuvuosi	Naisia	Miehiä	Yhteensä
1920 - 1921	758	13	771
1925 - 1926	2131	14	2145
1930 - 1931	3523	12	3535
1931 - 1936	3748	13	3761
1938 - 1939	4070	10	4080

Oppivelvollisuuskoulutoimintaa käynnistettäessä 1920-luvulla tarvittiin runsaasti lisää opettajia alakansakouluja varten. Koska eduskunta kiirehti kuntia toteuttamaan oppivelvollisuuslain vaatimuksia, täytyi opettajaseminaarin kapasiteettiakin kasvattaa. Opettajapulana aikana koulujen opettajiksi kelpuutettiin myös niitä, joilta ammatillinen pätevyys puuttui. Alakansakoulunopettajat saattoivat olla epäpäteviä lain tuella aina vuoteen 1926 saakka. Lisäpätevyyttä ei tarvinnut hankkia, mikäli alakansakoulunopettaja oli ollut kunnan palveluksessa jo ennen vuotta 1910 ja mikäli yksivuotinen alakansakouluseminaari oli suoritettu.²⁵⁹ Äkillinen koulumäärien lisääntyminen 1920-luvulla loi paljon uusia työpaikkoja ja mahdollisuuksia itsenäiseen riippumattomaan elämään ja koulutukseen. Tämä tilanne houkutteli varmaankin monia naisia hakeutumaan opettajiksi alakansakouluun.

Toisaalta yleinen ilmapiiri suosi naisia valinnoissa alakansakoulunopettajiksi. Olihan Uno Cygnaeus jo aikanaan tähdentänyt naisten suurta merkitystä kansan kasvattajina koululaitosta suunnitellessaan²⁶⁰. Tämä ajatusmaailma oli iskostuneena edelleenkin syvälle ihmisten mieliin. Alakansakoulunopettajien koulutusta suunnittelevien piirissä oli mielipiteitä, joiden mukaan alakansakoulunopettajan kasvatukselliseen tehtävään sopi-

²⁵⁸ Halila IV 1950, 85.

²⁵⁹ Halila IV 1950, 84 - 85.

²⁶⁰ Halila II 1949, 336 - 337.

vat hyvin juuri naiset²⁶¹, joiden hartioille kaatuivat helposti myös kotona lapsista huolehtimisen velvoitteet.

Se, että alakansakoulunopettajiksi hakeutui vähemmän miehiä, oli mitä ilmeisimmin kiinni palkasta. Palkkausjärjestelmä oli kirjava siinä mielessä, että palkka-asioita hoitivat sekä kunta että valtio ja lisäksi maaseutukunnilla oli yleensä vähemmän resursseja palkanmaksuun kuin kaupungeilla. Palkka-asioissa yritettiin 1920-luvulla päästä yksimielisyyteen ja kaksitahoisesta järjestelmästä päästiinkin pois, mutta epäkohtia jäi. Vaikka palkanmaksu yksinkertaistui, kun siirryttiin valtion palkkaukseen, ei kuitenkaan saavutettu täyttä tasa-arvoa palkkaeduissa miesopettajien ja naisopettajien välillä. Peruspalkan lisäksi miesyläkansakoulunopettaja sai vuonna 1926 hyväksytyn kustannuslain mukaan asuttavakseen 3 huonetta ja keittiön, kun sen sijaan naisyläkansakoulunopettaja sai 2 huonetta ja keittiön. Alakansakoulunopettajalle puolestaan katsottiin riittävän asunnoksi yhden huoneen ja keittiön asunto.²⁶² Lisäksi perheellisten alakansakoulunopettajien asema oli taloudellisesti heikko²⁶³. Epäkohtia oli vielä monella taholla, niin palkkauksessa, eri koulumuotojen arvostuksessa kuin myös perheellisten opettajien asemassakin.

6.2 Opettajavalintoja

Toista opettajaa Bertta Tuoriniemen rinnalle päästiin Kuusenmäellä valitsemaan vuonna 1922, jolloin Pyhäjärven kunnankunnanvaltuusto evättyään Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan päätökset alakansakoulun perustamisesta ja alakansakouluopettajan valitsemisesta antoi luvan väliaikaisen apuopettajan palkkaamiseen²⁶⁴. Kansakoulun johtokunta lähetti apuopettajan viran täyttämistä varten hakuilmoitukset Opettaja-lehteen ja Helsingin Sanomiin. Opettajan valinta eteni edelleen ja elokuussa johtokunta kokoontui käsittelemään viran täyttämistä. Paikan sai lukuvuodeksi 1922 - 1923 Kerttu Ruotsalainen ja varalle valittiin Lyydia Hälvä, joka sitten toimikin Kuusenmäellä opettajana. Vuoden päästä toukokuussa 1923 johtokunta julisti uudelleen paikan avoimeksi. Nytkin pöytäkirjassa puhutaan opettajan virasta, mutta vuosikertomuksessa on maininta edel-

²⁶¹ Halila IV 1950, 79.

²⁶² Halila IV 1950, 271 - 273.

²⁶³ Halila IV 1950, 84 - 85.

²⁶⁴ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirja 22.5.1922.

leen apuopettajasta. Kesäkuussa uudeksi apuopettajaksi valittiin koevuosille opettaja Selma Huttunen. Virkavahvistuskirja hänelle annettiin vuonna 1925.²⁶⁵ Näin edettiin aina vuoteen 1935.

Kuusenmäen kansakoulun johtokunta päätti 3.6.1935 kokouksessaan laittaa alakansakoulunopettajan viran avoimeksi Virallisessa lehdessä ja alakansakoulujen opettajien Opettaja-lehdessä. Vaikka oli haettu alakansakoulunopettajaa nimenomaan Kuusenmäelle, kytkettiin valitun opettajan tehtäviin myös Niinimäen alakansakoulun opetus. Heinäkuussa 1935 johtokunta päätti yksimielisesti 18 hakijan joukosta valita kyseiseen virkaan Lempi Maria Törmän.²⁶⁶ Sitten opettaja Törmän sanouduttua irti vuonna 1939 opettajaksi valittiin opettaja Anna Niemelä, joka toimi samoin sekä Kuusenmäen alakansakoulun että Niinimäen alakansakoulun yhteisenä opettajana.²⁶⁷

Vuoteen 1937 asti Kuusenmäen kansakoulun opettajat olivat naisopettajia, paitsi poikien käsityönopettajana toimi miesopettaja. Tutkimusajanjakson alussa vuonna 1920 käsityönopettajan kohdalla tapahtui vaihdos. Poikien käsityönohjaajaksi tuli nikkari Saku Heinonen, joka valittiin epäpätevänä toistaiseksi hoitamaan tätä virkaa aiemmin opettajana toimineen Jaakko Söderlundin kieltäytyttyä tehtävästä²⁶⁸. Vakinaisista opettajista vuodesta 1904 opettajana toiminut Bertta Tuoriniemi opetti luotettavasti ja uskollisesti Kuusenmäen kansakoulussa vuosikymmeniä olematta koko aikana kertaakaan sairauslomalla tai muusta syystä poissa opetustyöstään. Toisen vuonna 1923 valitun pitempiaikaisen opettajan Selma Huttusen kohdalla ei oltu yhtä onnekkaita. Kansakouluntarkastajalle jouduttiin hyvin usein laittamaan hyväksyttäväksi tiedot sijaisopettajasta, joka jouduttiin ottamaan Selma Huttusen sairauslomien ajaksi. Kun sitten Selma Huttunen erosi sairauden takia virastaan lokakuussa vuonna 1937, johtokunta päätti hänen tilalleen ottaa nimenomaan miesopettajan.

Tätä ennen vuosina 1935 ja 1936 oli Selma Huttusen sijaisena toiminut vähän aikaa miesopettaja. Nyt auki olleeseen virkaan väliaikaiseksi opettajaksi lukuvuoden loppuun

²⁶⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1922 - 1925; PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1923 - 1924.

²⁶⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 3.6.1935, 12.6.1935 ja 12.7.1935.

²⁶⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 9.8.1939.

²⁶⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 1.8.1920.

valittiin Herman Pennanen. Tämän jälkeen julistettiin kesällä 1938 avoimeksi yläkansakoulunopettajan virka, johon kuului poikien käsitöiden opetusvelvollisuus. Vuodesta 1924 poikien käsitöitä opettanut Jussi Peltomaa joutui jättämään työnsä. Hakijoita oli seitsemän, mutta sekä virkaan valitun että muiden varalla olevien kieltäytyessä yläkansakoulun opettajaksi valikoitui lopulta Väinö Lehto, joka valittiin väliaikaiseksi opettajaksi.²⁶⁹ Uuden miesopettajan tulo opettajaksi herätti erittäin paljon kiinnostusta oppilaiden keskuudessa.

”Väinö Lehdon valinnasta olimme kuulleet isäni puheista, ja kun tiesimme hänen olevan tulossa eräänä elokuun päivänä, menimme Selman ja Maijan kanssa salaa pysäkillä katsomaan uutta opettajaa. Junasta laskeutui nuori, tumma ja tyttöjen mielestä erittäin komea mies. Hänellä oli päässään vaalea lippalakki ja ruskehtavan, melko pitkän perperin alla samanvärinen puku, jonka housut olivat leveälahkeiset. Heinolan isäntä, Bertta-opettajan mies, oli Lehtoa vastassa ja vei hänet kärrykyydillä Kuusenmäelle. Maija ja Selma olivat hyvillään, kun olivat saaneet nähdä tulevan opettajansa ensimmäisinä ja niin läheltä. Selman onneksi hän kävi vielä ennen koulun alkua meillä johtokunnan puheenjohtajan pakeilla. Muutkin yläluokkien tytöt olivat avoimen ihastuneita opettajaansa, joka oli vielä poikamieskin, mutta niin olimme me alaluokkien pojatkin, sillä hän opetti meille käsitöitä.”²⁷⁰

Opettaja Lehto sai pojat innostumaan käsitöistä sekä urheilusta, ja hänen tunneillaan säilyi järjestys. Väinö Lehdon suosio perustui poikien keskuudessa myös siihen, että hän harrasti itse monenlaista liikuntaa. Ihailua opettaja Lehtoa kohtaan lisäsi sekin, että tämä käytti ”tummansinistä verryttelypukua, jonka kaulus ja hihansuut olivat punaiset”. Verryttelypuku oli kylällä aivan uusi näky, sillä perinteisesti urheiluasuina nuoret miehet käyttivät valkeita, kotona ommelluita urheiluhousuja. Paitaa ei pidetty lainkaan. Väinö Lehdolla oli myös hyvä lauluääni, ja hän soitti harmonia komeasti.²⁷¹

²⁶⁹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1938.

²⁷⁰ Komu 2008, 92 - 93.

²⁷¹ Komu 2008, 93 - 94.

Bertta Tuoriniemi ryhtyi opettamaan yläkansakoulun kahta ensimmäistä luokkaa ja Väinö Lehto opetti kolmatta ja neljättä luokkaa.²⁷² Seuraavana vuonna paikka julistettiin taas avoimeksi. Väinö Lehto valittiin nyt koevuosiksi. Pitkään ei tilanne kuitenkaan pysynyt rauhallisena, sillä opettaja Lehto kutsuttiin suorittamaan asevelvollisuuttaan. Aluksi sijaiseksi valittiin emäntä Taimi Multala ja marraskuussa seminaarilainen Lemmikki Jussila. Opettaja Lehdon aikana oli luovuttu poikien käsityönopettajasta, mutta nyt oli taas valittava tilapäinen poikien käsityönopettaja.²⁷³ Kuusenmäen kansakoululla oli tutkimusjakson lopussa edellä mainittujen järjestelyjen jälkeen taas kolme naisopettajaa ja yksi miesopettaja.

Siitä ei ole merkintöjä tai muuta tietoa, minkälaiset opettajien keskinäiset välit Kuusenmäellä olivat tai oliko ristiriitoja alakansakoulun ja yläkansakoulun välillä. Ilmeisesti kukin opettaja hoiti omaa työtehtäväänsä puuttumatta toistensa tehtäviin. Vain opettajien asuntoasiat aiheuttivat koulun johtokunnassa pohdintaa. Koska koululla ei ollut tarvittavia asuntoja kolmelle vakinaiselle opettajalle, jouduttiin tyytymään tilapäisratkaisuun²⁷⁴. Aimo Halila kirjoittaa *Suomen kansakoululaitoksen historian* IV:ssä osassa, että useimmiten Suomessa yläkansakoulujen ja alakansakoulujen opettajat suhtautuivat toisiinsa myönteisesti. Opettajat iloitsivat toisistaan varsinkin, jos heitä oli vähän. Mutta ongelmiakin syntyi. Ylä- ja alakansakoulun henkilökunnan välinen kireys oli palkasta ja pätevyydestä johtuvaa sekä siitä, että alakansakoulu oli uudenaikaisempi ja vapaampi vanhoillisemman yläkansakoulun rinnalla.²⁷⁵

6.3 Vahtimestarin moninaiset työtehtävät

Opettajien lisäksi Kuusenmäen kansakoulun henkilökuntaan kuului alakansakoulun tullessa myös koulun vahtimestari, jonka tehtäviin kuului lämmitys, siivous ja koulukeittolan työt. Koulun johtokunnan pöytäkirjoista on pääteltävissä, että heti koulun perustamisesta lähtien koulun siivouksesta huolehdittiin valitsemalla lukuvuodeksi kerrallaan luokkahuoneiden ”puhdistaja” tai ”pesijä”. Myöhemmin tehtäviä lisättiin ottamalla mukaan sekä huoneiden lämmitys että keittäjän tehtävät. Koulukeittolatoiminta alkoi

²⁷² Komu 2008, 92.

²⁷³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1939.

²⁷⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 12.6.1935.

²⁷⁵ Halila IV 1950, 86 - 87.

Kuusenmäen kansakoulussa 1910-luvulla. Koulun johtokunnan pöytäkirjoista löytyy vuodelta 1916 tieto, jonka mukaan sekä keittäjän että siivoojan ja lämmittäjän tehtävät yhdistettiin yhdelle henkilölle.²⁷⁶

Tunnetuimmaksi siivousta, lämmitystä ja keittäjän tehtäviä hoitaneista on kyläläisten keskuudessa jäänyt Riittu eli Brita Kuosmanen. Hän vaikutti koululla noin 40 vuoden ajan, josta hän edellä mainittujen tehtävien lisäksi toimi suurimman osan työvuosistaan opettaja Bertta Tuoriniemen palvelijana. Siten hän omaksui vähitellen opettajan valtuudet pitäen kuria pihalla ennen koulun alkua ja myös välitunneilla. Syystalvella poikien laskiessa liukumäkeä koulun pihalla Riittu saattoi valvoa tarkkaan ja antaa tiukkaan sävyyn ohjeita, miten sai laskea: ”Sinä et soa laskee seisovillas, sull’ on kunnan kengät.” tai ”Laske vaekka persaoskillas, omat on housut.”²⁷⁷ Monet Riitun tekemiset ja sanonnat iskeytyivät tuolloin koulua käyneiden lasten mieliin pysyvästi.

Keittäjän, siivoojan ja lämmittäjän tehtäviä hoitaneen henkilön tehtävänimikkeeksi tuli vahtimestari 1920-luvun lopussa. Aina vuoteen 1933 asti valittiin koulun vahtimestarin tehtäviä hoitamaan kulloinkin helpommin saatavissa oleva henkilö. Ensimmäisen kerran johtokunnan pöytäkirjassa on maininta vahtimestarin avoimesta paikasta 24.8.1933. Tuolloin pöytäkirjassa todetaan, että hakijoita oli useita. Vahtimestariksi nimitettiin Anni Kivelä, joka hoitikin sitten tehtäviä useiden vuosien ajan.²⁷⁸ Riitun ohella oppilaiden mieliin on jäänyt myös Anni Kivelä, joka ”hääri äänettömästi korkean sermin takana, ja iso valurautapata herkullista liha- tai vellipottua oli aina ajoissa valmiina”.²⁷⁹

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoista huokuu selkeästi se, että kaikissa uudistustoimenpiteissä yritettiin menetellä hyvin säästeliäästi. Näin tehtiin myös koko Suomessa. Oppivelvollisuuslain voimaantullessa Suomessa oli kansakoulujen lämmitys- ja siivousoloissa melkoista kirjavuutta. Maassamme oli vielä 1920-luvun loppupuolella 1079 kansakoulua, joissa oppilaat hoitivat puhtaanapidon ja lämmityksen opettajan ohjauksessa. Siitäkin huolimatta, että vuonna 1923 oli annettu määräys, jonka mukaan

²⁷⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1916.

²⁷⁷ Komu 1995, 191.

²⁷⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1939.

²⁷⁹ Komu 2008, 94 - 95.

ehdottomasti aikuisen henkilön oli hoidettava lämmitys. Pulavuodet 1930-luvun alussa vaikeuttivat merkittävästi entisestään kouluolojen kehittämistä. Vasta pulavuosien jälkeän tilanne alkoi vähitellen edistyä parempaan suuntaan.²⁸⁰

Myös koulukeittolatoiminta koki Suomessa vaikeuksia jo 1920-luvun alkupuolella, jolloin oppivelvollisuuslain aiheuttamat vaatimukset rasittivat kuntia. Asian tärkeys kyllä tunnustettiin, mutta uudet aloitteet eivät edenneet. Vaikeudet jatkuivat pula-aikana. Vuonna 1932 erikseen palkattuja keittäjiä oli 865 koululla, siivoojat hoitivat työn 521 koululla ja opettajat 98 koululla. Vähitellen kuitenkin pyrittiin siihen, että koulukeittolan työt teki tähän työhön palkattu keittäjä tai siivooja.²⁸¹

7. LASTEN KOULUNKÄYNNIN VAIKUTUS LASTEN JA AIKUISTEN ARKEEN KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ

7.1 Lapset koululaisina

Saara Tuomaala toteaa väistökirjassaan, että maalaislasten muuttuminen oppivelvolliseksi muutti maassamme yksittäisten lasten, heidän perheidensä ja kyläyhteisön elämää²⁸². Kouluikäisten lasten kasvatukseen osallistui nyt myös yhteiskunta eli koululaitos. Ennen yleistä oppivelvollisuutta lapselle arki merkitsi yleisimmin oman kodin töihin osallistumista tai ulkopuoliseen työhön lähtemistä esimerkiksi piioksi tai rengiksi.²⁸³ Nyt 1920-luvulta alkaen koulutiellä kulkeva oppilasjoukko kasvoi koko ajan verrattuna aikaisempiin pelkän kirkon ylläpitämän kiertokoulun olemassaolon vuosiin, ja omalla tavallaan koulu laajensi yhä useamman lapsen elämänpiiriä. Se toi mukanaan tietoja, joita lapset kotonaan luultavastikaan eivät olisi voineet hankkia.²⁸⁴

Uuden oppiminen kiinnosti kovasti lapsia. Kuusenmäellä lapsuutensa viettänyt Väinö Komu kertoo kirjassaan ”*Maalaispoikana 1930-luvulla*” mm. hyvin monipuolisesti koulukokemuksistaan pienen pojan näkökulmasta. Koulunkäynti oli hänen mielestään mie-

²⁸⁰ Halila IV 1950, 116 - 117.

²⁸¹ Halila IV 1950, 120, 122.

²⁸² Tuomaala 2004, 348.

²⁸³ Saari 1992, 259.

²⁸⁴ Saari 1992, 260.

luisaa. ”Tuntui mukavalta päästä kouluun, kun oli jo valmiina tyhjä mustepullo ja sen kaulassa pyöreistä kangaslapuista koottu mustekynän pyyhin sekä kotitekoinen sininen selkälaukku eli väsky, jossa saisi kuljettaa kirjoja, maitopulloa ja eväitä.”²⁸⁵

Kouluintoa ei laimentanut sekään, että tytöt ja pojat joutuivat istumaan vierekkäin²⁸⁶. Tämä oli uusi tilanne ja vaati totuttelua. Saara Tuomaala onkin todennut väitöskirjassaan, että ”oppivelvollisuuskoulu toi maaseutuyhteisöjen sosiaalisuuteen muutoksen, joka koski ensisijaisesti lapsiväestöä: erilaisista lähtökohdista tulevat tytöt ja pojat joutuivat keskenään jokapäiväiseen kanssakäymiseen”. Asiaa tarkentaen hän toteaa vielä, että ”sydänmaan” ja keskuskylien, samoin kuin erilaisista sosiaalisista ryhmistä olevat lapset kohtasivat kansakouluissa.²⁸⁷ Kotona ja naapurien lasten kanssa oli totuttu leikkimään yhdessä sekä tytöt että pojat, mutta koulussa tilanne oli toinen. Nyt oli sopeuttava uuteen ympäristöön ja erilaista lähtökohdista tuleviin vieraisiin lapsiin olivat he sitten tyttöjä tai poikia.

Oli muitakin asioita, joita kohdatessaan vasta koulunsa aloittanut lapsi joutui ymmälle. Yksi oli joka-aamuinen kynsien tarkastus. Kädet oli laitettava rinnakkain pulpetille opettajan tarkastuksen ajaksi ja, kun pojilla oli aina mustan kynnen alukset, opettaja huomautteli käsien pesusta²⁸⁸. Koulu kasvatti siisteyteen ja antoi muutenkin ohjeita elämän varrelle. Opettajia kehoitettiin antamaan mm. raittiusopetusta kouluissa²⁸⁹. Ohjeita iskostettiin lasten mieliin monin eri tavoin, mistä esimerkkinä on Väinö Komun muistiin kirjaama runo ”Siisti lapsi puhtahana kulkee koulutiellä”.

”Siisti lapsi puhtahana kulkee koulutiellä, riemulla hän laulelempi aina ilomiellä.

Aamulla hän kasvot pesee, harjaa hampahansa, pölyt poistaa vaattehistaan, kampa hiuksiansa.

Kynnet ei saa olla pitkät niin kuin oravalla, eikä myöskään likaa, mustaa minkään kynnen alla.

²⁸⁵ Komu 2008, 88.

²⁸⁶ Komu 2008, 88.

²⁸⁷ Tuomaala 2004, 102.

²⁸⁸ Komu 2008, 89.

²⁸⁹ Halila IV 1950, 205.

Siisti laps' ei koskaan sylje huoneen lattialle, ihminen kun ain' on altis tautitartunnalle.

Paperi on puhtahana aina kirjain päällä, puhdasna on pulpetti, ei sekasotkuisena.

Siisti laps' ei tupakoi, se siivoton tapa. Orja omi polttavainen, polttamaton vapaa.

Siisti laps' ei koskaan ota suuhun väkijuomaa. Se on hurjaa myrkyä, sen varmasti hän huomaa.

Riemuin siunaa äidit isät sua lapsikulta. Toiveet seuraa sittenkin, kun heidät peittää multa.

Kaunehin on kiltin lapsen sydän puhtahainen, siell' on Herran siunaus ja rauha taivahainen.”²⁹⁰

Lasten ja samalla myös perheiden elämänrytmiin koulu toi suuren muutoksen kellon alkaessa rytmittää arkipäivää. Olga Kauranen mainitsee koulukokemuksista kertoessaan, kuinka kouluun oli ehdittävä kello yhdeksään mennessä. Koulupäivä alkoi aamuhartaudella ja päättyi opettajan lukemaan rukoukseen. Oppituntien välissä olevat välitunnit olivat pieniä hengähdystaukoja, jolloin sai olla vapaammin koulun pihalla. Aisakellon kilkatus tunnin lopussa oli merkki välitunnin alkamisesta. Samoin kello kutsui taas oppitunnille. Iltaisin oli hiukan aikaa leikkeihin ja peleihin, mutta osan ajasta veivät läksyt, etenkin ylemmillä luokilla.²⁹¹ Saara Tuomaala toteaa laajemmin tätä muutosta tarkastellessaan, että oppivelvollisuuden alkamisen myötä lapset siirtyivät ”Helsingin aikaan”. Koulu vaati oppilaita toimimaan valtakunnallisen yhtenäisen ajan mukaan.²⁹²

Oppivelvollisuuslaki toi myös muutoksen huutolaislasten elämään. Kuusenmäen taloihin oli 1920-luvun loppupuolella ja 1930-luvulla sijoitettu huollettavaksi pääasiassa orpolapsia. Heitä kutsuttiin huutolaisiksi, vaikka ketään ei enää Pyhäjärvellä 1930-luvulla annettu huutokaupalla sijoituskotiin. Nyt näilläkin lapsilla oli mahdollisuus käydä koulua. Kuusenmäelle sijoitetut lapset kävivät kansakoulua kuten sijoitustalon omatkin lapset. Oikeudet ja velvollisuudet olivat samat. Huutolaislapset saattoivat olla sa-

²⁹⁰ Komu 2008, 89.

²⁹¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

²⁹² Tuomaala 2004, 117.

massa paikassa useitakin vuosia ja kotiutuivat näin perheeseen hyvin. Väinö Komu kertoo kirjassaan orpotytöstä, joka oli otettu hänen kotiinsa 11-vuotiaana ja asui heillä 16-vuotiaaksi asti. Minkä jälkeen tytön oli muutettava toiselle paikkakunnalle, jonne hänen sukulaisensa oli järjestänyt palveluspaikan. Tälle tytölle muutto oli vaikea, koska hän olisi halunnut edelleenkin olla ”lapsuudenkodissaan”.²⁹³ Lapsi saattoi olla myös vauvasta aikuiseksi samassa perheessä. Olga Kauranen puolestaan kertoo haastattelussa näin tapahtuneen ”kasvattisisarensa” kohdalla. Kun perheen lapset olivat kuulleet naapurin äidin kaksosia synnyttäessään menehtyneen, he olivat omatoimisesti hakeneet vanhempiensa tietämättä toisen vauvoista kotiinsa. Vauva sai jäädä heille ja asui aikuiseksi kasvattikodissaan. Vielä aikuisenakin hänestä kasvattikoti tuntui oikealta kodilta. Kuusenmäellä oli myös lapsia, joiden vanhemmat eivät jostain syystä pystyneet huolehtimaan lapsestaan ja toivat hoidettavaksi sukulaistaloon, missä lapset asuivat aikuisikään asti.²⁹⁴ Edellä mainituissa tapauksissa perheisiin sijoitetut lapset saivat hyvän kohtelun ja käydä koulua perheen omien lasten tavoin.

Jokaisella laajan Pyhäjärven kunnan alueella asuvalla lapsella ei koulunkäyntiin aina ollut mahdollisuutta, vaikka lapsi olisi sitä halunnutkin. Näin saattoi tapahtua esimerkiksi äidin kuoltua ja isän solmittua uuden avioliiton. Varsinkin tytöt tällaisissa tapauksissa joutuivat helposti piian asemaan eikä mahdollisuutta koulunkäyntiin ollut.²⁹⁵ Vaikka yleensä lapset kävivät mielellään koulua, on ilman muuta selvää, että päinvas-taisiakin tapauksia Pyhäjärveltä löytyy. Syynä haluttomuuteen lähteä kouluun saattoi olla se, että koulussa jonkin oppiaineen oppiminen tuotti hankaluuksia ja siten koulunkäyntikin alkoi tuntua vastenmieliseltä.²⁹⁶ Toisinaan työnteko kiinnosti koulua enemmän. Varsinkin poikien joukossa oli sellaisia, jotka olivat innokkaampia lähtemään miesten töihin mieluummin kuin kouluun. Myös kodin ilmapiirillä ja ajatusmaailmalla oli suuri merkitys siihen, miten lapsi suhtautui koulunkäyntiin. Jos kotona ei koulunkäyntiä arvostettu, on vaikea ajatella, että lapsikaan sitä arvostaisi.²⁹⁷

²⁹³ Komu 2008, 136.

²⁹⁴ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

²⁹⁵ Niemelä 2003, 160 - 161.

²⁹⁶ Kauranen 2009, 221.

²⁹⁷ Manninen 2009, 290.

Vaikka lasten koulunkäyntiin olikin jo totuttu pikku hiljaa, saattoi vielä 1920-luvun loppupuolellakin olla Pyhäjärvellä sellaisia vanhempia, jotka eivät päästäneet lapsiaan kouluun.²⁹⁸ Oli myös tapauksia, että lasten annettiin kyllä käydä koulua, mutta jostain syystä ei kuitenkaan oltu aivan tyytyväisiä tilanteeseen. Varsinkin se aiheutti hämmennystä, jos joku lähti opiskelemaan kansakoulusta eteenpäin. Väinö Komu on tuonut muistelmakirjoissaan *Maalaispoikana 1930-luvulla* ja *Opintielle* hyvin esille kuusenmäkisten tunteita koulunkäynnistä. Hän mm. mainitsee, kuinka hevosmiehelle saatettiin ärjäistä: ”Kun peäs yhteiskouluun, ei ossoo ennee hevostakkaan aijjoo.”²⁹⁹ Kun sitten yhteiskoululainen nähtiin paidatta ajamassa hevosella niitylle, voitiin hänelle huutaa: Eikö sulla pitäs olla simisetit ja ravatti kaolassa! Piirrä vaekka hiilellä aenaki ravatti!” Mitä tällaiset lausahdukset sitten ilmaisivat? Väinö Komu itse tulee siihen johtopäätökseen, että jonkinlaisen kateuden lisäksi ”kaiken takana oli perinteinen pelko siitä, että koulunkäynti pilaisi heidän nuoriaan, tekisi niistä herroja ja ennen kaikkea ylpeitä”³⁰⁰. Edellä mainitun lisäksi tällaisessa suhtautumisessa saattoi olla myös kyse siitä, että oli tiin hämmentyneitä ja ehkä peloissaankin uudesta tilanteesta, jolloin nuoresta oli päästettävä irti. Hänen nähtiin luisuvan uuteen ja vieraaseen maailmaan eikä hänen kohdallaan pystytty enää hallitsemaan tilannetta.

Toisaalta Kuusenmäellä oli taloja, joissa koulunkäyntiin suhtauduttiin erittäin suopeasti. Varsinkin keskikokoisissa taloissa ymmärrettiin, ettei jokaiselle lapselle pystytty takaaman toimeentuloa omalla tilalla, vaan toisille oli yritettävä järjestää toimeentulomahdollisuus toisin kuin maata viljelemällä. Sen tähden varsinkin tyttöjä ohjailtiin kansakoulusta karjakko- ja kotitalouskouluihin tai jopa oppikouluun. Poikia puolestaan kehoitettiin pyrkimään maamieskouluun. Myös kansanopistot olivat erittäin suosittuja opiskelupaikkoja niin tyttöjen kuin poikienkin keskuudessa.³⁰¹ Kotitalous-, karjakko- ja maamieskoulut tuntuivat varmasti maataloissa läheisiltä. Kuusenmäkisten suosimia kansanopistoja olivat Raudaskylän ja Lapinlahden kristilliset kansanopistot³⁰². Nämä opistot

²⁹⁸ Kauranen 2009, 221.

²⁹⁹ Komu 2008, 111.

³⁰⁰ Komu 2010, 80 - 81.

³⁰¹ KoA, nauha, Helmi Herrasen haastattelu 17.10.1998; Pyhäjärven Kauraset –sukuseuran sukuviesti, kesäkuu 2004, Marja-Liisa Mannonen ”Seppälän isäntä Hiski (Hiskias) Kauranen (1872 - 1939), ’ymmärtävin mies piirissään’ ”, 2 - 8; KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 16.10.2005.

³⁰² KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

vetivät puoleensa erikoisesti siksi, että Kuusenmäellä vallitsi 1930-luvuilla vahva heidännäisyyden ilmapiiri³⁰³.

Sillä, suhtaudutaanko kotona myönteisesti vai vähätellen lasten koulunkäyntiin tai nuoren opiskeluun, on suuri merkitys itse lapselle tai nuorelle. Kuusenmäellä tutkimusjakson aikana näyttää yleinen ilmapiiri olleen suopea koulua käyville, mutta kotona saatettiin vielä ajatella, ettei koulunkäynti ole sellaista työtä, mitä maaseudulla yleisesti arvostettiin. Lapsen näkökulmasta katsottuna tämä koetaan arvostuksen puutteena omaa työtä kohtaan, ja siitä ajatuksesta on vaikea päästä irti. Tällaisesta tilanteesta on hyvä kuvaus Väinö Komun omakohtaisena kokemuksena hänen teoksessaan *Heittopelto Heittola*.

”Nykyiset polvet osannevat jo pitää työnä muutakin kuin hangon ja lapion varressa heilumista ja suhtautuvat koulunkäyntiinkin luontevammin kuin Heittopellon vanhat miehet, joiden pojatkin vielä pelkäsivät sen ylpistävän ihmistä. Heittolanmäeltä koulutielle päässeen oli aluksi vaikea oppia pitämään henkistä ahertamista työnä. Raskaan opiskelu- tai työkauden päätteeksi kaipasi heinähangon tai sontataikon varteen. Aivan tuoreina ovat muistissa vielä serkkupoikien puolileikillään lausumat sanat tallikarsinaa tyhjentävälle opiskelijalle: ’Sinussahan ei oo koulunkäönti taennakkaa männä hukkaan.’ Vasta nyt naputtaessaan tietokoneella tämän historiikin viimeisiä rivejä hänestä tuntuu, ettei se sittenkään mennyt hukkaan.”³⁰⁴

7.2 Lapset työntekijöinä

Vuosisadan alun Suomen agraariyhteisössä oli itsestään selvää, että lapset osallistuivat yhteisiin töihin ja se oli suorastaan välttämättömyyskin, jotta pystyttiin varmistamaan perhekuntien toimeentulo. Sen lisäksi, että lapset auttoivat toimeentulon hankkimisessa, he saivat samalla työkoulutusta tulevaisuutta vasten. Pienestä pitäen lapset kulkivat toisten mukana oppien tällä tavalla niitä taitoja, joiden avulla he pystyivät myöhemmin elämässään elättämään itsensä. Näin taattiin myös se, että tarvittavat tiedot ja taidot siir-

³⁰³ KoA, nauha, Aatu Kaurasen haastattelu 9.10.2005.

³⁰⁴ Komu 1995, 235.

tyivät töiden kautta sukupolvelta toiselle.³⁰⁵ Toisaalta lasten kulkiessa mukana heitä pystyttiin paremmin valvomaan ja suojelemaan vaaroilta, jotka mahdollisesti olisivat uhanneet yksin kotiin jätettyä lasta.³⁰⁶

Kuusenmäellä ja samoin koko Pyhäjärvellä lapset osallistuivat vielä 1930-luvulla entiseen tapaan työntekoon. Ajateltiin, että lasten oli opittava tekemään työtä elääkseen. Kotitöihin osallistuttiin lomien aikaan ja kouluajan ulkopuolella. Yleisesti ottaen osa Kuusenmäen taloista oli sen verran isohkoja, että niissä oli piikoja ja renkejä, joten lapsilla oli mahdollisuus käydä koulua. Osa taloista taas oli taas niin pieniä, että vanhemmat tai perheen nuoret kykenivät hoitamaan kotityöt koulua käyvien lasten sijaan. Kaikesta huolimatta ymmärrettiin kyllä lasten työnteon merkitys.³⁰⁷ Pyhäjärven maaseutupitäjässä koettiin myös lapsista olevan hyötyä toimeentulon hankkimisessa³⁰⁸.

Mainittavaa on työtehtävissä esiin tuleva sukupuolen mukainen työnjako. Lasten työnteon kohdalla tämä näkyy siinä, että äidit opettivat tyttäriään ja toisaalta taas isät opettivat poikiaan.³⁰⁹ Sukupuolen mukainen työnjako oli tuona aikana vallalla oleva ajattelumalli myös Kuusenmäellä. Esimerkiksi suuressa Heittolan talossa miesten ja naisten työt jakautuivat vanhaan suomalaiseen tapaan niin, että kaikki karja- ja kotitalouteen liittyvät työt hoitivat naiset ja kaikki tarveajot ja yleensäkin hevostyöt pellolla ja metsässä kuuluivat puolestaan miehille. Moni piti lypsämistä, siivoamista ja ruuanlaittoa suorastaan miehen arvoa alentavana. Tätä mieltä olivat naisetkin. Keväällä lannan levityksessä ja kesällä heinäpellolla haravoijina sekä viljan korjuun aikaan lyhteiden sitoijina tarvittiin myös naisia, mutta viljan leikkuu oli täydellisesti miesten työtä. Vanhat tavat ja käsitykset olivat juurtuneet niin syväälle ihmisten mieliin, että Heittolassa vasta 1940-luvulla veljeksistä nuorin uskaltautui navettatöihin ja lypsylle. Tätä ihmettä kävivät vanhemmat veljet oikein katsomassa.³¹⁰ Lapsille työnteon perinnemalli siirtyi luonnontevästi aikuisten kautta ja oli luonnollista, että roolijako näkyi myös lasten työnteossa.

³⁰⁵ Hämäläinen-Forslund 1987, 223; Karioja 2009, 54.

³⁰⁶ Hämäläinen-Forslund 1987, 223.

³⁰⁷ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁰⁸ Ruotanen 2003, 62.

³⁰⁹ Markkola 2003, 130.

³¹⁰ Komu 1995,132.

Niinpä tytöt kaitsivat nuorempia sisaruksiaan³¹¹ ja opettelivat naisväen mukana lypsämään sekä kotitalouden ja kudonnan eri vaiheita. Pojat kulkivat miesten mukana mm. viikatteella niittoja oppimassa.³¹² Tämä kotona opittu malli tuli esiin myös koulutyöskentelyssä. Pojille oli suuri yllätys se, että ensimmäisellä luokalla oli opetettava käsityötunnilla virkkaamaan. Mutta siitäkin selvittiin, kun tiedettiin, että yläkoulussa päästiin tekemään puusta oikeita käsitöistä.³¹³

Monet työt määräytyivät vuodenaikojen mukaan. Tämä vaihtelu rytmitti sopivasti työntekoa ja antoi vaihtelua. Kesäaika oli yleensä maaseudulla kiireistä aikaa ja lastenkin apu oli tervetullutta. Kouluikäisten lasten kohdalla kesäloma vapautti heidät työntekoon. Paimentaminen ja aamuisin lehmien kuljetukset kauempana sijaitseville laitumille ja illalla takaisin kotipihaan lypsylle olivat niin tyttöjen kuin poikienkin töitä³¹⁴. Aina ei aamuisin lehmänvienti tuntunut lapsista hauskalta varsinkaan alle kouluikäisestä.

”Nurmikko tuntui lämpimissä jalkapohjissa märältä ja kylmältä. Silmät sippurassa piti kävellä kujassa vasten häikäisevää aamuaurinkoa lypsytarhaa kohti. Ei ennättänyt aina vetäistä alinta veräjäpuuta syrjään, kun kellokas kolisteli tarhasta ulos. Lehmillä oli kiire isoon hakaan paremmille ruokamaille. Niitä ei tarvinnut hätistellä, vaikka kourassa oli aina varalta jonkinlainen karahka.

Lehmänvientimatkaa oli maantielle satakunta metriä ja siitä isonhaan veräjälle kaksi. Heti kujan loputtua metsän läpi kulkeva polku oli porkkautunut rapaiseksi ja puolivälissä oli soinen painanne. Siinä jalat upposivat nilkkoja myöten mustaan velliin, vaikka miten yritti kierrellä pahimpia paikkoja. Jalkoja paleli ja silloin muistin, miten Antti kertoi aikoinaan lämmitelleensä jalkojaan lehmänpaskassa. Minua iletti niin paljon, etten tehnyt sellaista vasiten. Mutta kun lehmät paskantaa roiluuttivat pitkin polkua heti tarhalta asti, tiesin kyllä miten mukavalta lämmin jaloissa tuntuu.”³¹⁵

³¹¹ Komu 2008, 75.

³¹² Komu 1995, 191.

³¹³ Komu 2008, 90 - 91.

³¹⁴ Komu 2008, 109.

³¹⁵ Komu 2008, 109.

Lapsen ikä ratkaisi, minkälaista työtä lapsella voitiin teettää. Alle viisivuotiasta ei kelpuutettu vielä edes polkijoiksi olkisuovan päälle puintiaikaan. Sen sijaan seitsemän vuotta täyttänyt oli jo tärkeä tekijä heinänteossa. Viikatteenkin poika sai jo 7-vuotiaana ja pääsi opettelemaan niittoja toisten mukana. Vanhemmat sisarukset pääsivät puolestaan vaativampiin töihin.³¹⁶ Lasten ikä huomioitiin myös koulun syysloman pituutta määriteltäessä. Syksyisin johtokunnan päätöksellä oli lupa antaa vanhimmille oppilaille syys töiden tekemistä varten lomaa³¹⁷. Tavallisimmin loman aikana nostettiin peruna³¹⁸. Pirjo Hämäläinen-Forslund ottaa kirjassaan *Maammon marjat* esille lapsen työntekotaidot. Lapsilta vaadittiin helposti enemmän kuin heidän voimansa ja taitonsa olisivat edellyttäneet. Jos lapsi ei selvinnyt tehtävästään, hänet tuskastuneena sysättiin pois.³¹⁹ Myös lapsi kärsi tällaisessa tilanteessa, kuten Väinö Komu kuvaa tuntemuksiaan joutuessaan hevostieheksi heinäntekoajaksi.

”Jännitimme luokopäiviä, sillä kuormanpanija ärisi vihaisena, jos ajoimme liian lähelle luokaa, liian kauas tai sivu. Jos ohjasi hevosta kääntymään kovin jyrkästi, kuorma kaatui tai osa siitä putosi pois huonon polkemisen takia. Milloinkaan ei ollut vika kuormanpanijassa.

Tämän maaniityn heinäkin oli niin lyhyttä ja liukasta, ettei kuorman päällä tahtonut pysyä ja se vyöryi tai levisi joskus kokonaan. Kuorman panija oli kiukuissaan, kun joutui luomaan samat heinät toiseen kertaan. Joskus sattui kyllä sellainen ihme, että hän muistikin keskenkasvuisen hevostiehen vaikeudet ja tuli heinähangollaan kuormaa tukien saattamaan häntä ladolle asti.”³²⁰

Yli 10-vuotias saattoi jo oma-aloitteisesti hakea töitä ja hänet otettiin töihin varsinkin kesäisin, kun työntekijöistä usein oli pulaa. Pojilla oli mahdollisuus päästä jo rengiksi-

³¹⁶ Komu 2008, 110 - 114.

³¹⁷ Halila IV 1950, 215.

³¹⁸ Komu 2008, 94.

³¹⁹ Hämäläinen-Forslund 1987, 223 - 224.

³²⁰ Komu 2008, 110.

kin.³²¹ Koulunkäyntinsä päättäneiltä 13 - 14-vuotiailta vaadittiinkin sitten jo täyspajnoista työtä. Nuoret joutuivat kulkemaan säännöllisesti töissä aikuisten mukana. Saatettiinpa tämän ikäiselle pojalle tokaista: ”Nyt loppu poijalta kissanpäivät ja alako työnteko.” Rippikoulu oli rajana lapsuuden ja nuoren aikuisuuden välillä ja rippikoulun jälkeen 15-vuotiaan nuoren oletettiin jo jättäneen lopullisesti leikit taakseen.³²²

Kotien lisäksi myös koulu opasti lapsia työnteekoon, joskin työtehtävät olivat pienehköjä. Opettaja valitsi oppilaista järjestäjät, jotka hoitivat järjestäjille annetut tehtävät yhden viikon ajan. Kuusenmäen kansakoulussa järjestäjiä valittiin luokissa aina kaksi kerrallaan, yksi kummaltakin vuosiluokalta. Välituntien aikana yksi tärkeimmistä järjestäjän tehtävistä oli luokan tuulettaminen. Kolmannen ja neljännen luokan järjestäjien erikoistehtävänä oli kellon soittaminen sekä tuntien loppumisen että tuntien alkamisen merkiksi. Välitunneilla oppilaat saivat olla 15 minuuttia.³²³ Edelleen järjestäjien tehtäviin kuului valvoa, että käytävien ja luokkien vesisangoissa oli aina vettä. Veden hakeminen kaivosta kuului tehtäviin myös.³²⁴ Ennen alakansakoulun tuloa Kuusenmäellä järjestäjien tehtävänä oli myös lakaista tarvittaessa luokan ja käytävän lattiat.³²⁵ Järjestäjillä oli omat tehtävänsä, mutta muiden oppilaiden tehtäviin kuului sen sijaan koulun vahtimestarin auttaminen. Kylmään aikaan poikien oli tunnille tullessaan tuotava mukanaan halloja uunien lämmitystä varten. Tyttöjen velvollisuus oli auttaa vahtimestaria perunoiden kuorimisessa. Saattoipa siellä olla mukana muutamia poikiakin, joita kotona oli neuvottu auttamaan naisväkeä kotitöissä.³²⁶

Vaikka pula-aika koetteli Suomea, pystyttiin 1930-luvulla luomaan se yhteiskunnallinen rakenne, joka vielä nykyäänkin säätelee lasten arkipäivää ja yhteiskunnallista funktiota. Lasten tekemän työn merkitys perheen toimeentulon kannalta oli jo alkanut menettää merkitystään ja nyt tämä kehitys vain kiihtyi. Leikkiminen ja koulunkäynti tulivat tästä lähtien enenevässä määrin olemaan lasten työtä. Taloudellisen hyödyn menetyksen lisäksi koulunkäynti aiheutti taloudellisia rasitteita tarvittavien koulutarvikkeiden ja uu-

³²¹ Komu 2008, 136 - 137.

³²² Komu 1995, 191.

³²³ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

³²⁴ Komu 2008, 95.

³²⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

³²⁶ Komu 2008, 95.

denlaisten siisteysvaatimusten muodossa. Lapsesta tuli näin eräänlainen rasite, mikä aiheutti ristiriitoja. Varsinkin maaseudulla lasten odotettiin edelleenkin osallistuvan kodin töihin. Koulua ei pidetty vielä sellaisena työpaikkana, että lapsi olisi kotona voinut vain syventyä läksyihin.³²⁷ Kaupungeissa tilanne oli toisenlainen. Siellä asumismuoto vähensi lasten käyttömahdollisuuksia ja käyttötarvetta kodin töissä. Toisaalta kääntöpuolena oli se, että lapsi menetti mahdollisuuden oppia käytännössä hallitsemaan ympäristöään.³²⁸

8. KUUSENMÄEN KANSAKOULUA KÄYVIEN LASTEN KOULUNKÄYNTIIN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ

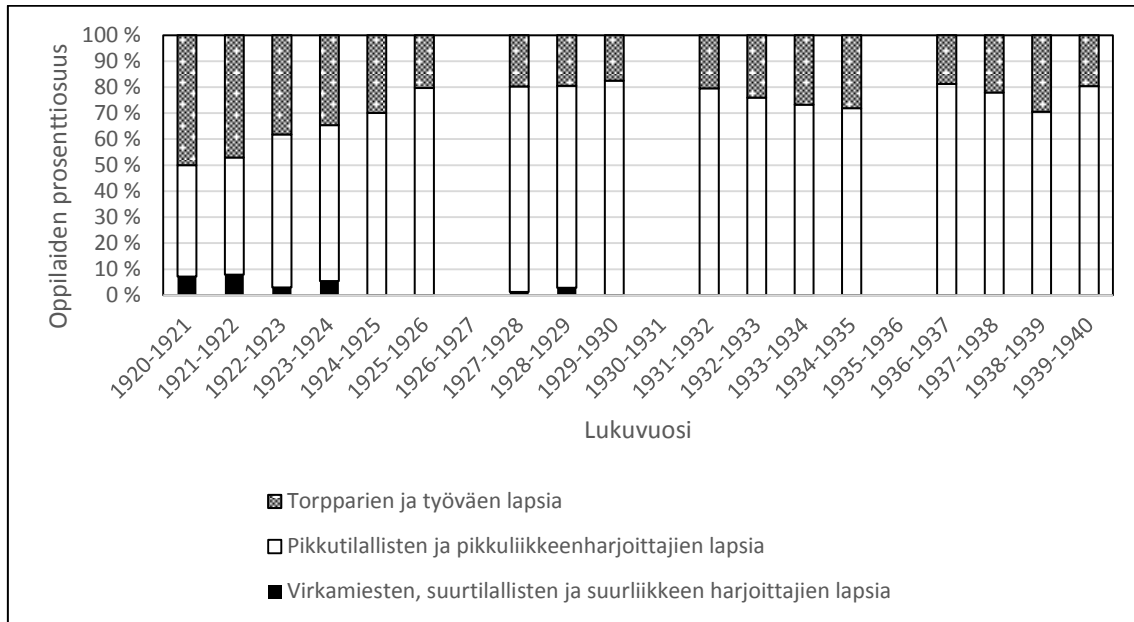
8.1 Oppilaiden ruoka- ja vaateavustukset

Maaseudulla vähävaraisten lasten koulunkäyntiä vaikeutti huomattavasti puute vaatteista ja jalkineista. Lisäksi varsin usein vielä koulumatkat olivat pitkiä ja vaikeakulkuisia. Etenkin suurlapsisissa perheissä oli paljon köyhyyttä ja siten pulaa vaatteista koko ajan. Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten liitteinä oleviin tilastoihin on rekisteröity oppilaiden lukumäärä vanhempien ”säädyn” mukaan. Kaaviosta 9 nähdään prosentteina ”säädyn” mukainen jakauma, jonka perusteella voidaan todeta, että tutkimusajanjakson kahtena ensimmäisenä lukuvuotena noin puolet oppilasmäärästä oli torpparien ja työväen lapsia. Tilanne muuttui tämän jälkeen vähitellen niin, että suurimman ryhmän muodostivat pikkutilallisten ja pikkuliikkeenharjoittajien vanhempien lapset, joita oli noin 40 - 80 prosenttia hiukan vaihdellen lukuvuosittain. Torpparilaki tuli voimaan vuonna 1918, joten 1920-luvun alkupuolen muutokseen näyttäisi sillä olleen vaikutusta. Melkein olemattoman ryhmän muodostivat virkamiesten, suurtilallisten ja suurliikkeenharjoittajien lapset. Tilastoihin heitä on merkitty ainoastaan 1920-luvulla. Merkintöjä ei 1930-luvulla ole lainkaan. Millä perusteella ryhmittelyt tehtiin, siitä ei ole selitystä vuosikertomuksissa.

³²⁷ Saari 1992, 261.

³²⁸ Saari 1992, 266.

Kaavio 9. Oppilaiden suhteelliset osuudet Kuusenmäen kansakoulussa vanhempien ”säädyn” mukaan lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Oppilaiden tarkat lukumäärät on esitetty liitteessä 7.

Vuonna 1910 järjestettiin Suomen ensimmäinen virallinen maataloustiedustelu, jossa tiloja luokiteltiin peltohehtaarien mukaan. Tuolloin Pyhäjärvellä maatalous rakentui tutkimuksen mukaan pientilojen varaan. Valtaosa tiloista 461 kappaletta eli 70,8 % oli alle viiden hehtaarin kokoisia. Yli 25 hehtaarin kokoisia tiloja oli vain 15 kappaletta.³²⁹ Nämä tiedot kattavat koko Pyhäjärven 10 vuotta aikaisemmalta ajalta ennen tutkimusajanjakson alkua, mutta mielestäni ne ovat samansuuntaisia kaaviosta 9 ilmenevän Kuusenmäen kylärakenteen kanssa. Kuusenmäen osuuskassaa perustettaessa vuonna 1908 Osuuskassojen Keskuslainarahasto puolestaan teetti luottokuntoisuustutkimuksen Kuusenmäellä. Tutkimuksessa todettiin maatalousnäkyvät hyviksi ja jokaisella talolla oli ”metsää myydä tuntuvassa määrin”. Velkaisuus todettiin Kuusenmäen kassan alueella vähäiseksi.³³⁰ Kuusenmäen kylällä vaikutti myös 1900-luvun alkupuolella pinta-alaltaan Oulun läänin suurin maatila Heittopelto. Sittemmin vuonna 1916 suurtila jaettiin kolmeksi erilliseksi tilaksi. Kantapaikan nimeksi jäi Heittola, jossa tehtiin jako 1920-luvun

³²⁹ Turunen 1998, 11.

³³⁰ Turunen 1998, 19.

puolella välissä.³³¹ On ymmärrettävää, että tällaisella suurtilalla oli iso vaikutus kuusenmäkiseen elämänmenoon. Sillä oli suuri työllistävä merkityksensä kylän alueella ja laajemmaltikin sekä tämän lisäksi suurtilan isännillä oli vaikutusvaltaa niin kylän kuin koko kunnan asioihin. Toisaalta myös kylän isäntien osuustoiminta toi pienemmille tiloille vakautta ja parempaa toimeentuloa.

Ennen vuotta 1913, jolloin Pyhäjärven kunta teki päätöksen koulukeittolatoiminnan aloittamisesta ja vaateavustusten jakamisesta vähävaraisille oppilaille, ei ruoka-avun antamisesta Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoista juurikaan löydy mainintoja. Ainoastaan johtokunnan pöytäkirjassa vuodelta 1903 löytyy maininta ruokaavusta. Tuolloin Helsingin Keskushätäapukomitealta tulleen avustuksen johtokunta päätti käyttää vähävaraisten lasten ruoka-apuna siten, että ”ostetaan yksi säkki ruisjauhoja ja leivotaan se leiviksi ja loppurahalla kaloja”.³³² Vuosi 1913 oli ratkaiseva koulukeittolatoiminnan alkamiselle. Nähtävästi Kuusenmäellä tiedettiin kunnan suunnitteleman koululle perustettavan koulukeittolan avustamista, koska koulun johtokunnan pöytäkirjassa 7.8.1913 on jo maininta koulukeittion perustamisesta. Kunnan oli kuitenkin johtokunnan kannan mukaan avustettava toimintaa.³³³ Kuntakokous päättikin asiasta 23.8.1913 kokouksessaan. Kunta lupasi antaa kouluille 100 mk koulukeittion perustamiseen ja vaatetusavun antamiseen köyhille oppilaille. Tarvittavat rahat kunta päätti anoa valtiolta.³³⁴

Niinpä jo syyskuussa 1913 Kuusenmäen koulun johtokunta kokoontui päättämään koulukeittion aloittamisesta. Varsin pienillä hankinnoilla lähdettiin keittiötä perustamaan. Rahastonhoitajaksi ja keittotarvikkeiden hankkijaksi valittiin Kustaa Murtomäki, joka velvoitettiin ostamaan pata 30 l, ”pesupunkka³³⁵” ja ”kapusta”. Lasten oli tuotava itse ”kuppi ja lusikka”.³³⁶ Ilmeisesti toimintaa ei kuitenkaan aloitettu heti, koska 8.1.1915 johtokunta päätti kokouksessaan ostaa isomman hellan ja samalla kokouksessa päätettiin aloittaa koulukeittiö kunnan päätöksen mukaan. Edelleen keväällä 6.4.1915 koulun

³³¹ Komu 1995, 215 - 222.

³³² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 9.12.1903.

³³³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 7.8.1913.

³³⁴ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokousten pöytäkirja 23.8.1913.

³³⁵ Sinkkipellistä tehty pesusoikko, jota on käytetty astianpesussa.

³³⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 19.9.1913.

johtokunta päätti tallettaa 100 markkaa Kuusenmäen osuuskassaan ensi lukukautta varten. Lisäksi johtokunta päätti kesäksi perustaa koulupuutarhan koulukeittiötä varten. Kyläläisiä puolestaan aiottiin pyytää muokkaamaan pelto ja lannoittamaan ”hyvästä tahdostaan”. Johtokunnan pöytäkirjamerkintöjen mukaan koulukeittiö aloitti toimintansa täydellä teholla vasta runsaan vuoden päästä syksyllä 24. lokakuuta 1916. Tästä lähien keittiön toiminta oli säännöllistä.³³⁷

Koulukeittolatoimintaan kytkeytyi Kuusenmäen kansakoulussa koulupuutarhaopetus, josta ensimmäisen kerran mainitaan johtokunnan pöytäkirjassa 18.3.1912. Tuolloin kansakoulujentarkastaja W. Lähde kehotti tarkastuskäynnillään istuttamaan koulun pihalle puu- ja pensasistutuksia sekä totesi, että koulupuutarha oli myös tarpeellinen.³³⁸ Koulupuutarhan toteutus jäi kuitenkin vielä seuraavina vuosina tekemättä. Ainakaan siitä ei ole pöytäkirjoissa mainintaa. Vasta keväällä 1915 johtokunta päätti toteuttaa koulupuutarhan perustamisen. Puutarha pyrittiin tekemään mahdollisimman pienin kustannuksin. Pellon muokkaus ja lannoitus päätettiin tehdä talkoovoimin.³³⁹ Koulupuutarhan toimintaan oltiin nähtävästi tyytyväisiä, sillä seuraavana vuonna toimittiin samalla tavalla³⁴⁰. Koulupuutarhan sato oli varmasti hyvä lisä vasta perustetulle koulukeittiölle. Vuonna 1917 oltiin kuitenkin jo sitä mieltä, että oli parempi antaa oppilaille siemenet kotiin. Samalla johtokunta vaati, että kunkin oppilaan piti kasvattaa kotonaan kasvikset ja tuoda sato syksyllä koulukeittiölle³⁴¹.

Kun maassamme mietittiin uuden oppivelvollisuuskoulun oppiaineita, haluttiin panna pääpaino kasvitärhaopetukselle ja katsottiin, että siten siitä tulisi jatkokoulussa opetettavan maanviljelysopin esikoulu. Vielä 1920-luvun alussa Suomessa näytti siltä, että puutarhaopetus nousisi varsinaiseksi oppiaineeksi.³⁴² Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjassa 20.10.1922 on maininta puutarhanhoitoa käsittelevästä Kouluhallituksen kiertokirjeestä. Asia kuitenkin Kuusenmäellä jätettiin odottamaan, mutta puutarha-

³³⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1913 - 1916.

³³⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 18.3.1912.

³³⁹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 6.4.1915.

³⁴⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 22.3.1916.

³⁴¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 25.4.1917.

³⁴² Halila IV 1950, 199 - 202.

kalustoa päätettiin ryhtyä hankkimaan ”haravan ja lapion muodossa”.³⁴³ Vuonna 1924 tehtiin Suomessa yllättävä ratkaisu, jonka mukaan maa- ja kotitaloudenopetuksessa tuli kääntyä paikallisiin maatalous- Martta- yms. järjestöjen puoleen.³⁴⁴ Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoissa ei ole minkäänlaista mainintaa uuden koulupuutarhan perustamisesta aikaisemmin 1917 lopetetun koulupuutarhan tilalle.

Oppivelvollisuuslain tultua voimaan koulukeittolatoiminnasta alkoivat huolehtia kunta ja valtio kokonaisuudessaan. Hyvää tarkoittava laki sälytti kuitenkin kunnille suuret taloudelliset rasitukset, joista erityisesti suuret rakennusmenot nielivät varoja. Tämä aiheutti sen, että koulukeittolatoiminta lamaantui Suomessa 1920-luvulla. Myöhemmin 1920-luvun loppupuolella tehtiin eduskunnassa useita aloitteita koulukeittolatoiminnan edistämiseksi, mutta ne eivät johtaneet toimenpiteisiin. Vaikeuksista huolimatta koulukeittolatoiminnassa Suomessa tapahtui hiljalleen edistymistä niin 1920-luvulla kuin myös 1930-luvun vaikeina pulavuosina. Varsinainen koulukeittolajärjestelmän yleistäminen jäi kuitenkin odottamaan toistaiseksi valtion varojen niukkuuden takia³⁴⁵. Lukuvuonna 1925 - 1926 koulukeittoloita oli vain 805. Lukuvuonna 1932 - 1933 keittoloita oli 1570, mikä oli 28,8 % koulujen määrästä. Edelleen lukuvuonna 1938 - 1939 keittoloita oli noin 2600 kansakoulussa maaseudulla. Tämä oli 46,11 % koulujen määrästä.³⁴⁶

Kuusenmäen kansakoulun keittolatoiminnassa vaikeudet näkyivät siinä, että raaka-aineiden hankinta tuotti vaikeuksia. Johtokunnan pöytäkirjoista löytyy 1920-luvun alkuvuosilta useiden vuosien ajalta merkinnät, että koulukeittiö ”aloitetaan, kun saadaan tarpeita”. Muutama vuosi 1920-luvun lopussa oli helpompaa aikaa, mutta heti 1930-luvun alusta ilmeisesti pula-ajasta johtuen vaikeudet taas alkoivat. Jo 1930 johtokunnan pöytäkirjassa on maininta, että koulukeittiö ”aloittaa heti, kun saadaan lihaa”. Samoin syyskuussa 1931 pöytäkirjassa on merkintä koulukeittiön aloittamisesta, ”kun saadaan aineksia”. Edelleen vuonna 1932 pöytäkirjaan on kirjattu koulukeittiön aloittavan heti, ”kun saadaan lihaa”. Samalla päätettiin ostaa ”lehmä nahkoineen”. Vielä 1933 pöytäkirjaan on kirjattu samansuuntainen päätös.³⁴⁷ Tämän jälkeen raaka-aineiden saanti ilmei-

³⁴³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 20.10.1922.

³⁴⁴ Halila IV 1950, 202.

³⁴⁵ Halila IV 1950, 393.

³⁴⁶ Halila IV 1950, 120 - 121.

³⁴⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1939.

sesti helpottui, mutta syksyllä 1939 pöytäkirjasta löytyy taas merkintä: ”Koulukeittiö aloitetaan, kun saadaan tarvikkeita.”³⁴⁸ Syynä tähän lienee ollut sodan uhan aiheuttama tarvikepula.

Oppilaat ruokailivat Kuusenmäen kansakoulussa 1920- ja 1930-luvuilla käsityöluokassa³⁴⁹. Alakansakoulun aloitettua 1935 käsityöluokka toimi luokkahuoneena ja vahtimestari valmisti edelleen ruuan samassa tilassa sermin takana. Välitunnin aikana vahtimestari käänsi seinällä olevat höyläpenkit alas, ja näin kaikki oppilaat voivat ruokailla yhtä aikaa. Jokaisella oppilaalla oli oltava oma kivikuppi ja lusikka, jotka oli varustettava nimikirjaimilla. Ruokailuvälineet säilytettiin koululla ”kuppihyllyssä”.³⁵⁰ Ruokailu tapahtui pidennetyn välitunnin aikana, ja aikaa ruokailuun jäi näin 20 minuuttia.³⁵¹ Ruokana Kuusenmäen kansakoulussa oli puuroa, perunoita ja kastiketta sekä lihakeittoa. Maidon ja leivän jokainen oppilas joutui tuomaan kotoa. Oppilaat osallistuivat myös keittotarvikkeiden hankintaan. Oppilaiden tehtävänä oli syksyisin nostaa koulukeittolaa varten kylvetty peruna ja kuljettaa koulun kellariin säilöön.³⁵² Myös marjoja, mustikoita ja puolukoita, joutui jokainen oppilas keräämään koululle.³⁵³

Koulukeittolan toiminta erosi jonkin verran Pyhäjärven eri kouluissa. Esimerkiksi Haapamäen koulupiirissä vuonna 1932 johtokunta päätti jakaa yläkoululaisille ruuaksi kaksi voileipää ja ½ litraa kuorittua³⁵⁴ maitoa. Myöhemmin päätettiin antaa koko maitoa ¼ litraa päivässä. Jauhojen hankinta annettiin taloudenhoitajan tehtäväksi ja leipien paistaminen erään talon emännälle. Opettajan tehtäväksi jäi voileipien valmistus. Koululle hankittiin leivänleikkuulaite, emalimukeja ja taloudenhoitajan tehtäväksi annettiin hankkia myös kelkka veden kuljetusta varten³⁵⁵.

Vähävaraisille oppilaille keittoannos annettiin ilmaiseksi 1920-luvulla, mutta varakaampien vanhempien lapsilta perittiin pieni maksu. Kouluruokaa ilmaiseksi saaneiden

³⁴⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1934 - 1939.

³⁴⁹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

³⁵⁰ Komu 2008, 94.

³⁵¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

³⁵² KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

³⁵³ Komu 2008, 94 - 95.

³⁵⁴ Lypsetystä maidosta on separoitu eli erotettu kerma pois.

³⁵⁵ Kauranen 2009, 215.

lukumääriä ei pöytäkirjoihin yleensä ole kirjattu. Ainoastaan muutamilta vuosilta löytyy lukumääräinen maininta. Syksyn 1925 johtokunnan pöytäkirjasta löytyy merkintä, että 36 oppilaalle annettiin ”ihan ilman keittoa”. Oppilaiden kokonaismäärä lukuvuonna 1925 - 1926 oli 63. Seuraavan lukuvuoden alussa keittoa sai maksutta 29 oppilasta. Oppilaiden kokonaismäärää ei tuolta lukuvuodelta ole tiedossa. Syksyltä 1928 löytyy myös tieto maksuttoman keiton saaneista. Ilmaiseksi keittoa sai 68 oppilaasta 39 oppilasta.³⁵⁶ Kun Pyhäjärven kuntakokous päätti kokouksessaan 23.8.1913 perustaa jokaiselle koululle koulukeittiön, kokouksessa tähdennettiin erikoisesti, että koulujen johtokuntien oli huolehdittava, että köyhät oppilaat saivat keiton ilmaiseksi³⁵⁷. Lukuvuodesta 1930 - 1931 lähtien ei keittokupista enää Kuusenmäen kansakoulussa peritty keneltäkään maksua³⁵⁸. ”Eväät” eli maito ja voileivät piti edelleen olla kotoa³⁵⁹.

Lasten koulunkäyntiä pyrittiin helpottamaan myös vaateavustuksia antamalla. Kuusenmäen kansakoulun johtokunta oli koulun perustamisesta lähtien joinakin vuosina antanut vaatetusapua muutamille oppilaille, silloin kun oli saatu jostain avustusta. Avustus annettiin joulukuussa ja yleensä ehtona oli, että lapsi jatkoi koulunkäyntiä myös kevätlukukaudella.³⁶⁰ Kun kuntakokous päätti vuonna 1913 antaa kouluille 100 markkaa koulukeittolan perustamista varten, se samalla ilmoitti, että osa rahasta tuli käyttää köyhien oppilaiden vaateavustuksiin³⁶¹. Tämän jälkeen ennen tutkimusajanjakson alkua löytyy syksyltä 1917 johtokunnan pöytäkirjasta tarkempi tieto avustuksen saaneista. Tuolloin vaateapua sai 16 oppilasta ehdolla, että avustuksen saajien oli käyvä koko lukuvuoden koulu³⁶². Edelleen tieto avun saaneista löytyy johtokunnan pöytäkirjasta 14.12.1920, jolloin johtokunta päätti antaa vaateapua 13 oppilaalle³⁶³.

³⁵⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1939.

³⁵⁷ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouspöytäkirja 23.8.1913.

³⁵⁸ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1930 - 1931.

³⁵⁹ Komu 2008, 94.

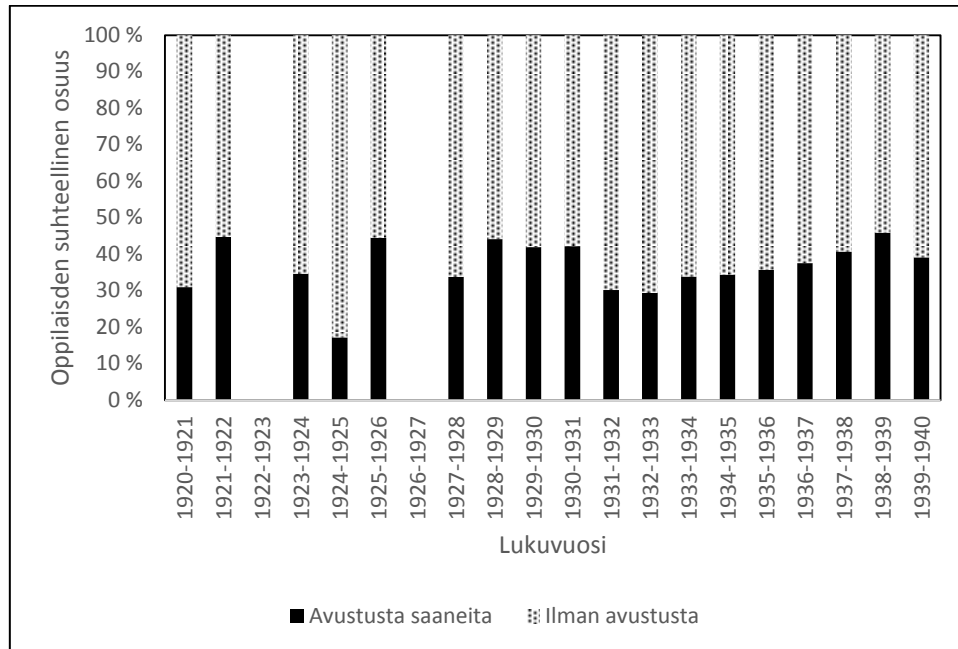
³⁶⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1913.

³⁶¹ PyKa, Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 23.8.1913.

³⁶² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 5.12.1917.

³⁶³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 14.12.1920.

Kaavio 10. Vaateavustusta saaneiden oppilaiden suhteellinen osuus kaikista Kuusenmäen kansakoulun oppilaista lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Avustusta saaneiden oppilaiden tarkat määrät on esitetty liitteessä 8.

Vaatetusapua saaneiden oppilaiden määrä kasvoi 1920-luvulla huomattavasti. Tämä oli luonnollista, koska Kuusenmäellä alettiin vähitellen valmistautua alakansakoulun perustamista varten ja koulu pyrki ottamaan entistä enemmän oppilaita vastaan. Kaaviosta 10 voimme tarkastella tutkimusjakson aikana Kuusenmäen kansakoulussa vaateavustusta saaneiden oppilaiden osuutta prosentteina koko oppilasmäärästä. Tutkimusajanjakson alkupuolelta tarkan kuvan saamista vaikeuttaa tilastotietojen puute eikä johtokunnan pöytäkirjoihinkaan ole merkitty joka lukuvuosi vaateapua saaneiden lukumäärää tai tietoa siitä, annettiinko kyseisenä lukuvuonna avustusta ollenkaan. Pöytäkirjassa saattaa olla myös maininta, että vaateapua annettiin vain sellaisille oppilaille, jotka sitä välttämättä tarvitsivat³⁶⁴. Lukuvuodesta 1927 - 1928 lähtien avustusta saaneiden lukumäärät on johtokunnan pöytäkirjoissa sekä tilastoissa mainittu säännöllisesti. Avustusta saaneiden oppilaiden osuus vaihteli tuona aikana noin 25 ja 45 prosentin välillä.

³⁶⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 26.2.1925.

Kuusenmäen kansakoulussa jaettiin vaateapuna myös kangasta. Useammalle oppilaalle saatiin vaatetta, kun ostettiin esimerkiksi flanellia, josta jaettiin vaateapua tarvitsevalle oppilaalle kolme metriä ja lisäksi annettiin lankarulla. Oppilaan äiti velvoitettiin ompelamaan vaate. Saatettiin antaa myös vaateapua tarvitseville tytöille käsityötunnille tarvikkeet. Ilmeisesti tytöt itse ompelivat niistä vaatteensa.³⁶⁵ Lasten vaatteet olivat materiaaliltaan yleensä tuohon aikaan villa- ja sarkakangasta ja alusvaatteet flanellia³⁶⁶. Avustuksen laatu saattoi vaihdella eri Pyhäjärven kansakouluissa. Esimerkiksi Lamminahon kansakoulussa lukuvuonna 1924 - 1925 pojat saivat kengät ja takin tai alusvaatetta ja tytöt puolestaan saivat kengät ja mekon tai alusvaatetta³⁶⁷. Salmenkylän koululla lapset joutuivat ratkaisemaan, mitä he eniten tarvitsivat. Mielellään lapset olisivat ottaneet enemmänkin, mutta valinta oli tehtävä: ”Jos otit puvun, et saanut kenkiä ja jos otit kengät, et saanut pukua.”³⁶⁸

Kuusenmäen kansakoulua käynyt Olga Kauranen painottaa haastattelussaan kenkien tärkeyttä. Kengät olivat yleensä suutarin tekemät nahkakengät, jotka tarvittiin aina vuosittain uudet. Tyttöjen vaatetuksesta hän mainitsee hameen, joka oli talvisin hyvin kylmä.³⁶⁹ Vaikka vaatteiden ja kenkien puute ei tulekaan suoranaisesti esille Kuusenmäen kansakoulua käyneiden koulukokemuskertomuksissa, on se havaittavissa koulun johtokunnan päätöksistä. Niistä käy ilmi, että kunnan myöntämiä avustuksia jouduttiin jakamaan säännöllisesti vuosittain.³⁷⁰ Muilta Pyhäjärven kyliltä on kyläkirjoissa esimerkkejä koulukokemuksista, joista ilmenee, kuinka varsinkin monilapsisissa perheissä pula vaatteista ja kengistä oli jatkuvaa. Kunnan jakamia vaateavustuksia olisi tarvittu huomattavasti enemmän, jotta kaikilla koulua käyvillä lapsilla olisi ollut riittävä vaatetus. Vaatteiden ja kenkien puute saattoi olla syy koulun keskeyttämiseen vielä 1920-luvullakin Pyhäjärvellä. Kunnan vuosittainen avustuksen määrä oli rajattu.³⁷¹ Vaikeaa tilannetta kuvaa hyvin esimerkki Haapamäen kansakoulua käyneen oppilaan kokemuksista vuodelta 1929.

³⁶⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1939.

³⁶⁶ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁶⁷ Huttunen 2000, 255.

³⁶⁸ Ruotanen 2003, 63.

³⁶⁹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁷⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1921 - 1939.

³⁷¹ Ruotanen 2003, 63.

”Muistan koulun alkamisen hyvin, meillä ei ollut sukkia eikä kenkiä. Syksyisin kuura oli jo maassa, kun kuljimme peräkkäin paljain jaloin, hyppien kiveltä kivelle. Sen aikainen vaatetus oli niin huono, ettei nykyaikana sellaisilla pärjäisi. Vähävaraisten vanhempien lapsille johtokunta jakoi vaateavustuksia. Eräs tapaus on jäänyt mieleen, avustuksia jaettaessa sisko Annalle sattui pienet kengät. Anna jätti ne vaihtettavaksi, joku toinen vei ne kengät ja Anna jäi ilman. Annalle jäi Vilho-veljen vanhat huopatosset, joista kanta oli rikki, mutta niillä se Anna vaan kävi Salmisessa koulua.”³⁷²

Joissakin pienemmissä pyhäjärvisissä kouluissa lapsista suurin osa sai avustusta huoltajien heikon taloudellisen tilanteen vuoksi³⁷³. Tämä tieto on tutkimusajanjakson lopusta, mutta se antaa viitteen siitä, ettei tilanne välttämättä ollut tämän parempi aikaisemmin. Lasten huoltajien köyhyys tuotti ilmeisesti ongelmia koko kunnan alueella. Tutkimusajanjakson toisella puoliskolla, 1930-luvulla, on havaittavissa, että perheissä oli edelleen paljon lapsia, elintaso hyvin alhainen eikä sosiaaliapua tunnettu³⁷⁴. Perheiden selviytyminen oli paljolti kiinni omasta tarmokkuudesta, mutta myös toisten ihmisten avuliaisuudesta. Esimerkkinä tavallisten ihmisten omatoimisuudesta Pyhäjärvellä voidaan mainita Parkkimalla ja etenkin Eskoperän suunnalla käynnistynyt vapaaehtoinen toiminta vähäväkisten lapsiperheiden auttamiseksi. Alettiin pitää ”Köyhäin lasten” – ompeluseuroja. Vapaaehtoistoimintaa oli tietenkin jo aikaisemmin olemassa ainakin varakkaimpien henkilöiden toimesta annettujen avustusten muodossa. Ompeluseuroja pidettiin Eskoperän lisäksi muuallakin. ”Siihen aikaan kaikki kynnelle kykenevät olivat sitten mukana, kun jotain toimintaa käynnistyi, niin että väkeä oli paikat pullollaan, kun muitakaan huvituksia ei ollut.” Avustustoimintaa varten järjestettiin ompeluseurojen lisäksi hiihtokilpailuja ja pikkujouluja. Talo, jossa ompeluseurat järjestettiin, kustansi itse tarjoilut. Näin kaikki kerättävät varat pystyttiin suuntaamaan apua tarvitseville. Vapaaehtoistoiminnan keräämillä varoilla hankittiin pääasiassa alusvaateflanellia, mistä ompeluseurojen väki ompeli valmiita vaatteita apua tarvitseville lapsille. Tähän toimintaan kuului myös sukkien ja lapasten neulonta. Elintaso kohosi ennen talvisotaa juuri

³⁷² Kauranen 2009, 221.

³⁷³ Huttunen 2000, 275 - 276.

³⁷⁴ Syrjä 1999, 327.

sen verran, että edellä kuvatun kaltainen vapaaehtoistoiminta ennätti Pyhäjärvellä samaa.³⁷⁵

On mielenkiintoista verrata kaaviossa 9 ilmenevää vanhempien ”säädyn” mukaista oppilajakautumaa ja kaaviossa 10 esitettyjä vaateavusta saaneiden oppilaiden määriä. Voidaan todeta, että avustusta saaneiden oppilaiden määrä pysyi hiukan vaihdellen jokseenkin vakiona koko tutkimusjakson ajan eikä muutoksia aiheuttanut torpparilain voimaan tulokaan. Kaaviosta 10 on lisäksi nähtävissä, että vaateavustusta saaneiden oppilaiden määrä Kuusenmäen koulupiirissä oli suurehko. Avustusten määrä suhteessa tarvisijoihin näyttää kuitenkin olleen kohdallaan, koska johtokunnan pöytäkirjoista ei löydy mainintoja siitä, että avustusmäärärahat olisivat olleet riittämättömiä. Johtokunta toimi myös joustavasti. Mikäli vaateapu oli tarpeen, myönnettiin sitä myös ennen määrääikää. Yleensä avustukset myönnettiin tammikuussa. Joissakin koulupiireissä Pyhäjärvellä tilanne oli vaikeampi ja vaateavustuksia olisi tarvittu huomattavasti enemmän, kuten edellä mainittu Haapamäen kansakoulun oppilaan koulukokemuskertomuksesta käy ilmi.

8.2 Pitkät koulumatkat ja teiden huono kunto

Kuusenmäen koulupiirialue määräytyi jo vuonna 1899, jolloin Pyhäjärven kuntakokous hyväksyi piirijakoasetuksen velvoittaman piirijakosuunnitelman, jonka mukaan kunta jaettiin kuuteen koulupiiriin³⁷⁶. Oppivelvollisuuslain 1921 vaatiman kansakoulujen piirijaon tarkistuksen yhteydessä Kuusenmäen osalta ei tullut muutoksia³⁷⁷. Kuusenmäellä lapsia kävi koulussa kylän keskustassa asuvien lasten lisäksi Honkaperältä, Liittoperältä, Murtooperältä ja Särkiperältä sekä osittain Komun alueelta. Myös Niinimäen suunnalta kävi lapsia Kuusenmäellä koulussa 1920-luvulla.³⁷⁸ Myöhemmin, kun piirijakoja tarkisteltiin ja uusia kouluja rakennettiin, Kuusenmäen koulupiirialuekin supistui. Niinimäen kansakoulu aloitti toimintansa 1929, Liittoperän koulu 1937 ja Itä-Komun koulu 1938³⁷⁹.

³⁷⁵ Syrjä 1999, 327.

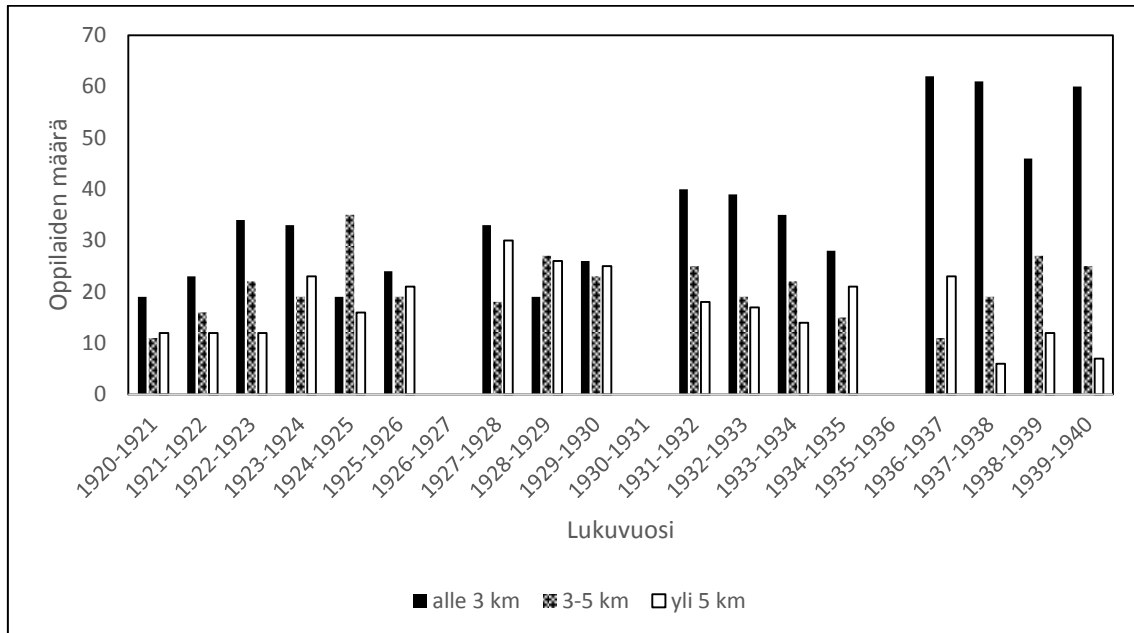
³⁷⁶ Lintunen 1981, 19.

³⁷⁷ PyKa, Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918 – 1922.

³⁷⁸ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁷⁹ Lintunen 1981, 21 - 23.

Kaavio 11. Oppilaiden kodin etäisyys koulusta Kuusenmäen koulupiirissä lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Eri etäisyyksillä koulusta asuvien oppilaiden tarkat määrät on esitetty liitteessä 9.

Kuusenmäen koulupiirialue oli 1920-luvulla ja vielä 1930-luvullakin laaja. Pisimmillään lasten koulumatkaa kertyi koululle 8-10 kilometriä, ehkä enemmänkin³⁸⁰. Oppivelvollisuuslain mukaan koulut oli sijoitettava niin, ettei lapsilla ollut omaan kouluun viittä kilometriä pitempää matkaa³⁸¹. Pyhäjärven laajassa ja harvaanasutussa kunnassa tätä ei täysin pystytty heti lain voimaan tullessa noudattamaan. Kaaviosta 11³⁸² voidaan todeta, että enemmistö Kuusenmäen kansakoulua käyvistä lapsista asui alle viiden kilometrin säteellä ja suuri osa jopa alle 3 kilometrin säteellä, mutta alueen reunamilta koulua käyville lapsille kertyi koulumatkaa huomattavasti enemmän. Lisäksi vielä syksyisin ja keväisin sateisina aikoina oli kuljettava kiertoteitä, mikä pidensi matkaa huomattavasti. Talvisin lapset hiihtivät oikolatuja ja silloin koulumatka puolestaan lyheni jonkin verran.³⁸³ Vuonna 1937 uusittiin Pyhäjärven kunnan koulupiirijako ja oppivelvollisuuden

³⁸⁰ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁸¹ Laki oppivelvollisuudesta 1921.

³⁸² Liitteessä 2. näkyy oppilaiden tarkka lukumääräinen jakautuminen eri etäisyyksien kohdalla.

³⁸³ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

täytäntöönpanosuunnitelma³⁸⁴. Vaikka Kuusenmäen koulupiirin alue pienei, osalla lapsista koulumatkaa oli edelleenkin yli 5 kilometriä.

Suurin osa lapsista kävi koulua kotoa käsin, mutta pitkämatkalaisille oli järjestettävä majoitus. Toisille pitkämatkalaisista majoitus oli järjestettävä koko lukuvuoden ajaksi, toisille vain syksyisin ja keväisin huonojen sääolosuhteiden takia tai talven kylmimpään aikaan. Koko vuodeksi majoitusta tarvitsevat lapset oli 1930-luvulla sijoitettu koululle tai sukulaistaloihin. Viikonloppuisin lapset pääsivät käymään kotonaan. Koululla he saivat päivällä keittoruoan, mutta muu ruoka oli heidän tuotava kotoa mukanaan. Lapset huolehtivat itse asumisestaan, mutta jonkinlaisena yleisvalvojana toimi opettaja Bertta Tuoriniemi. Myös opettajan vanha palvelija ja jonkin aikaa koulun vahtimestarina toiminut Riittu eli Brita Kuosmanen piti lapsia silmällä. Koululle oli vapautunut enemmän tilaa, kun opettaja Tuoriniemi avioliiton solmittuaan oli muuttanut pois koululta jättäen vain yhden huoneen käyttöönsä. Riitulla oli käytössään muu osa huoneistoa: huone ja iso keittiö. Tässä huoneistossa asuivat myös majoitusta tarvitsevat lapset.³⁸⁵ Tilapäistä majoitusta vailla olevat lapset yöpyivät yleensä sukulaistaloissa. Kotoa oli lapsille laitettu eväät mukaan, mutta keittoruokaa lapsille tarjottiin sukulaistalon puolesta.³⁸⁶

Tiestö ei vielä 1920- ja 1930-luvuilla ollut kovin kattava. Ainoa isompi tie, joka Kuusenmäen koulupiirin alueella kulki, oli Kuusenmäen läpi kulkeva Kiuruveden ja Ruotasen välinen maantie. Tie oli saatu käyttöön 1870-luvulla ja se yhtyi Ruotasilla Pielaveden tiehen³⁸⁷. Kuusenmäeltä koulupiirin reunamille kulkevat tiet olivat tavallisia hevos-teitä. Usein saatettiin kesäaikaan oikaista polkuja pitkin.³⁸⁸ Vaikeampien kulkuyhteyksien takana asuvat saattoivatkin lausahtaa maantien varressa asuville, että ”mikäs teidän on ollessa valtamaantien varressa”³⁸⁹. Yhteydet Kuusenmäeltä muuhun Suomeen olivat tuolloin jo jokseenkin hyvät, sillä kylän läpi kulkeva tie oli yhdystie itään Savoan ja länteen Pohjanmaalle. Pyhäjärven keskusta, aluksi Kirkonkylälle ja myöhemmin Pyhäsalmeen, salmen yli kuljettaessa jouduttiin 1920-luvun puoleen väliin asti kulkemaan

³⁸⁴ PyKa, Pyhäjärven kunnan toimintakertomus 1937.

³⁸⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁸⁶ Komu 2008, 87.

³⁸⁷ Tulkku 2003, 92.

³⁸⁸ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁸⁹ Komu 2008, 78.

vuonna 1902 rakennetun lossin³⁹⁰ kautta ja talvisin kuljettiin jätää pitkin. Syksyisin ja keväisin, jolloin jäät olivat heikot tai vielä lossin kulkemisen esteenä, jouduttiin kiertämään järven lahti. Matka kiertotietä Jokikylän kautta keskustaan oli huomattavasti pitempi.³⁹¹ Rautatieliikenne alkoi Pyhäsalmen asemalta vuonna 1924³⁹². Tämän jälkeen kuljettiin keskustaan Kuusenmäkeä lähinnä olevalta Komun asemalta myös junalla. Lossi oli käytössä vuoteen 1949 ja vasta tuolloin saatiin kestävä maantiesilta,³⁹³ jolloin yhteys Kuusenmäeltä keskustaan parani huomattavasti.

Suomessa maanteiden rakentaminen ja kunnossapito oli alkuaan pääasiassa maanomistajien eli lähinnä talollisten vastuulla. Tientekovelvollisuus oli veroluontoinen rasite talollisille. Yleensä velvollisuus hoidettiin työnä, mutta tietöiden antaminen urakalla tehtäväksi oli myös mahdollista.³⁹⁴ Kuusenmäen maantie oli ainakin jo vuodesta 1885 lähtien kunnan ylläpitämä tie³⁹⁵. Tätä aikaisemmalta ajalta tietoa ei voida tarkistaa, koska Pyhäjärven kunnan kuntakokousten pöytäkirjoja on saatavissa vasta 1884 lähtien. Valtiolle vastuu maanteista siirtyi vuonna 1921, jolloin tuli voimaan tätä koskeva laki³⁹⁶. Kuusenmäen hiekkatie oli 1920- ja 1930-luvuilla vielä varsin kapea. Kesäisin tielle ajettiin hiekkaa, joka tasoiteltiin lapiolla ja haravalla. Suurimmat kivet haravoitiin tien reunamille. Talvisin kulki vain luminen rekiura. Koska autoliikennettä ei ollut talvella ollenkaan, ei paksun lumen aikaan maantietä tarvinnut aurata.³⁹⁷

”Silloin oli turvallista laskea Autionmäkeä kelkoilla ja sauvan avulla yhteen liitetyillä suksilla vaikka pimeällä. Kaikkein parhaat kyydit puolen kilometrin päässä olevan tukkitien lähelle asti saatiin siten, että keskimmäisiksi pantiin isän vanhat ja pitkät kajaanilaiset ja lyhempiä suksia kummallekin kupeelle. Peräkkäin mahtui kuusikin lasta, ja hyvällä kelillä vauhti kiihtyi hurjaksi.”³⁹⁸

³⁹⁰ Tulkku 2003, 92.

³⁹¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁹² Pyhäjärvi-opas 1959, 17.

³⁹³ Pasanen 2003, 96.

³⁹⁴ Haavisto 1999, 96.

³⁹⁵ Pyhäjärven kunnan kuntakokouksen pöytäkirja 14.11.1885.

³⁹⁶ Antila 1999, 194.

³⁹⁷ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

³⁹⁸ Komu 2008, 79.

Joskus talvella yritettiin avata tietä kauppatavaraa tai halkoja kuljettaville kuorma-autoille, mutta se oli äärimmäisen vaikeaa ja turhauttavaa.

”Kuorma-auton pyörissä oli paksut kettingit ja edessä lumiaura, kun se yritti päästä Autionmäkeä ylös. Eteneminen oli hidasta, ja koko ajan apumiehet rutaisivat metsästä näreitä ja paksuja kuusenoksia lumeen ja jäähän uppoavien pyörien alle. -- Yön aikana ja seuraavana päivänä auraus oli edennyt pari kilometriä kaupoille asti. Seuraavana päivänä tuisku täytti syvän tieuran umpeen, eikä sitä sen jälkeen enää avattu.”³⁹⁹

Vain hyvin vähäinen joukko Kuusenmäen kansakoulun oppilaista pystyi koulumatkoiltaan käyttämään ”valtatietä”. Tavallisimmin kouluun kuljettiin syrjäiteitä ja polkuja, jotka risteilivät kylän alueilla talosta taloon. Kulkureitit saattoivat olla vaikeakulkuisia ja varsinkin syysateiden ja kevättulvien aikaan ylipääsemättömiä etenkin pienten lasten kulkea. Matkan varrella saattoi olla jopa kilometrin pituinen taival, jota ei päässyt pitkospuitakaan pitkin kulkemaan.⁴⁰⁰ Samalla tavoin lasten koulumatkat tuottivat ongelmia muillakin Pyhäjärven kylillä. Seuraavassa on esimerkkinä aikoinaan Vuohtomäen kansakoulua käyneen oppilaan muistelu koulumatkasta.

”Ei ollut suksia eikä hevoskyytiäkään ollut, vaan jalkaisin taivallettiin. Yhtenä aamunakin lähdettiin kouluun, kun yöllä oli satanut paljon lunta, eikä hevosellakaan ollut liikuttu. Kävely oli vaikeaa, kun jalat eivät riittäneet lumessa. Pennasen Veikon kanssa mietittiin ja suunniteltiin, miten päästään kouluun ja viimein päätettiin kontata. Niin sitten kontattiin kouluun asti ja hyvin selvittiin. Ensimmäiseltä tunnilta tosin myöhästettiin ja ehdittiin vasta toiselle tunnille. Kun päästiin luokkaan, opettaja kysyi, että missäs ne pojat ovat kuljailleet, kun nyt vasta kouluun tulevat.”⁴⁰¹

Toisilla pyhäjärvisillä oppilailla oli koulumatkalla ylitettävänä järvi, joka salmen kohdalla oli helposti sulan aikaan ylitettävissä lossilla, mutta jäiden tultua kulku koulul-

³⁹⁹ Komu 2008, 79.

⁴⁰⁰ Komu 2008, 87.

⁴⁰¹ Heinonen 2009, 197.

le oli ongelmallisempaa. Koulumatka saattoi olla jopa hengenvaarallinen. Näin oli eräällä 1920-luvun alkupuolella Köpsin kansakoulua käyvällä oppilaalla, jonka koulumatka oli vähällä päättyä kohtalokkaasti.

”Järven jäädyttyä pojat päättivät luistella kouluun. Luistimenterät remmeillä kiinni kippurakärkisiin nahkasaappaisiin ja menoksi rantoja pitkin aluksi. Pajulahdessa jää petti Arvin alta. Vähän jäljempänä tuleva Pertti jäi kuville. Arvi pyrki kiivaasti kohti pintaa, mutta ei onnistunut. Alkoi tuntua ihan hyvältä jäädä sinne hyiseen syvyyteen, varsinkin kun jostain loisti häikäisevä valo mustan tunnelin päästä.

Vaan Perttipä ei veljeä jättänyt ja kiskoi puserosta Arvin jäälle yskimään. Olisi Pertti voinut hätäntyä ja lähteä etsimään apua, mutta hän toimi heti. Sinä päivänä ei menty Köpsille vaan Ylitalon uunille.”⁴⁰²

Lapset käyttivät helposti koulumatkoillaan myös oikoteitä, jotka saattoivat olla myös hyvin vaarallisia. Edellä mainitulle Köpsin koululle kuljettaessa käytettiin 1920-luvun puolen välin jälkeen oikotienä rautatietä, joka lyhensi huomattavasti koulumatkaa ja samalla nopeutti myös ajallisesti.⁴⁰³ Rautatietä kuljettaessa jouduttiin järven salmi ylittämään rautatiesiltaa pitkin, mikä lisäsi oikotien vaarallisuutta.

”Mutta kun maantietä pitkin olisi ollut kilometriä pitempi matka, niin tämä lyhyempi matka houkutteli uhmaamaan ja rikkomaan lakia. Joskus joutuihin pötkimään metsään ratavartijaa tai muita outoja radalla kulkijoita paikoon.

Kansakoulu alkoi aina syyskuun ensimmäisenä päivänä. Muistan vielä hyvin, kun aamulla lähdettiin kouluun. Meiltähän oli joskus puolikin kymmentä kouluun menijää tältä samalta perukalta. Lunta ei vielä ollut maassa siihen aikaan, mutta kylmähän se maanpinta muuten jo oli, ja olipa joskus kuuraakin paikka paikoin. Rautatien pölkyt olivat useampana aamuna kuurassa, mutta sivulla oleva sora oli sulaa. Silloin oli mukavampi kävellä sitä soraista reunaa. Se ei tuntunut niin kylmältä paljaille jaloille, kenkiä kun ei

⁴⁰² Ruotoistenmäki 2003, 140.

⁴⁰³ Ruotanen 2003, 62.

ollut. Joskus kun oikein paleli jalkoja, ja ne olivat helakanpunaiset ja melkein turrat, pissasimme toistemme jaloille. Se tuntui aivan polttavan, mutta muutenhan se teki mukavaa, ja sitten lähdettiin taas juosta hiveltämään.”⁴⁰⁴

Käyttäytymisohjeita koulumatkoja varten ei Kuusenmäen kansakoulun opettajat erikseen antaneet⁴⁰⁵. Koulumatkoja kuljettiin yleensä yhdessä, mikäli samalta suunnalta oli useampia koululaisia. Varsinkin pitkiä asumattomia taipaleita oli mukavampi kulkea porukassa erikoisesti pimeinä vuodenaikoina. Ensimmäistä vuottaan koulua käyvä, joka olisi joutunut kulkemaan yksin pitkän koulumatkan, asuikin mielellään koko vuoden sukulaistensa luona⁴⁰⁶. Esimerkiksi Särkipäältä, josta oli kouluun matkaa oikotienkin kautta viidestä seitsemään kilometriin, kuljettiin koulumatkoja sopuisasti yhdessä. Aamulla oli lähdettävä kouluun noin seitsemän aikoihin. Kauempaa tuleviin koululaisiin yhtyi matkan varrella aina lisää, ja matka taittui tutussa porukassa mukavasti. Koulun loputtua palattiin taas samalla joukolla kotiin.⁴⁰⁷ Ilmeisesti sopukin säilyi paremmin isossa joukossa kuljettaessa.

Oli luonnollista, että kurittomuuttakin koulumatkoilla tapahtui. Yksi oli kivenheitto-tarkkuuden kokeilu puhelinpylväiden eristeisiin.

”Onni oli hyvä pesäpallon pelaaja, taitava lyöjä ja hänellä oli verraton heittokäsi. Minä en kivittänyt koskaan kilometripylvään numeroita enkä puhelinpylvään eristimiä. Ihailin kuitenkin Onnin käden tarkkuutta, sillä hänen kivensä sipaisi usein korkealla olevasta posliinieristimestä palasen tai helähti aina kuuluvasti kilometripylvään valkoiseen peltilätkään.”⁴⁰⁸

Ilmeisesti puhelinpylväiden eristeiden rikkominen oli ollut yleistä koko Suomessa, koska jo vuonna 1910 Suomen Koulutoimen Ylihallitus oli lähettänyt asiaa koskevan kier-

⁴⁰⁴ Ruotanen 2003, 62 - 63.

⁴⁰⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁴⁰⁶ Komu 2008, 87.

⁴⁰⁷ Komu 2008, 97 - 99.

⁴⁰⁸ Komu 2008, 102.

tokirjeen, jossa kehoitettiin puuttumaan asiaan⁴⁰⁹. Myös oppilaiden keskinäisiä välejä selviteltiin koulumatkoilla.

”Kuljimme joka päivä kolmestaan koulusta hyvinä kavereina Jussilan riiehelle asti, josta alkoi Puhakan kärrytie. Olimme Ollin kanssa jo melko kaukana tienhaarasta, kun hänen päähänsä osui Onnin sinkoama kolmi-kulmainen kivi. Olli huusi tuskasta ja keskellä päätä olevasta palkeenkielestä pulppusi verta. Jäimme painelemaan sitä verisellä lippalakilla pitkäksi aikaa. Olin huomannut Onnin painelevan juoksujalkaa Puhakkaa kohti.

Onni näytti seuraavana päivänä kaihtavan meitä, mutta Olli ei puhunut hänelle asiasta mitään. Hän hautoi kuitenkin mielessään makeaa kosta. Se tapahtuisi joskus koulumatkalla Onnin osaamatta aavistaa tapaa ja hetkeä. Ohitimme rinnakkain Nättilän ja Olli siirtyi aivan Onnin kylkeen kiinni, kun tämä käveli lähinnä ojaa. Vähää ennen Mäkelän tiehaaraa se tapahtui: Olli tyrkkäsi yhtäkkiä Onnin tiehaaran kivikkoon korkeiden viholaispuskien keskelle. -- Asiasta ei keskusteltu milloinkaan myöhemmin.”⁴¹⁰

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoissa ei löydy tutkimusajanjakson ajalta merkintöjä siitä, että koulumatkoilla tapahtuviin välienselvittelyihin olisi puututtu. Mahdollisesti ajateltiin, että tällaisten asioiden selvittelyt kuuluivat kodin tehtäviin. Opettajat pitivät kyllä koulun alueella kovan kurin, mutta eivät näytä puuttuneen koulumatkojen tapahtumiin. Oletettavasti lapset eivät välienselvittelyistään koulussa ker-
toneetkaan.

Lapsille koulumatkat olivat se osa koulunkäyntiä, jolloin oli selviydyttävä yksin mahdollisesti eteen tulevista ongelmista. Kotona olivat tuttu ympäristö ja tutut ihmiset turvana. Koulussa taas opettaja ja kouluympäristö antoivat suojan. On ymmärrettävää, että koulumatkoja kuljettiin yhdessä, jolloin ne tuntuivat turvallisemmilta. Jos matkan aikana tuli ongelmia, oli useampi miettimässä pelastusta tilanteeseen. Koulumatkoilla tutustuttiin myös itsenäisesti toisiin lapsiin, mikä saattoi joskus tuottaa ongelmiakin. Koulu-

⁴⁰⁹ PyKa, Suomen Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirje 13.9.1910.

⁴¹⁰ Komu 2008, 102 - 103.

matkat olivat lapsen kehityksen kannalta merkittäviä siinä mielessä, että ne olivat osa lapsen itsenäistymisprosessia aikuisuutta kohti.

9. KOULUN JA KOTIEN VÄLINEN KANSSAKÄYMINEN KUUSENMÄEN KOULUPIIRISSÄ

9.1 Opettajien ja oppilaiden vanhempien kohtaaminen

Vanhemmat ja opettajat tapasivat edelleen 1920-luvulle tultaessa perinteisten joulujuhlien ja kevätjuhlien yhteydessä. Oppilaat valmistelivat juhliin opettajiensa ohjaamina monipuolista ohjelmaa ja koristelivat juhlatilana käytettävän luokan. Joulujuhlissa johtokunta huomioi lapset hankkimalla heille jotain pientä lahjaksi joulupukin konttiin. ”Nisupulla” ja ”makiaiset” olivat yleisimmät lahjat Kuusenmäellä. Äidit järjestivät niin, että myös paikalla olleet pienimmät lapset saivat kukin pienen lahjan, sillä joulujuhlaan kutsuttiin myös oppilaiden vanhemmat ja sisarukset. Kevätjuhlien aikaan luokka koristeltiin köynnöksin ja näytteille asetettiin oppilaiden käsitöitä. Koulussa vietettyihin juhliin kuuluivat myös äitienpäiväjuhlat, joissa joulu- ja kevätjuhlien tavoin luokka koristeltiin sekä lapset esittivät ohjelmaa.⁴¹¹ Niin joulu- kuin kevät- sekä äitienpäiväjuhlat olivat lapsille tärkeitä juhlia, ja juuri lapset toimivat näissä juhlissa yhdyshenkilöinä kodin ja koulun välillä. Lasten kautta vanhemmat saivat tietää, mitä koulussa opetettiin, minkälainen opettaja oli ja minkälaista koulussa yleensäkin oli. Opettajilla puolestaan oli tilaisuus juhlissa nähdä oppilaiden vanhempia ja sisaruksia ja samalla oli mahdollisuus muodostaa jonkinlainen kuva siitä, minkälaisesta perheestä lapsi tuli kouluun.

Oppivelvollisuuden säätämisen jälkeen Suomessa alettiin pohtia entistä laajemmin kodin ja koulun välisiä suhteita. Yleisesti todettiin, että kodin ja koulun oli nyt pyrittävä entistä läheisempään yhteistyöhön. Tätä korosti myös kouluhallitus, joka suositteli vanhempien kokouksia ja eräänlaisia ”kasvatyslautakuntia”.⁴¹² Varsinaisesti mitään edellä mainitun tapaista uutta toimintaa ei Kuusenmäellä kuitenkaan aloitettu, mutta kasvatukseen liittyvää toimintaa oli kuitenkin, sillä kansakoulun johtokunta päätti kokouksessaan

⁴¹¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁴¹² Halila IV 1950, 261.

20.10.1922 raittiusjuhlan pidosta koko kylän väelle. Sysäyksen päätöksen tekoon antoi kouluhallituksen raittiusopetusta käsittelevä kirje.⁴¹³ Kansakoulun oppilaat saivat jo raittiusopetusta tunneilla. Erikoisesti opettaja Bertta Tuoriniemi oli innokas raittiusaatteen kannattaja⁴¹⁴.

Raittiuskasvatukseen alettiin Suomessa panostaa 1920-luvulla uudella tavalla. Todettiin, että kouluissa oppilaat eivät olleet omaksuneet raittiusperiaatteita riittävästi. Kouluhallitus huomautti vuonna 1922 raittiusopetuksen olevan tarpeen siitäkin huolimatta, että kieltolaki oli voimassa. Opettajia koulutettiin ja pidettiin tärkeänä, että opettajalla oli virallinen raittiusopettajan pätevyys. Nyt oli oppilaille selviteltävä erikoisesti ”alkoholinautinnon yksilön siveelliselle elämälle tuottamia vaaroja ja sen vaikutuksia yhteiskuntaan kokonaisuudessaan”. Opetuksessa ei enää saanut luetella pelkästään ihmisen elimistöille koituvia haittoja, joita alkoholi sai aikaan.⁴¹⁵

Raittiusjuhlat erosivat tavanomaisista Kuusenmäen kansakoululla pidetyistä juhlista siinä mielessä, että näihin saivat kaikki kyläläiset osallistua. Juhlien järjestäjänä toimi opettaja Tuoriniemi. Vaikka juhlissa oli oppilaiden ohjelmaakin, juhlien tehtävä oli kuitenkin pääasiassa opetuksellinen.⁴¹⁶ Koulun johtokunnan pöytäkirjojen mukaan nimenomaan koululla pidettiin raittiusjuhla myös vuonna 1926⁴¹⁷. Tämän jälkeen johtokunnan pöytäkirjoissa ei ole mainintoja raittiusjuhlien pidosta koululla. Kuusenmäelle perustettiin vuonna 1926 Kuusenmäen nuorisoseura, joka toimi omassa rakennuksessa. Sen toiminta oli vilkasta, ja mm. iltamia järjestettiin paljon.⁴¹⁸ On paljon mahdollista, että raittiusjuhla pidettiin tämän jälkeen täällä. Olihan nuorisoseuraan valittu ensimmäiseksi esimieheksi opettaja Bertta Tuoriniemen puoliso Samuli Tuoriniemi⁴¹⁹.

Vaikka Kuusenmäellä opettajien ja oppilaiden vanhempien tapaamiset rajoittuivat edellä mainittuihin juhliin, koulu oli kuitenkin Kuusenmäelläkin kiistatta arvostettu paikka ja siten kylän keskus. Samoin asia näyttää olleen myös muualla Suomen maaseutupaikka-

⁴¹³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 20.10.1922.

⁴¹⁴ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁴¹⁵ Halila IV 1950, 204 - 205.

⁴¹⁶ KoA, nauha, Olga Kaurasen 23.12.2009.

⁴¹⁷ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 13.10.1926.

⁴¹⁸ Määttälä 1997, 149.

⁴¹⁹ Määttälä 1997, 149.

kunnilla kuten esim. Saara Tuomaalan tutkimuskohteissa Kivijärvellä ja Paavolassa⁴²⁰. Oppilaiden kotona opettajat eivät Kuusenmäellä juurikaan käyneet. Iltapuhteina opettajilla oli vihkojen tarkastukset ja seuraavan päivän tuntien valmistelu. Lisäksi 1930-luvun alussa tilanne oli sellainen, että opettajat Berta Tuoriniemi ja Selma Huttunen eivät kumpikaan enää asuneet koululla. Opettaja Tuoriniemi asui Heinolan talossa naimisiin menonsa jälkeen, ja opettaja Huttunen oli naimisissa Kuusenmäen kyläkauppiaan kanssa ja asui kaupparakennuksessa. Ainoastaan alakansakoulunopettaja Lempi Törmä asui koululla ja hänen jälkeensä alakansakoulunopettaja Anna Niemelä.

Heinolan talon emännän roolissa opettaja Tuoriniemi osallistui yhdessä miehensä kanssa aktiivisesti kylän toimintaan, joten aikaa lasten kotona käynteihin ei enää riittänyt. Heinolan talossa pidettiin aikoinaan monia kokouksia ja tilaisuuksia. Opettaja Tuoriniemi perusti Kuusenmäelle Lotta Svärd -osaston toimien siinä puheenjohtajana. Samoin hän toimi Kuusenmäen maamiesseuran naisosaston sekä perustamansa Kuusenmäen Raittiusyhdistyksen puheenjohtajana.⁴²¹ Opettaja Tuoriniemi hoiti myös Kuusenmäen Raittiusyhdistyksen omistamaa lainakirjastoa⁴²². Aktiivisen toimintansa kautta hän oli hyvinkin tuttu kyläläisten keskuudessa. Samalla hänellä oli opettajana saavutettua arvovaltaa ja häntä kunnioitettiin paljon.⁴²³ Näin ollen kynnyks varsinaiseen yhteydenottoon koulun suuntaan oppilaita koskevissa asioissa saattoi olla korkea.

Jo pitemmän aikaa toisena opettajana Kuusenmäellä toiminut Selma Huttunen ei pitänyt minkäänlaista yhteyttä oppilaiden koteihin eikä myöskään osallistunut kylän toimintaan. Hän oli hyvin sairaalloinen ja hänet nähtiin usein terveyskävelyllään kylätiellä ylväsryhtisenä ja kädet lämpimän puuhkan sisässä. Myös alakansakoulunopettaja Törmä jäi vieraaksi oppilaiden vanhemmille.⁴²⁴ Aivan tutkimusajanjakson lopussa opettaja Huttusen jälkeen tullut Väinö Lehto ehti tutustua vain oppilaisiin, ennen kuin talvisota keskeytti hänen opettajantyönsä joksikin aikaan⁴²⁵. Sen sijaan opettaja Lemmikki Jussilalle, joka tuli Väinö Lehdon sijaiseksi syksyllä 1939 eli aivan tutkimusajanjakson lopussa, oppi-

⁴²⁰ Tuomaala 2004, 138.

⁴²¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009; Komu 1995, 166.

⁴²² PyKi, Oulun piirin kirjastontarkastajan kirje 16.3.1937.

⁴²³ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁴²⁴ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

⁴²⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1939.

laiden vanhemmat samoin kuin muutkin kyläläiset tulivat lyhyessä ajassa hyvinkin tuiksi evakkoväen taloihin sijoittamisen yhteydessä⁴²⁶.

9.2 Kansalaissodan jälkimaininkeja koulussa

Vaikka kansalaissodan aika oli vielä kaikilla hyvin mielissä, ei politiikka näytä vaikuttaneen johtokunnan päätöksiin tutkimusajanjakson aikana. Myöskään koulukokemuskertomuksissa ei 1920-luvulla tule kansalaissotaan viittaavaa ilmi. Sen sijaan 1930-luvulta löytyy Väinö Komun kertomana tapaus lasten välisestä kahakoinnista.

”Kerran oltiin syömässä eväitä pitkän käytävän päässä olevilla käsityösalin rappusilla, kun ilmassa sinkoili haukkumasanoja: ’Punikki!’ – ’Lahtari!’ – ’Rankinkeittäjä!’ Silloin eräs äkkipikainen poika syöksyi raivoissaan kohti ja iski vieruskaveriani Leppi-Onnia eväsmaitopullolla niskaan. Tämä näytti olevan hetken pökerryksissä ja hänen niskansa turposi iskusta. Onnin silmistä vuoti vettä, vaikka hän ei itkenyt. Syntyneessä nujakassa sama poika raapi Piistinmäen Kallen naaman verille.”⁴²⁷

”Samana päivänä, jolloin yläluokan käytävällä oli sattunut se harvinainen ja raju tappelun nujakka, olin koulun loputtua lähdössä yhtä matkaa Leppi-Onnin kanssa kotiin päin, sillä meillä oli pari kilometriä yhteistä taivalta. Punikiksi haukutulla pojalla ja meillä sitä oli vain sata metriä Alatalon kartanon läpi. Eri suuntaan kääntyessään tämä vilkaisi meitä ivallisen pistäväksi ja sanoi minua Heittolan lahtarin pennuksi. Me Onnin kanssa emme sanoneet mitään, vaan menimme mietteissämme kaupalle päin. Minä en käsittänyt, mitä se poika oikein tarkoitti haukkuessaan minua Heittolan lahtarin pennuksi.”⁴²⁸

Pyhäjärvelle kansalaissodan taistelut eivät ulottuneet, sillä hallituksen joukkojen ja punakaartien välinen rintamalinja kulki huomattavasti etelämpää eteläisen Keski-Suomen

⁴²⁶ KoA, Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

⁴²⁷ Komu 2008, 91 - 92.

⁴²⁸ Komu 2008, 96.

läpi⁴²⁹. Suojeluskunta Pyhäjärvelle perustettiin helmikuussa 1918. Perustamiskokouksessa jäsenluetteloon kirjoitti 30 miestä nimensä. Kaksi päivää pidettiin miehille harjoituksia ja sen jälkeen katsottiin, että nämä olivat valmiita lähtemään rintamalle. Joukkue suuntasi Ouluun ja päämääränä oli vapaussotaan osallistuminen. Viikon päästä lähetettiin lisää 13 vapaaehtoista miestä rintamalle.⁴³⁰ Kaiken kaikkiaan Pyhäjärveltä osallistui vapaussotaan lähes 86 miestä ja yksi nainen, joka oli ammatiltaan sairaanhoitaja. Monet tästä joukosta joutuivat siirtymään kohti etelää ja osallistumaan kansalaissodaksi muuttuneisiin yhteydenottoihin mm. Tampereen taisteluihin.⁴³¹ Pyhäjärviden joukossa oli myös muutamia miehiä Kuusenmäeltä. Punakaartin joukoissa taistelleista pyhäjärvisistä ei ole lukumäärätietoja. Ilman ihmishenkien menetyksiä ei pyhäjärviden osaltakaan selvitty. Pyhäjärven hautausmaalla olevista muistokivistä on luettavissa vuoden 1918 taisteluissa henkensä menettäneiden nimet. Vapaussodan uhreja mainitaan seitsemän ja vakaumuksensa puolesta henkensä menettäneitä on neljä.⁴³² Suojeluskunta jatkoi toimintaansa Pyhäjärvellä aina vuoteen 1944⁴³³.

Suojeluskunnan alkuaikoina Pyhäjärvellä toimi muutamia vuosia myös naisliitto, joka toimi suojeluskunnan apuna mm. hoitaen muonituksia ja keräten varoja. Vuonna 1921 perustettiin naisliiton tilalle Lotta Svärd -yhdistys. Toiminta oli aluksi vaatimatonta, mutta vilkastui 1930-luvulla niin, että osastoja perustettiin myös syrjäkylille.⁴³⁴ Opettaja Bertta Tuoriniemen toimesta Kuusenmäelle perustetun osaston toiminta keskittyi lähinnä varojen keruuseen. Kokoontumisissa myytiin kahvia ja tehtiin käsitöitä. Koulutus-toimintaa ei tilaisuuksiin liittynyt. Opettaja Tuoriniemi oli isänmaallinen ajatustavoiltaan ja korosti opetustyössään terveitä elämäntapoja, mutta ei koulussa mitenkään erikoisesti tuonut esille varsinaista maanpuolustus-toimintaa.⁴³⁵ Tämä oli linjassa muualla Suomessa olevan tilanteen kanssa, sillä Aimo Halila kirjoittaa *Suomen kansakoululaitoksen historian* IV:ssä osassa, että maanpuolustusopetusta annettiin yleensä muiden aineiden yhteydessä ja että opetuksen antaminen oli paljolti kiinni opettajan omakohtai-

⁴²⁹ Oksanen 1991, 15.

⁴³⁰ Sotiemme sankarit ja veteraanit Pyhäjärvi 1991, 303.

⁴³¹ Sotiemme sankarit ja veteraanit Pyhäjärvi 1991, 21 - 27.

⁴³² Sotiemme sankarit ja veteraanit Pyhäjärvi 1991, 19 - 20.

⁴³³ Sotiemme sankarit ja veteraanit Pyhäjärvi 1991, 305.

⁴³⁴ Oksanen 1991, 306.

⁴³⁵ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 23.12.2009.

sesta harrastuksesta⁴³⁶. Olga Kauranen kertoo haastattelussa, että historian tunneilla opetusmuotona oli kirjasta lukua ja keskustelua⁴³⁷, mikä oli poikkeuksellista muihin tunteihin verrattuna. Pääsivähän oppilaat yleensä ääneen vain läksyjien kuulustelun aikana⁴³⁸. Tuntuisi luonnolliselta, että Bertta Tuoriniemi tunnollisena opettajana mahdollisesti otti juuri historian tunneilla esille ainakin maamme itsenäisyyden merkityksen.

Vaikea pula-aika 1930-luvulla ja suojeluskuntatoiminta sekä erikoisesti juuri 1930-luvun puolessa välissä Kuusenmäellä aloittaneen Lotta Svärd -osaston toiminta saattoivat tuoda poliittiset mielipiteet pintaan Kuusenmäen koulupiirin alueella sijaitsevilla koteilla, ja vaikutuksille alttiit lapset omaksuivat helposti vanhemmiltaan saman ajatusmaailman. Muita esimerkissä kuvatun tapaisia yhteenottoja ei tutkimusajanjakson ajalta tule missään yhteydessä esille, joten koulumaailma tältä osin oli suhteellisen rauhallista Kuusenmäen kansakoulussa tuohon aikaan. Kun Suomessa lähdettiin suunnittelemaan uutta oppivelvollisuuskoulua, yhtenä vaikuttimena oli toive kansan yhdistämisestä kansalaissodan jälkeen. Edellä kerrottu tapaus kuitenkin osoittaa, että vielä 1930-luvun puolessa välissä pinnan alla saattoi kyteä poliittista herkkyyttä muuten niin vaakaassa elämänmenossa. Sillä saattoi olla myös vaikutusta niin kodin ja koulun kuin muiden asukkaidenkin välisiin suhteisiin.

9.3 Koulun johtokunta välittäjän asemassa

Koska koulun johtokunnassa oli myös opettajien edustaja, tiedonkulku opettajien ja johtokunnan välillä toimi hyvin. Opettajien toiveet ja mielipiteet tulivat kuulluiksi johtokunnan kokouksissa ja johtokunnan päätöksistä taas opettajat saivat tiedon nopeasti. Ilmeisesti kanssakäyminen oli sopuisaa, koska johtokunnan kokouksissa aina pystyttiin tekemään päätökset esillä olevista asioista olivat ne sitten koulun toimintaan liittyviä tai opettajia koskevia.

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnalla oli myös tärkeä rooli eräänlaisena välittäjänä koulun ja kotien välillä. Yksi johtokunnan tehtävistä oli organisoida oppilashuoltoa

⁴³⁶ Halila IV 1950, 211.

⁴³⁷ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

⁴³⁸ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

koskevat asiat ja tehdä niitä koskevat päätökset. Kuusenmäen koulupiiriin kuuluvien kotien asiat johtokunta tunsu hyvin, joten ruoka- ja vaateavun tarpeen arvioiminen oli helppoa. Keittiötoiminnan puolella johtokunta turvautui osittain myös talkootyöhön. Tavaksi oli tullut, että perunoita kasvatettiin vuorovuosina eri talojen pelloissa, jotka isännät olivat muokanneet ja lannoittaneet talkooperiaatteella. Syksyisin sadon korjasivat oppilaat yhdessä opettajien kanssa.⁴³⁹ Yleensä johtokunta pyrki hoitamaan asioita aina mahdollisimman taloudellisesti, mutta kuitenkin oppilaiden taloudellisen avuntarpeen huomioiden.

Johtokunnan tehtävä, vaikkakaan ei mikään mieluinen tehtävä, oli myös päättää toimenpiteet koululla tapahtuneiden häiriökäyttäytymisten tapahtuessa. Pienemmät selkaukset hoidettiin koululla opettajien voimin, mutta vaikeimmat esimerkiksi koulusta erottamiset ratkaistiin johtokunnan toimesta. Näyttää siltä, että Kuusenmäen kansakoulussa opiskeltiin kohtuullisen rauhallisissa olosuhteissa. Vain muutaman kerran johtokunta joutui puuttumaan oppilaan käyttäytymiseen. Vuonna 1929 syyskuussa koulun johtokunta joutui erottamaan poikaoppilaan ”pahojen tapojensa takia”⁴⁴⁰. Lopullisesti häntä ei kuitenkaan erotettu, vaan tammikuussa 1931 poika päätettiin ottaa kouluun takaisin ”koetteeksi jos hän menestyisi”⁴⁴¹. Tässä ei kuitenkaan onnistuttu, vaan loppuvuodesta joulukuussa johtokunta joutui keskustelemaan uudelleen pojan käyttäytymisestä. Samassa kokouksessa oli tehtävä päätös myös toisen pojan kohdalla. Johtokunta päätyi poikien erottamiseen ja syyksi mainitaan pöytäkirjassa epäsiiveellinen käytös. Lisäksi yksi tyttö joutui johtokunnan päätöksellä lopettamaan koulunsa ”vajaamielisyytensä takia”.⁴⁴² Muita vastaavanlaisia tapauksia ei tutkimusajanjakson aikana ollut.

Tiukemmin johtokunta joutui puuttumaan tapauksiin, jolloin lapsi ei saapunut kouluun, vaikka oppivelvollisuuslaki sitä edellytti. Alakansakoulu aloitti Kuusenmäellä vuonna 1935, mutta kaikki kouluikäiset lapset eivät kuitenkaan tulleet kouluun. Johtokunta puuttui asiaan ensimmäisen kerran tammikuussa 1937. Tuolloin pöytäkirjan mukaan johtokunta päätti oppilaita ”ensi tilassa kehottaa kouluun tulemaan”.⁴⁴³ Uudelleen joh-

⁴³⁹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007; Komu 2008, 94.

⁴⁴⁰ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 17.9.1929.

⁴⁴¹ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 13.1.1931.

⁴⁴² PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 2.12.1931.

⁴⁴³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 13.1.1937.

tokunta puuttui laiminlyönteihin tammikuussa vuonna 1939. Tuolloin ”oppivelvollisuusikässä olevat lapset päätettiin pakottaa kouluun saapumaan. Päätös koskee vaan sellaisia, jotka voivat vielä osastonsa suorittaa”.⁴⁴⁴ Nähtävästi oli vielä epäselvyyttä oppilaiden ja näiden vanhempien keskuudessa siitä, minkä ikäiseksi nuori oli oppivelvollinen. Johtokunta vaikuttaa jo tuskastuneelta asiaan, koska jo samana vuonna elokuussa johtokunnan pöytäkirjaan on merkitty tiukkasävyinen päätös, jonka mukaan ”niiden oppivelvollisten lasten vanhemmille, jotka eivät ole lapsiaan panneet kouluun, päätti johtokunta antaa muistutuksen”.⁴⁴⁵ Näissäkin tapauksissa yhteydenpito koulun ja kodin välillä tuntui varmasti ikävältä.

9.4 Evakkojen majoitusta yhteistyönä

Tutkimusajanjaksoon sisältyy myös talvisodan alkuvaihe, jolloin koulu ja kylän talot joutuivat entistä tiiviimmin työskentelemään yhdessä Kainuun evakoiden majoitusta järjestellessä. Sodan syttyminen syksyllä 1939 sekoitti Kuusenmäen kansakoulun toiminnan täysin. Johtokunta joutui pohtimaan nopeaan tahtiin opettajan sijaisuuksia, kun opettaja Väinö Lehto kutsuttiin suorittamaan asevelvollisuuttaan. Sijaisopettajaa tarvittiin koko vuodeksi. Aluksi sijaisuus saatiin järjestettyä paikallisin voimin, mutta marraskuussa sijaiseksi saatiin suoraan opettajaseminaarista Lemmikki Jussila, joka oli sodan puhjettua joutunut keskeyttämään seminaariopiskelunsa.⁴⁴⁶ Käytössäni olevista opettaja Lemmikki Jussilan kirjoittamista muistiinpanoista, jotka hän kirjoitti Kuusenmäellä oloajastaan, saa hyvän kuvan vuoden 1939 tapahtumista Kuusenmäen kansakoululla ja koko Kuusenmäen alueella. Lemmikki Jussila ehti opettaa Kuusenmäellä vain noin kaksi viikkoa, kun tilanne muuttui hetkessä.

”Olimme eilen kokoontuneet (5.12.?) tavalliseen tapaan ryhtyäksemme koulutyöhön, kun meille tuotiin sana: ’Evakuoidut tulevat iltapäivällä. Pankaa koulu siihen kuntoon, että heidät voidaan ottaa vastaan.’ Mahdollisimman nopeasti järjestelimme koulutarvikkeet kaappeihin ja aittaan. Varustin näppärimmät lapset valkoisella käsivarsinauhalla ja määräsin heidät

⁴⁴⁴ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 20.1.1939.

⁴⁴⁵ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirja 31.8.1939.

⁴⁴⁶ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1939.

apulaisiksi, oppaiksi ja muihin tehtäviin, missä heitä kulloinkin tarvittaisiin. Lotat tulivat keittämään saunan muuripadassa kaurapuuroa. Leipää, voita, silakoita ja maitoa hankittiin ruokapöytään. Lyhyen talvipäivän hämärtyessä illaksi tulivat vieraamme. Joka talosta oli lähetetty hevonen ja mies Komun pysäkillä heitä vastaanottamaan.”⁴⁴⁷

Opettaja Tuoriniemi ei asunut koululla ja ikääkin hänellä alkoi jo olla, joten nuori opettaja joutui valtavaan pyörytykseen mukaan. Koulusta tehtiin nopeasti Kainuun evakoiden vastaanottokeskus. Opettaja joutui kirjaamaan evakoiden tiedot ja tekemään tarkastuskäyntejä niihin taloihin, joihin evakoita sijoitettiin. Opettajan työ muuttui koululle sijoitetun evakkokeskuksen organisoijaksi. Samalla hän joutui tutustumaan heti alkuvaiheessa lasten vanhempiin ja yleensäkin kylään ja sen asukkaisiin aivan toisella tavalla kuin Kuusenmäellä opettajina jo pitemmän aikaa olleet.

”Tänään olen käsityöopettajan nuoren vaimon kanssa hiihdellyt kaikissa niissä viidessätoista talossa, joihin siirtoväki on majoitettu. Sain tehtäväkseni heidän huoltamisensa. Olen niin vieras paikkakunnalla, että tarvitsin oppaan lähtiessäni tutustumaan heidän olosuhteisiinsa. Minun on ainakin aluksi vaikea ottaa huolehtiakseni kymmenistä ihmisistä, jotka lisäksi melkein kaikki ovat minua vanhempia. En tiedä yhteiskunnallisista asioista paljon mitään, olen tähän asti huolehtinut vain itsestäni. Olen vieras paikkakunnalla ja niin nuori. Mutta ei kai ollut valinnan varaa.”⁴⁴⁸

Evakkoväen huolto vei opettajan ajan, mutta siinä välissä koululla pystyttiin joulukuussa pitämään myös ompeluseuroja. Kahtena iltana viikossa kokoontui opettaja Jussilan luokassa ”työseura”. Koululla kehrättiin, neulottiin ja virkattiin kolmisormisia ampujan sormikkaita, kypärän- tai kaulansuojuksia ja sukkia. Flanellisia alusvaatekerrastoja ommeltiin kymmenittäin. Sotaan lähteville annettiin varusteet mukaan ja rintamalla oleville toimitettiin varusteita suojeluskuntapiirin välityksellä. Koulun korkeat ikkunat oli peitetty maantieteen kartoilla. Nämä kiinnostivat nuoria poikia, joita kerääntyi koululle ompeluseurailtoina runsaasti etsimään kartoista mitä oudoimpia paikkoja. Myös Pyhä-

⁴⁴⁷ KoA, Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

⁴⁴⁸ KoA, Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

järven Kuusenmäen piirikirjasto toimi koululla näinäkin aikoina.⁴⁴⁹ Kirjasto oli perustettu vuonna 1937, jolloin aikaisemmin koululla toiminut Kuusenmäen Raittiusyhdistyksen kirjasto oli siirtynyt Pyhäjärven kunnan omistukseen. Samalla lainakirjaston nimi oli vaihtunut Pyhäjärven Kuusenmäen piirikirjastoksi. Vuoden 1939 toimintakertomuksen mukaan lainattavia kirjoja kirjastossa oli 167 ja lainaajia 113, joista miehiä 46 ja naisia 60 sekä lapsia 7. Kirjastonhoitajana toimi Aatu Kauranen.⁴⁵⁰ Koululla oli myös pieni erillinen oppilaskirjasto, josta oppilaat saivat viikonlopuksi lainata kirjoja⁴⁵¹.

Välillä ehdittiin suunnitella jo koulun aloittamista, mutta 19.12. ilmoitettiin jälleen uusiin evakkojen tulosta. Nyt evakkoja tuli huomattavasti enemmän. Kuusenmäen koulun kautta kulki evakoita myös kahden muun koulupiirin alueelle. Kuusenmäen koulupiirin alueelle heitä sijoitettiin 32 taloon yhteensä 250 henkeä. Koululle jäi 42, asumattomaan koulun lähellä sijaitsevaan taloon 30, Kuusenmäen nuorisoseuran talolle kahdeksan ja hyvin moniin taloihin 10 - 15 henkeä. Ei ihme, jos nuori opettaja huokaisee: ”Tuntuu mahdottomalta selviytyä kunnialla tästä sekamelskasta.”⁴⁵² On todettava, että kylällä pystyttiin sopeutumaan nopeasti yllättävään tilanteeseen ja yhteistyö uuden opettajan kanssa toimi hyvin. Koululle sijoitetut evakot asuivat koululla koko kevättalven, ja vasta 22. päivänä hutikuuta koulutyö pystyttiin koululla aloittamaan uudelleen⁴⁵³. Lupaa-vasti alkanut oppivelvollisuuskoulun työskentely oli sotatilanteen vuoksi uusien haasteiden edessä.

10. PÄÄTÄNTÖ

Tutkimuskohteena olevan Kuusenmäen kansakoulun muotoutumista oppivelvollisuuskouluksi on tarkasteltu mikrohistoriallisesta näkökulmasta. Pikkutarkka alkuperäislähteiden analysointi nosti esille ne Kuusenmäen kansakoulussa tehdyt keskeisimmät toimenpiteet, jotka oli tehtävä koulun sopeutuessa oppivelvollisuuslain vaatimaan toimintaan. Miniatyryriajattelun periaattein saatuja vastauksia ei voida kuitenkaan soveltaa täysin suurempaan kokonaisuuteen, sillä kaikki tapahtumat ovat yksilöllisiä ja siten ainut-

⁴⁴⁹ KoA, Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

⁴⁵⁰ PyKi, Pyhäjärven Kuusenmäen piirikirjaston toimintakertomukset 1937 ja 1939.

⁴⁵¹ KoA, nauha, Olga Kaurasen haastattelu 27.2.2007.

⁴⁵² KoA, Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

⁴⁵³ PyKa, Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomus 1939 - 1940.

kertaisia. Jokaisessa tutkimuksen kautta saadussa vastauksessa kuitenkin säilyy jotain samankaltaista ja oman aikansa muille tapahtumille ominaista. Vertaamalla Kuusenmäen koulupiirissä vallitsevia oloja Pyhäjärven muiden kansakoulujen sekä koko Suomen maaseutukoulujen tilanteeseen on pystytty tuomaan esiin laajempi näkökulma koulu maailman tapahtumiin ja saatu selkeytettyä siten niitä toimenpiteitä, joita Kuusenmäellä tehtiin koulun toimintaa kehitettäessä. Tutkimusajanjakso oppivelvollisuuslain voimaantulosta 1921 vuoteen 1939 kattaa hyvin sen muutosajan, minä aikana Kuusenmäen koulupiirissä tehtiin lain vaatimat tarvittavat toimenpiteet ja koulutoiminta vakiintui. Aivan tutkimusajanjakson lopussa särön koulun toimintaan toi syksyllä 1939 alkanut talvisota.

Presidentti K. J. Ståhlberg vahvisti vuonna 1921 uuden 1920 säädetyin oppivelvollisuuslain, mikä oli paljon kohua saaneen kansallisen keskustelun tulos. Laki yleisestä oppivelvollisuudesta käynnisti pitkäaikaisen muutosjakson kansakouluopetuksen piirissä. Koulutoiminnan ripeää kehittämistä jarruttivat oppivelvollisuuslain kunnille asettamat vaatimukset koulupiirien tarkistamisesta ja oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelman laatimisesta sekä kansakoululaitoksen kustannuksia koskevan lain vaatiman ohjesäännön laatimisesta, jotka veivät aikaa. Velvoitteiden täytäntöön panemiseksi määriteltiin laissa siirtymäaika maaseudulla vuoteen 1937, jotta asioiden toteutuminen ei venyisi kohtuuttomuuksiin. Yleismaailmallinen pula-aika heijastui myös Pyhäjärven kunnan toimintaan hidastaen siten kansakoulutoiminnan kehittämistä. Se rasitti kunnan toimintaa aikana, jolloin olisi pitänyt esimerkiksi koulupuolella rakentaa ja kunnostaa kouluja, jotta oppivelvollisuuslain vaatimukset olisi voitu täyttää. Kun harvaan asuttujen ja maantieteellisesti epäedullisessa asemassa olevilla kunnilla oli mahdollisuus anoa lisää aikaa, tätä oikeutta myös Pyhäjärven kunta käytti hyväkseen ja sai siirtymäaikaa lisää 10 vuotta.

Vuonna 1899 vahvistetun piirijakosuunnitelman mukaan Pyhäjärvi oli jaettu kuuteen koulupiiriin. Oppivelvollisuuslain voimaantulon jälkeen lain vaatimaa piirijakoehdotusta sekä oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelmaa jouduttiin muokkaamaan useampaan kertaan. Hyväksymispäätökset näille saatiin kouluhallitukselta vuonna 1926. Kustannuslain vaatimalle ohjesääntösuunnitelmalle kouluhallituksen hyväksyntä oli

saatu jo vuonna 1924. Koulupiirijakoon tehtiin jatkossakin tarkistuksia niin, että noin 10 vuoden päästä vuonna 1937 kunnassa oli 20 kansakoulupiiriä. Kunnan taloudellinen tilanne sekä ohjesääntösuunnitelman laatiminen, koulupiirijaon tarkistamiset ja oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelman ajanmukaistaminen myöhästyttivät myös Kuusenmäen kansakoulun toiminnan kehittämistä.

Valmiudet eteen tulevien uusien tehtävien ratkaisemiseksi Kuusenmäellä olivat hyvät. Kuusenmäen koulun johtokunnalla oli keskeinen rooli toimijana kylän kansakouluopetusta järjestettäessä. Johtokunnan taustatekijänä Pyhäjärven kunnalla oli ratkaiseva merkitys erikoisesti koulun taloutta koskevissa asioissa samoin kuin valtiollakin. Johtokunta koostui pääasiassa paikallisista talollisista, jotka olivat tottuneet tekemään yhdessä päätöksiä Kuusenmäen kehittämiseksi ja joilla oli tarvittavaa osaamista ja asiantuntemusta uudistusten tekemiseen. Osuustoiminta-aatteen innoittamina ja suuren Heittolan talon positiivisella vaikutuksella oli kylää kehitetty 1900-luvun alusta asti ja samalla innolla ryhdyttiin myös koulun toimintaa kehittämään edelleen. Hyödyksi oli myös se, että johtokunnan jäsenissä oli sellaisia, jotka toimivat Pyhäjärven kunnan luottamustehtävissä. Koulun johtokunnalla oli myös hyvät suhteet opettajiin, sillä opettaja Bertta Tuorinien aviomies kuului johtokuntaan samoin kuin opettaja itsekin opettajien edustajana ja johtokunnan pöytäkirjanpitäjänä. Johtokunnan toimintaa leimasi taloudellisuus, neuvokkuus sekä oma-aloitteisuus. Johtokunnan keskeisimmiksi tehtäviksi muodostuivat tutkimusajanjakson aikana koulurakennuksen laajennus, ulkohuonerakennuksen rakentaminen ja muiden ulkorakennusten kunnostaminen sekä henkilövalinnat. Johtokunta oli myös tärkeä side koulun ja kodin välillä.

Yksi oppivelvollisuuslain keskeisimmistä tehtävistä oli alkuopetuksen järjestäminen. Katsottiin, että alakansakouluja perustamalla myös alkuopetus saadaan koulun piiriin ja maamme kaikille lapsille turvataan kansakouluopetus. Tähän asti Kuusenmäellä alkuopetus oli ollut hajanaista. Lapset saivat alkuopetusta tutkimusjakson alussa kotona, pyhäkoulussa, kiertokoulussa ja pientenlastenkoulussa. Pian oppivelvollisuuslain voimaantulon jälkeen pientenlastenkoulu lopetettiin ja lasten alkuopetus jäi kodin ja kirkon huolessi. Opetusjärjestelyissä etuna Kuusenmäellä oli se, että yläkansakoulu oli jo toiminnassa. Johtokunta oli valmis perustamaan alakansakoulun jo vuonna 1922 pian lain

tultua voimaan. Koulun oppilasmäärä lukuvuonna 1921 - 1922 oli jo lähellä yläkansakoululle lain asettamaa ylärajaa, joka oli 50 oppilasta. Oppivelvollisuuslain mukaan, jos yläraja ylittyi, vaihtoehtoina olivat joko koulupiirin jakaminen tai opettajaresurssien lisääminen. Kuusenmäen kansakoulun johtokunta halusi perustaa alakansakoulun, mikä lain mukaan oli joka tapauksessa perustettava. Näin oppilaat olisivat osittain jakaantuneet kahden koulun kesken. Pyhäjärven kunta ei kuitenkaan voinut antaa siihen lupaa, koska koulupiirijako oli tarkistamatta ja oppivelvollisuuden täytäntöönpanosuunnitelma tekemättä. Lupa apuopettajan palkkaamiseen kuitenkin annettiin. Tämän jälkeen oppilaita pystyttiin ottamaan kouluun huomattavasti enemmän, joten järjestelyissä päästiin hieman eteenpäin.

Ongelmaksi muodostui kuitenkin tilanpuute. Kuusenmäen kansakoulun opetustilojen järjestelyissä merkittävä etu oli eräänlainen omavaraisuus. Koulun omistuksessa oli metsää, josta saatiin koulun lämmitykseen tarvittavat polttopuut, mutta myös rakennustarvikkeita. Näin tarvittavat suunnitelmat olivat helpommin toteutettavissa, kun raaka-aine oli osittain omasta takaa ja työmiehet useimmiten oman kylän miehiä. Luonnollisesti suurimpiin hankkeisiin tarvittiin avustusta kunnalta ja koulurakennuksen laajenukseen myös valtiolta. Vaikka uusia koulupiirustuksiakin oli Suomessa tarjolla, tarvittavien lisäkoulutilojen osalta johtokunta päätti laajentaa käytössä olevaa koulurakennusta, josta päätös tehtiin ripeästi jo vuoden 1923 tammikuussa. Koska koululaajennus pystyttiin toteuttamaan hyvissä ajoin 1920-luvun alkupuolella, ei myöhemmin asioiden etenemistä haitannut pula-aika ehtinyt vaikeuttaa Kuusenmäellä rakennustoimia. Samoin rakennettiin ”ulkohuonerakennus” ja kunnostettiin muut ulkorakennukset sekä tehtiin tarvittavat kalusteet niin, että vuonna 1935 oltiin valmiita aloittamaan alakansakoulu ja jatko-opetus Kuusenmäen kansakoulussa. Alakansakoulun aloitettua alkuopetusongelma poistui ja kaikki Kuusenmäen koulupiirin lapset saivat tarvittavan opetuksen keskitetysti koululla. Koulunsa aloittaneet lapset olivat kaikki uusia tulokkaita, joten tilanne oli tavallaan selkeämpi, kun pientenlastenkoulu ei ollut enää toiminnassa. Alakansakoulussa oppilaiden ikäjakauma tasoittui nopeasti ja iäksi vakiintui 7-8 vuotta.

Oppilasmäärä Kuusenmäen kansakoulussa lisääntyi sitä mukaa, kun koulun johtokunta pystyi järjestämään olosuhteet sellaisiksi, että lapsia voitiin ottaa kouluun enemmän.

Oppilasmäärän kehitys Kuusenmäen kansakoulussa on tutkimusajanjakson aikana kaksiportainen. Oppivelvollisuuslaki sysäsi lapset kotoa kouluun ja oppilasmäärä hypähti ensimmäisen askelman ylöspäin. Apuopettajan palkkaaminen ja koulun laajennus takasivat riittävät oppimismahdollisuudet. Oppilasmäärä pysyi tällä tasolla, vaikkakin jonkin verran polveillen, aina lukuvuoteen 1935 - 1936. Tuolloin noustaan toinen askelma oppilasmäärässä ylöspäin. Alakansakoulu oli aloittanut syksyllä 1935 ja tämä lisäsi oppilasmäärää, joka kasvoi vielä seuraavana lukuvuonna, minkä jälkeen oppilasmäärä tasoittui hieman alemmalle tasolle. Kuusenmäen kansakoulu kuului oppilasmäärältään koko tutkimusjakson ajan Pyhäjärven suurimpiin kansakouluihin.

Vasta alakansakoulun perustamisen ja jatko-opetuksen aloittamisen jälkeen kaikki Kuusenmäen koulupiirin kuuluvat lapset tulivat oppivelvollisuuden piiriin. Ensimmäisenä lukuvuonna oppivelvollisuutensa laiminlyöneistä ei ole tarkkaa tietoa tilastotietojen puuttumisen takia, mutta seuraavana lukuvuonna kouluun jätti saapumatta peräti 54 oppilasta. Osittain tämä johtui mahdollisesti siitä, ettei oppivelvollisuuskäsite ollut vielä täysin selkiytynyt kodeissa. Suurin syy lienee ollut kuitenkin se, että Liittoperän kansakoulu oli aloittamassa toimintaansa vuonna 1937, joten Liittoperällä ilmeisesti jäätiin odottamaan oman koulun alkamista. Liittoperä kuului tätä ennen Kuusenmäen koulupiiriin. Johtokunnan ikävänä velvollisuutena oli puuttua oppivelvollisuuden laiminlyönteihin, joita jatkossa oli ainoastaan tutkimusajanjakson loppupuolella jatkokoulua käyneiden keskuudessa. Siten oppipakko toteutui Kuusenmäen koulupiirissä varsinaista kansakoulua käyneiden kohdalla. Oppivelvollisuutensa laiminlyöneiden joukossa oli yllättävän paljon tyttöjä. Nähtävästi jo tässä jatkokouluiässä olevat alkoivat aikaisempaan tapaan hakeutua töihin tai heitä tarvittiin apuna kotitöissä eikä Pyhäjärven kuntakaan suuremmin panostanut jatko-opetukseen. Tähän vaikutti taustalla se, että jatko-opetukseen ei yleisestikään Suomessa oltu tyytyväisiä, vaan jatko-opetuksen uudistamista alettiin pohtia jo 1930-luvun puolivälissä. Mahdollisesti opetusta pidettiin myös liian yksipuolisena.

Opetuksen järjestäminen oli käymistilassa 1920- ja 1930-luvuilla muun Suomen tavoin myös Pyhäjärvellä. Oppilaille koetettiin järjestää koulunkäyntimahdollisuus, vaikka sitten toiseen koulupiiriin. Näin Kuusenmäenkin kansakoulua kävi toiseen koulupiiriin

kuuluvia oppilaita. Vielä 1930-luvulla ilmeni jopa kuntarajan ylittävää koulunkäyntiä. Kuusenmäki sijaitsee lähellä Kiuruveden kunnan rajaa, joten Kiuruveden kunta antoi maksusitoumuksen Pyhäjärven kunnalle mahdollistaen siten lähellä rajaa sijaitsevalla Aittojärvellä asuville lapsille koulupaikan Kuusenmäen kansakoululle.

Yksi tärkeimmistä johtokunnan tehtävistä oli opettajien valinta, mikä ei Kuusenmäellä aina sujunut johtokunnan toivomalla tavalla. Kun Kuusenmäellä oltiin valitsemassa vuonna 1935 alakansakoulunopettajaa, jouduttiin yllätykseksi tyytymään yhteiseen opettajaan Niinimäen alakansakoulun kanssa. Kuusenmäen alakansakoulu tuli siten toimimaan 18-viikoisena ja opettaja Lempi Törmän ohjauksessa edettiin aina vuoteen 1939. Yläkansakoulussa opetti pitkäaikaisen opettaja Bertta Tuoriniemen lisäksi vuonna 1925 vahvistuskirjan saanut Selma Huttunen. Opettaja Huttusen kohdalla jouduttiin usein tukeutumaan sijaisiin ja se aiheutti aina epävakautta opetuksessa. Kuusenmäen kansakoulussa oli ollut vallalla naisvalta aina koulun perustamisesta lähtien. Kun sitten opettaja Huttunen erosi terveydellisistä syistä opetustyöstään, haluttiin uudeksi opettajaksi valita nimenomaan miesopettaja. Tämä oli oppilaiden keskuudessa aivan uusi tilanne. Opettajaksi kesällä 1938 valitusta Väinö Lehdosta tuli tyttöjen ihastuksen kohde, mutta uusi opettaja sai myös pojat puolelleen urheiluinnostuksensa ansiosta. Opettaja Lehdon tehtäviin kuului myös poikien käsityönopetus. Valitettavasti hyvin alkanut opetustyö keskeytyi syksyllä 1939, jolloin Väinö Lehto kutsuttiin suorittamaan asevelvollisuuttaan sodan uhatessa maataamme. Jälleen Kuusenmäen kansakouluun oli haettava sijaista, joksi valittiin naisopettaja ja poikien käsityönopetus siirtyi entiseen tapaan erikseen valitulle miesopettajalle. Jälleen oltiin samassa tilanteessa kuin aikaisemmin.

Koulun johtokunnan lisäksi opettaja Bertta Tuoriniemellä oli hyvin tärkeä rooli Kuusenmäen kansakoulun toiminnan järjestämisessä. Vuodesta 1904 Kuusenmäellä opettajana toiminut Bertta Tuoriniemi oli seminaarin käynyt ammattitaitoinen opettaja, joka tunnollisesti oli hoitanut opettajan tehtävänsä jo noin 20 vuoden ajan oppivelvollisuuslain tullessa voimaan 1921. Hän oli mallikuva opettajasta, joka oli omaksunut elämäntavakseen opettamisen. Kuusenmäen Raittiusyhdistyksen perustajana ja puheenjohtajana, Kuusenmäen maamiesseuran naisosaston puheenjohtajana sekä Kuusenmäen Lotta Svärd-yhdistyksen perustajana ja puheenjohtajana opettaja Tuoriniemellä oli auktori-

teettiasema myös kyläläisten keskuudessa. Lisäksi Bertta Tuoriniemi oli myös Heinolan talon emäntä. Kuusenmäen kansakoululla tehdyistä järjestelyistä näkee selvästi, että kansakoulun johtokunnalla ja johtajaopettajalla päämäärä oli sama: saattaa koulutoiminta oppivelvollisuuslain vaatimalle tasolle. Opettajien edustajana ja johtokunnan sihteerinä toimiessaan opettaja Tuoriniemi pystyi tuomaan esille omia mielipiteitään ja samalla hän oli selvillä myös johtokunnan päätöksistä. Hän pyrki edesauttamaan myös omatoimisesti mahdollisimman monen lapsen pääsyä kouluun mm. sillä, että hän järjesti kaudempaan asuville oppilaille mahdollisuuden asua koululla lukuvuoden aikana. Opettaja Tuoriniemi valvoi itse oppilaiden asumista ja apuna tässä hänellä oli jonkin aikaa vahvistestarina toiminut, opettajan pitkäaikainen palvelija Riittu. Samoin vaateavustusten jaossa opettaja oli mukana. Olihan hänellä mahdollisuus koululla nähdä, kuka lapsista oli vaateavun tarpeessa. Riittu puolestaan piti kuria välitunneilla, etteivät oppilaat kuluttaneet avustuksena saatuja vaatteita peleissään.

Uuden oppivelvollisuuslain myötä lasten muuttuminen oppivelvollisiksi vaati sopeutumista niin lapsilta itseltään kuin myös lasten vanhemmilta. Koulunkäynnistä muodostui vähitellen lasten työ, joka toi omat rajoituksensa lasten päivään. Koulun rytmiin oppiminen, uusien tietojen omaksuminen ja vieraisiin lapsiin tutustuminen olivat uusia asioita, joihin lasten oli sopeuduttava. Kuusenmäellä myös perheisiin sijoitetuilla vieraila lapsilla oli samanlaiset oikeudet käydä koulua siinä missä perheen omien lastenkin. Kodeissa oli lasten koulunkäyntiin vähitellen jo sopeuduttu, koska Kuusenmäen yläkansakoulu oli ollut toiminnassa jo noin 20 vuotta, kun oppivelvollisuuslaki tuli voimaan. Uutta oli nyt se, että oppivelvollisuus ulottui tavanomaista suurempaan joukkoon lapsia eikä lapsia enää voitukaan käyttää apuna kotitöissä niin suurena määränä kuin aikaisemmin. Loma-aikoina lapset kyllä osallistuivat entiseen tapaan kotitöiden tekoon.

Kuusenmäellä tytöillä oli 1920- ja 1930-luvuilla tasavertainen mahdollisuus käydä koulua. Tilastojen mukaan Kuusenmäen kansakoulussa koko tutkimusajanjakson aikana tytöt ovat enemmistönä. Kansakoulun perustamisesta lähtien tilanne oli pysynyt samanalaisena. Erot poikien ja tyttöjen lukumäärien välillä lukuvuosittain ovat kuitenkin vähäiset. Tutkimusajanjakson aikana säännöllisesti toimineen jatko-opetuksen kohdalla samoin tytöt ovat enemmistönä. Vielä 1900-luvun alkupuolella Suomessa maaseudulla

poikien keskuudessa koulunkäynti oli yleisempää kuin tyttöjen. Tämä kytkeytyi yleisesti siihen ajattelutapaan, jonka mukaan tyttöjen avioituttuaan ajateltiin jäävän kotiin hoitamaan perhettä ja taloutta. Tähän työhön tytöt saivat opin lapsuuden kodissa kotitöitä tekemällä. Maaseutuyhteiskunnassa sukupuoliroolit elivät vankasti ja uusi koulu alkoi muuttaa näitä vanhoja pohjaan saakka juurtuneita käsityksiä. Jako naisten ja miesten töihin näkyy edelleen Kuusenmäellä tutkimusajanjakson aikana vahvana niissä töissä, joita oppilaat tekivät kotonaan kouluajan ulkopuolella.

Lasten vanhempien suhtautumisessa lasten koulunkäyntiin oli tutkimusajanjakson aikana kahtiajakaisuutta. Edelleen lasten vanhempien mielissä oli vallalla käsitys, että lasten oli tärkeää oppia tekemään sitä arkista työtä, mitä kotona tehtiin. Toisaalta ymmärrettiin, että kaikilla perheen lapsilla ei ollut enää mahdollisuutta saada toimeentuloaan kotona, vaan oli hakeuduttava muihin ammatteihin. Vanhempien keskuudessa ilmeni myös huolestuneisuutta ja oltiin peloissaan siitä, että lapset ylpistyisivät jatkaessaan koulunkäyntiään muissa oppilaitoksissa. Uuden tilanteen edessä elettiin perheissä vielä sopeutumisen aikaa.

Lapsille ongelmia koulunkäynnissä aiheuttivat pitkät koulumatkat. Koulupiirijakoa tarkistamalla niin Pyhäjärvellä kuin muissakin maamme kunnissa pyrittiin säätelemään koulumatkojen pituutta ja näin helpottamaan lasten pääsyä koulutielle. Kuusenmäen koulupiirissä kylän läpi kulkeva ”valtatie” hyödytti vain osaa koululaisista, mutta monilla oli hyvinkin vaikeakulkuisia teitä ja polkuja kuljettavanaan. Osalla Kuusenmäen koulupiiriin kuuluvilla lapsilla oli koulupiiritarkistuksen jälkeenkin edelleen koulumatkaa yli viisi kilometriä. Näille lapsille varmistettiin pääsy kouluun majoittamalla heitä koululle ja tilapäisesti majoitusta tarvitsevat sijoittuivat sukulaisten luo. Hyvin monien pyhäjärvisien koulukokemuksissa nousivat esiin vaikeat koulumatkat etenkin syksyisin ja keväisin huonojen keliolosuhteiden aikaan. Koulumatkoilla oppilaiden oli selviydyttävä eteen tulevista haasteista omatoimisesti, mikä osaltaan auttoi itsenäistymisprosessissa kohti aikuisuutta.

Oppilaiden koulunkäyntiä pyrittiin helpottamaan antamalla ilmaista keittoruokaa sekä vaateapua. Kuusenmäen kansakoulua käyvien oppilaiden vanhemmista oli 1920-luvun

alussa hivenen yli puolet torppareita ja loput lähes kokonaan pikkutilallisia. Vain hyvin pieni määrä kuului virkamiesten, suurtilallisten ja suurliikkeen harjoittajien ryhmään. Tilanne muuttui 1920-luvun alkupuolella niin, että suurimmaksi ryhmäksi kasvoi pikkutilallisten ja pikkuliikkeenharjoittajien osuus. Tähän muutokseen vaikutti torpparilaki. Muutos ei kuitenkaan vaikuttanut avustusta saaneiden oppilaiden määrään. Nähtävästi perheiden varallisuustaso pysyi ennallaan.

Kuusenmäen kansakoulussa vaateavustusta saaneiden oppilaiden määrä oli suurehko ja se pysyi kohtuullisen vakaana koko tutkimusajanjakson ajan. Avustusta saaneiden oppilaiden osuus vaihteli vuosittain ollen 25 ja 45 prosentin välillä. Osasyynä siihen, että avustuksen tarvitsijoita oli näinkin paljon, oli oletettavasti pula-aika. Avustusten määrä oli ilmeisesti kuitenkin Kuusenmäellä riittävä. Vaateapua jaettaessa toimittiin taloudellisesti, kuten johtokunta toimi muissakin tehtävissään. Lapsille saatettiin valmisvaatteiden sijaan antaa kangasta, josta kotona voitiin tehdä vaatteita. Myös ruoka-apu oli joillekin oppilaille välttämättömyys. Kuusenmäellä ilmaisen keittoruuan saivat lukuvuodesta 1930 - 1931 lähtien kaikki oppilaat. Tähän asti perheen varallisuus oli vaikuttanut siihen, saiko oppilas ilmaisen ruuan vai joutuiko siitä maksamaan pienen maksun. Varakkaampien vanhempien lapsilta perittiin täysi maksu. Koulukeittolaa avustettiin tallokooperaatteella. Perunaa kasvatettiin lähellä sijaitsevien tilojen pelloilla vuorovuosina ja oppilaat ja opettajat nostivat sadon. Oppilaat toivat myös marjoja kouluun syksyisin. Pula-ajan vaikutus näkyi Kuusenmäen koulukeittolatoiminnassa ainoastaan siinä, että raaka-aineita oli syksyisin vaikea heti saada. Oppilaskatoa Kuusenmäellä pula-aika ei aiheuttanut, niin kuin tapahtui mm. Kirkonkylän kansakoulussa.

Kuusenmäen kansakoulun toiminnassa tutkimusajanjakson alkupuoli vuodesta 1921 vuoteen 1935 oli vahvaa kehittämisen aikaa ja siten koulun valmistautumista oppivelvollisuuskouluksi. Oppivelvollisuuslaki vuonna 1921 antoi alkusysäyksen opetuksen keskittämiseksi koululle. Kuusenmäen koulun johtokunta seurasi herkällä korvalla kunnan tekemiä päätöksiä ja sillä oli myös riittävästi aikaa valmistella alakansakoulun ja jatko-opetuksen aloittamista vuonna 1935. Tämän jälkeen koulun toiminta tasapainottui nopeasti, mutta aivan tutkimusajanjakson lopussa syksyllä 1939 sodan puhkeaminen

järkytti koulun toimintaa. Evakkoreet ajoivat koululle ja koulu otettiin tilapäisesti aivan toisenlaiseen käyttöön.

LÄHTEET

I ALKUPERÄISLÄHTEET

1. Arkistolähteet

Pyhäjärven kaupunginarkisto (PyKa), Pyhäjärvi

Antti Komun haastattelu 29.7.1991. Kotiseutuun ja perinnehistoriaan liittyvä aineisto.

Historiikki ”Kuusenmäen kansakoulun 50-vuotistaipaleelta” 1948.

Kuusenmäen kansakoulun johtokunnan pöytäkirjat 1898 - 1943.

Kuusenmäen piirin kansakoulun vuosikertomukset tilastoineen 1898 - 1940.

Pyhäjärven kunnan kunnallislautakunnan pöytäkirja 10.4.1920

Pyhäjärven kunnan kunnanvaltuuston pöytäkirjat 1918 – 1939.

Pyhäjärven kunnan kuntakokousten pöytäkirjat 1884 - 1918.

Pyhäjärven kunnan toimintakertomukset 1937 - 1939.

Suomen Koulutoimen Ylihallituksen kiertokirje 13.9.1910.

Piirroksat:

Herman Häkkisen laatima Kuusenmäen kansakoulun alakerran pohjapiirros 1922. Kuusenmäen kansakoulua koskeva aineisto.

Herman Häkkisen laatima Kuusenmäen kansakoulun yläkerran pohjapiirros 1922. Kuusenmäen kansakoulua koskeva aineisto.

Pyhäjärven kirjaston arkisto (PyKi), Pyhäjärvi

Oulun piirin kirjastontarkastajan kirje 16.3.1937.

Pyhäjärven Kuusenmäen piirikirjaston toimintakertomukset 1937 ja 1939.

Kotiarkisto (KoA), Pyhäjärvi

Haastattelut (nauha):

Herranen, Helmi, s. 5.12.1908 Pyhäjärvi k. 26.8.2001 Haapajärvi, karjako ja maatilän emäntä. 17.10.1998 Marja-Liisa Mannonen.

Kauranen, Aatu, s. 25.3.1910 Pyhäjärvi k. 3.1.2007 Pyhäjärvi, maanviljelijä. 16.10.2005 Marja-Liisa Mannonen.

Kauranen, Aatu, s. 25.3.1910 Pyhäjärvi k. 3.1.2007 Pyhäjärvi, maanviljelijä. 9.10.2005 Marja-Liisa Mannonen.

Kauranen, Olga, s. 21.7.1918 Pyhäjärvi, maatalan emäntä. 27.2.2007 Mika Mannonen.

Kauranen, Olga, s. 21.7.1918 Pyhäjärvi, maatalan emäntä. 23.12.2009 Mika Mannonen.

Hiski Kaurasen kirjoitettu puhe.

Lemmikki Jussilan muistiinpanot 19.11.1939 - 22.4.1940.

Luettelo Kuusenmäellä sunnuntaikoulua käyneistä oppilaista.

2. Painetut lähteet

Heinonen, Jouko (2009), ”Koulureissu”. Teoksessa: Karioja, Anneli et al. (toim.), Kyläkirja. Haapamäki, Maaselänlahti, Rannankylä, Niinimäki, Kumpumäki, Vuohtomäki, Vuohtoniemi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 197 - 199.

Huttunen, Matti (2000), ”Lamminahon kansakoulu 1924 - 1973”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Lampaholaiset. Pölökkytaipaleelta Röytiönrannalle. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 252 - 266.

Huttunen, Matti (2000), ”Purolan kansakoulu 1937 - 1964”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Lampaholaiset. Pölökkytaipaleelta Röytiönrannalle. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 274 - 284.

Huttunen, Matti (2008), ”Kirkonkylän kansakoulun historia”. Teoksessa: Shemeikka, Laimi (toim.), Yksi raitti monta kulkijaa. Pyhäjärven KK:n historia 1866 - 2008. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy, 344 - 365.

Karioja, Anneli (2009), ”Tilojen muodostuminen”. Teoksessa: Karioja, Anneli et al. (toim.), Kyläkirja. Haapamäki, Maaselänlahti, Rannankylä, Niinimäki, Kumpumäki, Vuotomäki, Vuotoniemi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 45 - 75.

Kauranen, Sirkka (2009), ”Elma Lamminaho muistelee”. Teoksessa: Karioja, Anneli et al. (toim.), Kyläkirja. Haapamäki, Maaselänlahti, Rannankylä, Niinimäki, Kumpumäki, Vuotomäki, Vuotoniemi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 221 - 222.

Komu, Väinö (1995), Heittopelto Heittola. Talon ja suurperheen vaiheet 1836 - 1932. Lahti: Salpausselän kirjapaino.

Komu, Väinö (2008), Maalaispoikana 1930-luvulla. Lahti: Markprint Oy.

Komu, Väinö (2010), Opintielle 1939. Lahti: Markprint Oy.

Laki kansakoululaitoksen kustannuksista. Annettu 15 päivänä huhtikuuta 1921. Ylipainos Asetuskokoelmasta N:o 102 v. 1921.

Laki oppivelvollisuudesta, annettu Helsingissä 15 päivänä huhtikuuta 1921. Ylipainos Asetuskokoelmasta N:o 101 v. 1921.

Laki oppivelvollisuudesta 15. päivänä huhtikuuta 1923 annetun lain 6 §:n muuttamisesta toisin kuuluvaksi. Liite” Pieneen lakisarjaan”, no. 11.

Manninen, Tuula (2009), ”Koulunkäyntiä 20-luvun lopulla”. Teoksessa: Karioja, Anneli et al. (toim.), Kyläkirja. Haapamäki, Maaselänlahti, Rannankylä, Niinimäki, Kumpumäki, Vuotomäki, Vuotoniemi. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 290 - 291.

Mannonen, Marja-Liisa (1993), ”Muistikuvia kansakoulunopettaja Elias Kaurasesta”. Pyhäjärven Kauraset –sukuseuran sukuviesti no. 6, 6-7.

Mannonen, Marja-Liisa (2004), ”Seppälän isäntä Hiski (Hiskias) Kauranen (1872 - 1938), ’ymmärtävin mies piirissään’ ”. Pyhäjärven Kauraset –sukuseuran sukuviesti kesäkuu, 2-8.

Niemelä, Päivi (2003), ”Kun pappa Kanadaan lähti”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Ruotasen savut. Kylä ja kaivos. Jyväskylä: Kirjapaino Oy, 160 – 162.

Pasanen, Pertti (2003), ”Roomu ja rautatie”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Ruotasen savut. Kylä ja kaivos. Jyväskylä: Kirjapaino Oy, 95-98.

Pesonen, Pauli (1998), ”Koululaitos”. Työryhmän toimittamassa teoksessa: Koskien kohinaa ja suvantopaikkoja. Jokikylä – Ruhkalan kylähistoriaa. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 322 - 344.

Ruotanen, Vihtori (2003), ”Lapsuuteni Kettuperällä”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Ruotasen savut. Kylä ja kaivos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 60 - 64.

Ruotoistenmäki, Anja (2003), ”Ylitalon Arvin koulumatka 1922”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Ruotasen savut. Kylä ja kaivos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy: 140.

Syrjä, Aune (1999), ”Hyvä antaa vähästäänkin”. Teoksessa: Kyllönen, Kyösti (toim.), Pitäjän laitamilta. Historiaa, kertomuksia ja tarinoita Parkkiman, Nurmesperän, Ojaky-
län ja Väätinperän alueelta. Raahen: ProPrint Raahen Kirjapaino Oy, 327.

Tulkku, Jorma (2003), ”Polut ja tiet”. Teoksessa: Tulkku, Jorma (toim.), Ruotasen savut. Kylä ja kaivos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 91-95.

II TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Antila, Kimmo (1999), ”Hevoskyydillä ja automobiililla”. Teoksessa: Masonen, Jaakko et al. (toim.), Soraa, työtä, hevosia. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860 – 1945. Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2. Helsinki: Oy Edita Ab, 184 - 199.

Elomaa, Hanna (2002), ”Mikrohistoria johtolankojen jäljillä”. Teoksessa: Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Tietoli-pas 175. Hämeenlinna: Karisto Oy: SKS, 59 - 74.

Ginzburg, Carlo (1996), Johtolankoja. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Haavisto, Timo (1999), ”Perinteinen tienpito murroksessa.” Teoksessa: Masonen, Jaakko et al. (toim.), Soraa, työtä, hevosia. Tiet, liikenne ja yhteiskunta 1860 – 1945. Tuhat vuotta tietä, kaksisataa vuotta tielaitosta 2. Helsinki: Oy Edita Ab, 96 - 121.

Halila, Aimo (1949), Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty. Suomen kansakoululaitoksen historia I. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Halila, Aimo (1949), Kansakouluasetuksesta piirijakoon. Suomen kansakoululaitoksen historia II. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Halila, Aimo (1950), Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Suomen kansakoululai-toksen historia III. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Halila, Aimo (1950), Oppivelvollisuuskoulun alkuvaiheet 1921 - 1939. Suomen kansa-koululaitoksen historia IV. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Heikkinen, Antero, (1996), Menneisyyttä rakentamassa. Helsinki: Yliopistopaino.

Huuhka, Kosti (1955), Talonpoikaisnuorison koulutie: tutkimus talonpoikaisnuorison koulunkäynnistä ja siihen vaikuttaneista sosiaalisista tekijöistä Suomessa 1910 - 1950. Helsinki: SHS.

Hämäläinen-Forslund (1987), Maammon marjat. Entisaikain lasten elämää. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Kaarninen, Mervi (1995), Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa. BH 5. Helsinki: SHS.

Kaartinen, Marjo (1993), Metodikirja. Näkökulmia kulttuurihistoriaan. Turku: Turun yliopisto.

Kalela, Jorma (2000), Historiantutkimus ja historia. Tampere: Gaudeamus.

Lintunen, Vilho (1981), Pyhäjärven kunnan koululaitos 1881 - 1981. (moniste).

Markkola, Pirjo (2003), ”Moninainen maalaisnuoriso”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 129 - 159.

Melin, Vuokko (1980), Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866 - 1921. I Alkuopetuksen liittäminen kunnalliseen oppivelvollisuuskouluun 1906 - 1921. Tampere: Tampereen yliopisto.

Määttä, Viljo S. (1997), Maakuntaa rakentamassa. Sata vuotta keskipohjalaista nuorisotyötä. Kokkola: KP-PAINO.

Nieminen, Juha (2003), ”Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitaviksi. Auktoriteetti ja ammatillistuminen suomalaisessa nuorisokasvatuksessa”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 261 - 281.

Oksanen, Teuvo (1991), ”Katsaus Suomen itsenäisyyden kehitysvaiheisiin vuosisatojen aikana”. Teoksessa: Suvilehto, Iisakki et al. (toim.), Sotiemme sankarit ja veteraanit. Pyhäjärvi. Vuosien 1918, 1939 - 1940, 1941 - 1945 sotien veteraanit Pyhäjärvellä. Ylivieska: KP-PAINO, 10-17.

Peltonen, Matti (1999), Mikrohistoriasta. Tampere: Gaudeamus.

Pyhäjärvi-opas (1959). Toimituskunta: Heinonen, Alfred & Leskelä, Eino & Tulkku, Herman. Kotiseutujulkaisu IX. Iisalmi: Osakeyhtiö Salmettaren Kirjapaino.

Rahikainen, Marjatta (2003), ”Nuorena työhön. Lasten ja nuorten työnteko 1900 - 1970”. Teoksessa: Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: SKS, 161 - 185.

Saari, Marketta (1992), ”Iiris-rukan oppivuodet. Tyttöjen kansakoulunopetus 1930-luvulla”. Teoksessa: Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.), Letit heilumaan. Tyttö-kulttuuri murroksessa. Helsinki: SKS, 259 - 269.

Sotiemme sankarit ja veteraanit. Pyhäjärvi. Vuosien 1918, 1939 - 1940, 1941 - 1945 sotien veteraanit Pyhäjärvellä (1991). Toimituskunta: Suvilehto, Iisakki et al. (toim.). Ylivieska: KP-PAINO.

Syvöja, Hannu (2004), Kansakoulu - suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866 - 1977. Juva: WS Bookwell Oy.

Tulkku, Jorma (2008), Pyhäkkäät. Kuninkaitten ja keisareiden aikana. Pyhäjärven seurakunnan historia 1882 - 1917. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Tuomaala, Saara (2004), Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaiskoulun kohtaaminen 1921 - 1939. Helsinki: SKS.

Turunen, Harri (1998), Viidestä kyläkassasta aikamme pankiksi. Pyhäjärven Osuuspankki 1908 - 1998. Oulainen: Kirjapaino Painoykkönen Ky.

LIITTEET

Liite 1. Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden lukumäärät lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Taulukon luvuissa ovat mukana ainoastaan Kuusenmäen koulupiiriin kuuluvat oppilaat.

Lukuvuosi	Oppilaita
1920 - 1921	42
1921 - 1922	47
1922 - 1923	68
1923 - 1924	75
1924 - 1925	70
1925 - 1926	63
1926 - 1927	Tilastotiedot puuttuvat
1927 - 1928	80
1928 - 1929	68
1929 - 1930	74
1930 - 1931	83
1931 - 1932	83
1932 - 1933	75
1933 - 1934	71
1934 - 1935	64
1935 - 1936	84
1936 - 1937	96
1937 - 1938	86
1938 - 1939	85
1939 - 1940	92

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 2. Pyhäjärven kunnan koulujen oppilasmäärät vuonna 1931.

Koulu	Oppilaita
1. Kirkonkylä	67
2. Mäkikylä	69
3. Hiidenkylä (=Orava)	82
4. Jokikylä	
5. Parkkima	39
6. Kuusenmäki	83
7. Pyhäsalmi	141
8. Ruhkala	27
9. Honkamäki (=Lamminaho)	50
10. Niinimäki	49
11. Haapamäki	42
12. Kuonanjärvi (=Väätti)	43
Yhteensä	692

Tiedot saatu Vilho Lintusen 1981 kirjoittamasta historiikista *Pyhäjärven kunnan koulu-
laitos 1881 – 1981*.

Liite 3. Kuusenmäen kansakoulun oppilaiden jakaantuminen ala- ja yläkansakouluun
sekä jatkokouluun lukuvuodesta 1935 - 1936 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Lukuvuosi	Alakansakoulu	Yläkansakoulu	Jatkokoulu
1935 - 1936	20	64	
1936 - 1937	23	58	15
1937 - 1938	21	54	11
1938 - 1939	27	52	6
1939 - 1940	23	64	5

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1935 - 1936
lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 4. Ikäjakaumaryhmien oppilasmäärät Kuusenmäen kansakoulussa.

Taulukko 1. Eri ikäisten oppilaiden lukumäärät Kuusenmäen kansakoulussa lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1934 - 1935. Mukana taulukon luvuissa ovat 1920-luvulla muualta kotoisin olleet ja Kuusenmäellä koulua käyneet oppilaat.

Lukuvuosi	7 - 8 vuotta	9 - 12 vuotta	13 - 14 vuotta	15 vuotta ja vanhempia
1920 - 1921		29	11	2
1921 - 1922		42	6	
1922 - 1923		58	10	
1923 - 1924		61	13	1
1924 - 1925		58	9	
1925 - 1926		45	19	
1926 - 1927	Tilastotiedot puuttuvat			
1927 - 1928	1	70	10	
1928 - 1929		61	11	
1929 - 1930		59	15	
1930 - 1931	Tilastotiedot puuttuvat			
1931 - 1932	2	73	7	1
1932 - 1933	1	66	8	
1933 - 1934		57	14	
1934 - 1935		51	13	

Taulukko 2. Ikäjakaumaryhmien oppilasmäärät Kuusenmäen kansakoulussa lukuvuodesta 1936 - 1937 lukuvuoteen 1939 - 1940. Tilastotiedot lukuvuodesta 1935 - 1936 puuttuvat.

Lukuvuosi	Oppilaiden ikä alakansakoulussa		Oppilaiden ikä yläkansakoulussa		Oppilaiden ikä jatkokoulussa	
	7 - 8 vuotta	8 - 9 vuotta	9 - 12 vuotta	13 - 14 vuotta	13 - 14 vuotta	15 vuotta ja vanhempia
1936 - 1937	18	5	50	8	11	4
1937 - 1938	9	12	51	3	7	4
1938 - 1939	21	6	46	6	6	
1939 - 1940	23		53	11	4	1

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 5. Tyttöjen ja poikien lukumäärät Kuusenmäen kansakoulussa lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Mukana taulukon luvuissa ovat 1920-luvulla muualta kotoisin olleet ja Kuusenmäellä koulua käyneet oppilaat.

Lukuvuosi	Tyttöjä	Poikia
1920 - 1921	24	18
1921 - 1922	29	22
1922 - 1923	37	31
1923 - 1924	39	36
1924 - 1925	36	34
1925 - 1926	35	29
1926 - 1927	Tilastotiedot puuttuvat	
1927 - 1928	48	33
1928 - 1929	41	31
1929 - 1930	43	31
1930 - 1931	Tilastotiedot puuttuvat	
1931 - 1932	44	39
1932 - 1933	40	35
1933 - 1934	40	31
1934 - 1935	39	25
1935 - 1936	Tilastotiedot puuttuvat	
1936 - 1937	64	32
1937 - 1938	46	40
1938 - 1939	46	39
1939 - 1940	49	43

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 6. Kouluopetuksen ulkopuolella jääneiden oppilaiden lukumäärät Kuusenmäen koulupiirissä lukuvuodesta 1925 - 1926 lukuvuoteen 1939 - 1940. Kouluopetuksesta vapautetut oppilaat eivät ole mukana kouluopetuksen ulkopuolelle jääneiden oppilaiden lukumäärissä.

Lukuvuosi	Oppivelvollisten määrä koulupiirissä	Koulua käyvät oppilaat	Kouluopetuksen ulkopuolelle jääneet oppilaat
1925 - 1926	122	63	59
1926 - 1927	Tilastotiedot puuttuvat		
1927 - 1928	143	80	63
1928 - 1929	153	68	85
1929 - 1930	177	74	103
1930 - 1931	Tilastotiedot puuttuvat		
1931 - 1932	172	83	89
1932 - 1933	165	76	89
1933 - 1934	164	73	92
1934 - 1935	177	64	113
1935 - 1936	Tilastotiedot puuttuvat		
1936 - 1937	154	97	54
1937 - 1938	111	87	14
1938 - 1939	114	92	17
1939 - 1940	110	94	9

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1925 - 1926 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 7. Oppilaiden määrät Kuusenmäen kansakoulussa vanhempien ”säädyn” mukaan lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Mukana taulukon luvuissa ovat 1920-luvulla muualta kotoisin olleet ja Kuusenmäellä koulua käyneet oppilaat.

Lukuvuosi	Virkamiesten, suurtilallisten ja suurliikkeenharjoittajien lapsia	Pikkutilallisten ja pikkuliikkeenharjoittajien lapsia	Torpparien ja työväen lapsia
1920 - 1921	3	18	21
1921 - 1922	4	23	24
1922 - 1923	2	40	26
1923 - 1924	4	45	26
1924 - 1925		49	21
1925 - 1926		51	13
1926 - 1927			
1927 - 1928	1	64	16
1928 - 1929	2	56	14
1929 - 1930		61	13
1930 - 1931			
1931 - 1932		66	17
1932 - 1933		57	18
1933 - 1934		52	19
1934 - 1935		46	18
1935 - 1936			
1936 - 1937		78	18
1937 - 1938		67	19
1938 - 1939		60	25
1939 - 1940		74	18

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 8. Vaateavustusta saaneiden oppilaiden lukumäärät Kuusenmäen kansakoulussa lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Mukana taulukon luvuissa ovat 1920-luvulla muualta kotoisin olleet ja Kuusenmäellä koulua käyneet oppilaat.

Lukuvuosi	Vaateavustusta saaneita oppilaita	Ilman avustusta jääneitä oppilaita	Oppilaita yhteensä
1920 - 1921	13	29	42
1921 - 1922	21	26	47
1922 - 1923	Tilastotiedot puuttuvat		68
1923 - 1924	26	49	75
1924 - 1925	12	58	70
1925 - 1926	28	35	63
1926 - 1927	22	Tilastotiedot puuttuvat	
1927 - 1928	27	53	80
1928 - 1929	30	38	68
1929 - 1930	31	43	74
1930 - 1931	35	48	83
1931 - 1932	25	58	83
1932 - 1933	22	53	75
1933 - 1934	24	47	71
1934 - 1935	22	42	64
1935 - 1936	30	34	84
1936 - 1937	36	60	96
1937 - 1938	35	51	86
1938 - 1939	39	46	85
1939 - 1940	36	56	92

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.

Liite 9. Kuusenmäen kansakoulua käyneiden oppilaiden kodin etäisyys koulusta lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940. Mukana taulukon luvuissa ovat 1920-luvulla muualta kotoisin olleet ja Kuusenmäellä koulua käyneet oppilaat.

Lukuvuosi	Alle 3 km	3 – 5 km	yli 5 km
1920 - 1921	19	11	12
1921 - 1922	23	16	12
1922 - 1923	34	22	12
1923 - 1924	33	19	23
1924 - 1925	19	35	16
1925 - 1926	24	19	21
1926 - 1927	Tilastotiedot puuttuvat		
1927 - 1928	33	18	30
1928 - 1929	19	27	26
1929 - 1930	26	23	25
1930 - 1931	Tilastotiedot puuttuvat		
1931 - 1932	40	25	18
1932 - 1933	39	19	17
1933 - 1934	35	22	14
1934 - 1935	28	15	21
1935 - 1936	Tilastotiedot puuttuvat		
1936 - 1937	62	11	23
1937 - 1938	61	19	6
1938 - 1939	46	27	12
1939 - 1940	60	25	7

Lähde: Kuusenmäen kansakoulun vuosikertomusten tilastot lukuvuodesta 1920 - 1921 lukuvuoteen 1939 - 1940.